

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

На правах рукопису

КОРОЛЬ Антоніна Анатоліївна

УДК 811.112.2'42

**ВИСЛОВЛЕННЯ-ЗВИНУВАЧЕННЯ
У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ
ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник
Козловський Віктор Володимирович
доктор філологічних наук, професор

Чернівці 2007

ЗМІСТ

ВСТУП	стор. 4
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
ВИСЛОВЛЕННЯ-ЗВИНУВАЧЕННЯ У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ	
ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	
1.0. Вступні зауваження	12
1.1. Лінгвопрагматичні та дискурсивні основи дослідження висловлення-звинувачення	12
1.2. Вихідні теоретичні положення у визначенні поняття “висловлення-звинувачення”	20
1.3. Наукові методи дослідження висловлення-звинувачення	25
1.4. Класифікація висловлень-звинувачень	33
1.4.1. Пряме висловлення-звинувачення	33
1.4.2. „Не-пряме” висловлення-звинувачення	37
1.5. Контекст функціонування висловлення-звинувачення у німецькомовному художньому дискурсі	43
1.6. Висновки до Розділу 1	51
РОЗДІЛ 2	
ЗАСОБИ ОБ’ЄКТИВАЦІЇ ВИСЛОВЛЕННЯ-ЗВИНУВАЧЕННЯ У	
СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	
2. 0. Постановка проблеми	53
2. 1. Лексичні засоби об’єктивації висловлення-звинувачення	54
2.1.1. Пряме перформативне висловлення-звинувачення	55
2.1.2. Пряме експліцитне висловлення-звинувачення	57
2.1.3. Непряме експліцитне висловлення-звинувачення	64
2.1.4. Імпліцитне висловлення-звинувачення	72
2.1.5. Розподіл лексичних одиниць у прямому та „не-прямому” висловленні-звинуваченні	79
2. 2. Синтаксичні засоби об’єктивації висловлення-звинувачення	84

2. 3. Ситуативний контекст висловлення-звинувачення	96
2. 4. Взаємодія засобів об'єктивації висловлення-звинувачення	105
2. 5. Висновки до Розділу 2	110

РОЗДІЛ 3

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИСЛОВЛЕННЯ- ЗВИНУВАЧЕННЯ У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	113
3. 0. Вступні зауваження	113
3. 1. Іntenційна спрямованість висловлення-звинувачення	117
3. 2. Типологія висловлень-звинувачень у сучасному німецькомовному художньому дискурсі	122
3. 3. Прагматичні модифікації висловлень-звинувачень	127
3. 4. Перлокутивний ефект висловлення-звинувачення	141
3. 5. Висновки до Розділу 3	163
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	166
ДОДАТКИ	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	206
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	234
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	235

ВСТУП

Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується парадигмою новітніх напрямів досліджень, серед яких чільне місце посідає вивчення комунікації. Цілеспрямований процес інформативного обміну між комунікантами дає змогу пізнати аспекти вияву мови та мовлення, зокрема, встановити значущість мови в процесі соціально-виробничих відносин людей, усвідомити роль людини у створенні ситуацій спілкування, здійснення мовленнєвого акту, його інтерпретації з огляду на умови реалізації, мовленнєву стратегію, тактику, ефективність тощо.

Вивчення закономірностей та специфіки комунікативної взаємодії передбачає системний аналіз мовних фактів – в аспектах формальної будови, семантики, когнітивної прагматики, з урахуванням даних кількісного аналізу, ситуативного контексту та інформації загального плану. Дисертаційна праця присвячена комплексному дослідженню висловлення-звинувачення на матеріалі сучасного німецькомовного художнього дискурсу. Оскільки вивчення об'єкта здійснювалося з урахуванням особливостей структури, семантики, прагматики та лінгвокультурології, теоретичною основою дисертації стали праці провідних українських та зарубіжних учених, які заклали підвалини для різноаспектних студій елементів мовної структури (наприклад: В.Г. Адмоні, Н. Brinkmann, Р. Eisenberg, І.М. Кобозева, А.М. Мухін, В.М. Солнцев, Є.І. Шендельс; J. Austin, Н. Grice, G. Leech, S. Levinson, J. Searle, D. Vanderveken, А.Д. Белова, Т.В. Булигіна, І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, Н.В. Гуйванюк, В.З. Дем'янков, В.І. Карабан, А.Е. Левицький, М.М. Полюжин, Г.Г. Почепцов, О.Г. Почепцов, А.М. Приходько, І.П. Сусов; Т.А. v. Dijk, Z. Harris, Н.Д. Арутюнова, В.В. Красних, О.С. Кубрякова, О.В. Падучева; А. Вежбицька, В.В. Воробйов, Д.С. Лихачов, В.А. Маслова, І.Г. Ольшанський, Ю.С. Степанов, В.Н. Телія, Н.І. Толстой).

На ґрунті сучасного російського мовознавства та англістики описано явища, дотичні до змісту звинувачення. Так, Л.О. Гусліста провела дослідження

негативної етичної оцінки в контекстах *осуду* на матеріалі російського критичного дискурсу публіцистики [45]. Т.О. Давидова на матеріалі сучасної англійської мови проаналізувала вербальні та невербальні засоби об'єктивації *докору*, комунікативні фактори, що детермінують його варіативність [46]. Оцінний аспект висловлення *докору* на матеріалі російської мови розглядали Т.В. Булигіна та А.Д. Шмельов [25]. У статтях Є.С. Петеліної та Н.В. Готліб увага авторів спрямована на вивчення семантико-прагматичних особливостей висловлень, що не допускають експлікацію перформативів, серед яких згадується і висловлення *reproach* / (англ.) *докір* [138; 42]. А. Вежицька досліджувала семантику дієслів в аспекті теорії мовленнєвих актів, зокрема, на матеріалі російської мови провела аналіз семантичних особливостей дієслова *упрекать* [28]. Схоже дослідження дієслова *reproach* / (англ.) *докоряти* лише на матеріалі англійської мови провела М.Я. Гловінська [39]. О.П. Снежик вивчала концептуальні, прагмасемантичні та інтеракційні особливості висловлення «звинувачення-виправдання» у франкомовних дискурсивних жанрах (сімейна розмова, ділове листування та політичне інтерв'ю) [167].

Ознайомлення з працями німецьких лінгвістів (S. Günthner, H. Frankenberg, E. Areltauert) дає змогу зазначити, що *дорікання*, хоч і не було спеціальним об'єктом для спостереження, а розглядалося паралельно з такими мовленнєвими діями, як *образа*, *приниження*, *скарга*, *осуд*, частково досліджено в аспектах граматики, просодики та стилістики [243; 238; 206].

Вивчення праць, у яких певною мірою досліджувалось висловлення-звинувачення, дає підставу стверджувати, що наша робота заповнює важливі прогалини в цій проблематиці: акт *звинувачення* ми аналізуємо на матеріалі сучасного німецькомовного художнього дискурсу, а векторами дослідження є структура, семантика, когнітивно-прагматичні характеристики та лінгвокультурні особливості висловлення-звинувачення.

Актуальність дисертації визначається, насамперед, тим, що її проблематика перебуває в руслі сучасних лінгвістичних студій, присвячених вивченню функціонування мови та мовлення. Вибір теми дослідження

пов'язаний зі стрімким поширенням міжмовних та міжкультурних контактів, у зв'язку з чим значущості набувають питання співвідношення мови, культури, національно-культурної специфіки мовленнєвої поведінки. Актуальність роботи зумовлена й тим, що дослідження висловлення-звинувачення на матеріалі сучасної німецької мови ще не було предметом спеціальної уваги з боку німецьких та українських лінгвістів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі германського, загального і порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича згідно з планом науково-дослідної роботи. Напрямок дисертації відповідає комплексній науковій темі кафедри “Синхронічне та діахронічне дослідження функціонально-семантичних характеристик різнорівневих одиниць германських мов” (номер державної реєстрації 0106U003618). Тему дисертації затверджено вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол № 1 від 12 лютого 2004 року).

Метою дослідження є встановлення та визначення структурно-семантичних, когнітивно-прагматичних характеристик та лінгвокультурних особливостей висловлення-звинувачення, основних закономірностей реалізації його змісту в сучасному німецькомовному художньому дискурсі, етноспецифічності стереотипізації моделей сприйняття та поведінкової реакції, відображених у семантиці звинувачення. Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання конкретних **завдань**:

- 1) встановити діапазон реалізації висловлення-звинувачення в німецькомовному художньому дискурсі шляхом аналізу контекстів його вживання;
- 2) вмотивувати вибір лексичних та синтаксичних засобів вираження висловлення-звинувачення залежно від форми його реалізації;
- 3) виокремити основні екстралінгвістичні фактори (рольові, статусні, гендерні відношення між комунікантами), що визначають функціонування висловлення-звинувачення;

4) здійснити типологічний опис висловлення-звинувачення з метою виявлення тих компонентів, яким властиві певні інваріантні відношення з мовними особливостями;

5) визначити основні когнітивно-прагматичні характеристики висловлення-звинувачення та його лінгвокультурні особливості.

Об'єктом дослідження в дисертації є висловлення-звинувачення у сучасному німецькомовному художньому дискурсі; **предметом** – їхні структурні, семантичні, когнітивно-прагматичні характеристики, лінгвокультурні особливості та мовні засоби об'єктивації.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використовуються сучасні методи лінгвістичного аналізу: *описовий метод* сприяв виявленню та опису формальних, семантичних та функціональних характеристик об'єкта дослідження; *метод дискурсивного аналізу* використовувався для визначення іллокутивної сили висловлення-звинувачення та вивчення його перлокутивного ефекту, враховуючи співвідношення між мовним наповненням висловлення й намірами учасників комунікації; *метод прагматичної інтерпретації* дозволив виявити вплив рольової структури ситуації спілкування, соціальних факторів на мовну семантику та функціональні особливості висловлень-звинувачень; *метод структурного моделювання* застосовувався для встановлення синтаксичних моделей висловлення-звинувачення залежно від форми його вираження – прямої чи “непрямой”; *метод квантитативного аналізу* дозволив встановити частотні характеристики лексико-синтаксичних засобів об'єктивації висловлень-звинувачень та їх взаємодію, що дало змогу дати об'єктивну картину квантитативних параметрів їх функціонування у тому вигляді, в якому вони відображені у сучасному німецькомовному художньому дискурсі.

Матеріалом дослідження послужили фрагменти німецькомовного художнього дискурсу, з яких способом суцільної вибірки було виокремлено 3066 висловлень-звинувачень (романи, п'єси, оповідання 50 авторів; загальний обсяг фактичного матеріалу – близько 15000 сторінок).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше на матеріалі німецькомовного художнього дискурсу було проведено комплексний аналіз висловлення-звинувачення – з урахуванням його структурних, семантичних, когнітивно-прагматичних особливостей та лінгвокультурної специфіки. Здійснено спробу встановити умови виникнення висловлення-звинувачення (перформативного, прямого експліцитного, непрямого експліцитного, імпліцитного) та способи його вираження. Новим є системний опис лексичних, синтаксичних та прагматичних особливостей висловлення-звинувачення в мовленні комуніканта як представника німецькомовного соціуму; аналіз перлокутивного ефекту висловлення-звинувачення в німецькомовному художньому дискурсі.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що її висновки та узагальнення сприятимуть подальшому розв'язанню проблем вибору конкретних мовних ресурсів залежно від екстралінгвістичних (соціальних та культурологічних) факторів, від комунікативного типу ситуації (орієнтованої на конфлікт чи співпрацю). Результати дослідження становлять внесок до теорії мовленнєвих актів; вони поглиблюють розуміння мовленнєвої поведінки, сприяють розвитку теорії дискурсу, уточненню статусно-рольового відношення комунікантів.

Практичне значення одержаних результатів. Основні теоретичні положення дисертації та використаний у ній великий фактичний матеріал мають безпосередній вихід у практику викладання курсу теоретичної та практичної граматики німецької мови; а також можуть бути використані для читання спецкурсів з теорії мовленнєвих актів, дискурс-аналізу, із прагмалінгвістики, теорії аргументації та конфліктології, лінгвокультурології, для проведення занять із практики німецької мови з метою підвищення рівня комунікативної компетенції студентів. Одержані результати можуть стати теоретичною базою для розробки та вдосконалення методики викладання іноземних мов, застосовуватись для написання дипломних, магістерських робіт, інших видів наукових студій. Концепція наукового аналізу сприятиме

поглибленню розуміння етнокультурної специфіки побудови цього виду мовленнєвої дії та вдосконаленню компетенції спеціалістів, що вивчають німецьку мову як іноземну.

Особистий внесок здобувача полягає в теоретичному обґрунтованні поняття висловлення-звинувачення; класифікації лексичних засобів вираження висловлення-звинувачення; встановленні вибору мовних засобів об'єктивації висловлення-звинувачення залежно від екстралінгвістичних факторів; створенні типології висловлення-звинувачення відповідно до його структури; встановленні та дослідженні основних реактивних стратегій на висловлення-звинувачення адресанта. Розроблено синтаксичні моделі, за якими структуруються висловлення-звинувачення з огляду на форми їхньої реалізації. Встановлено, як взаємодіють усі досліджувані засоби об'єктивації висловлення-звинувачення за допомогою кореляційного аналізу. Усі результати дисертантка одержала самостійно. Праць, написаних у співавторстві, немає.

Апробація результатів роботи. Дисертація обговорена на спільному засіданні кафедр германського, загального і порівняльного мовознавства та англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (25.05.2007 р., протокол № 7). Основні теоретичні положення та результати дослідження пройшли апробацію на шести Міжнародних наукових конференціях: „Наука і освіта `2004” (Дніпропетровськ, 2004), ”Соціокультурні аспекти навчання іноземних мов” (Тернопіль, 2004), „Філологія в Київському університеті: історія та сучасність” (Київ, 2004), „Наука і освіта `2005” (Дніпропетровськ, 2005), „Філологічна спадщина проф. С.В. Семчинського і сучасність” (Київ, 2006), “Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень та дидактичні особливості викладання іноземних мов професійного спілкування у вищій школі” (Львів, 2007); на двох Всеукраїнських наукових конференціях: „Сучасні проблеми лінгвістики та навчання іноземних мов у контексті Болонського процесу” (Хмельницький, 2005) та „Актуальні проблеми філології та перекладознавства” (Хмельницький, 2005); на фахових колоквиумах докторантів семінару німецької філології Гьоттінгенського університету ім.

Георга Аугуста в Німеччині (Гьоттінген, 2006); на щорічних науково-звітних конференціях кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства факультету іноземних мов Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, 2003 – 2007 рр.).

Публікації. Результати дослідження відображено у 14 публікаціях (4,4 др. арк.). Із них 9 статей, надрукованих у фахових виданнях, затверджених ВАК України, та 5 тез доповідей на міжнародних і Всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація загальним обсягом 237 сторінок (обсяг основного тексту дисертації – 171 сторінка) складається зі вступу, трьох розділів з висновками до них, загальних висновків, додатків, у яких подано таблиці, що узагальнюють вихідні положення розділів дисертації, списків використаних наукових джерел (318 позицій), лексикографічних джерел (11 позицій) та джерел ілюстративного матеріалу (50 позицій). У роботі подано 35 таблиць, 6 схем та 3 рисунки.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, визначено її актуальність та зв'язок роботи з науковими темами, вказано мету, завдання дослідження, об'єкт та предмет аналізу, визначено матеріал, методи дослідження, встановлено його наукову новизну, теоретичне та практичне значення, особистий внесок здобувача.

У **першому розділі** висвітлено теоретичні засади в дослідженні висловлення-звинувачення у сучасному німецькомовному художньому дискурсі: обґрунтовано вихідні лінгвопрагматичні та дискурсивні положення в дослідженні об'єкта, подано дефініцію поняття „висловлення-звинувачення”, встановлено лінгвістичні методи його дослідження, розглянуто основні функціональні види, організацію та діапазон реалізації висловлення-звинувачення.

У **другому розділі** досліджено засоби об'єктивації висловлення-звинувачення у німецькомовному художньому дискурсі: встановлено та систематизовано інвентар мовних засобів, що безпосередньо/опосередковано

виражають іллокутивну силу „звинувачення”, визначено індивідуальні ознаки у межах кожного із видів висловлення-звинувачення (прямого, “не-прямого”), виявлено типові синтаксичні моделі, що використовуються для його оформлення, розглянуто вплив рольових, статусних, гендерних факторів на вибір мовця певної форми реалізації висловлення-звинувачення, встановлено взаємодію засобів його об’єктивації за допомогою статистичного аналізу даних.

У **третьому розділі** подано когнітивно-прагматичну характеристику висловлення-звинувачення у німецькомовному художньому дискурсі: досліджено інтенційну спрямованість об’єкта, розроблено його типологію, встановлено прагматичні модифікації залежно від типу мовленнєвої дії, що складає ядро висловлення та задає його первинне прагматичне значення, виявлено та інтерпретовано реактивні висловлення-відповіді на звинувачення-стимул з урахуванням ефективності мовленнєвої дії на адресата.

У **загальних висновках** викладено основні результати проведеного дослідження, окреслено перспективи подальших пошуків з обраної проблематики.

У **додатках** подано таблиці, які підсумовують результати проведеного статистичного дослідження висловлення-звинувачення у сучасному німецькомовному художньому дискурсі.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИСЛОВЛЕННЯ-ЗВИНУВАЧЕННЯ У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

1. 0. Вступні зауваження

Розділ присвячений висвітленню теоретичних засад дослідження висловлення-звинувачення у сучасному німецькомовному художньому дискурсі: обґрунтовуються вихідні лінгвопрагматичні та дискурсивні положення в дослідженні об'єкта, дається дефініція поняття “висловлення-звинувачення”, визначаються лінгвістичні методи його дослідження, основні функціональні види, організація та діапазон реалізації в умовах сучасного лінгвокультурного простору Німеччини.

Необхідність та важливість розв'язання цих питань зумовлена формуванням теоретичного підґрунтя для комплексного дослідження об'єкту. Як засвідчує практика спілкування, досягнення взаєморозуміння у сучасному суспільстві, що впливає з тенденції до інтенсифікації міжособистісних та міжнаціональних контактів, є важливим фактором у встановленні нормальних стосунків між співрозмовниками. У науково-практичному плані комплексне дослідження висловлення-звинувачення на матеріалі сучасної німецької мови ми розглядаємо як внесок у подальший розвиток лінгвістичної прагматики, зокрема, теорії мовленнєвих актів, теорії дискурсу, що також сприятиме поглибленню розуміння питання етнокультурної специфіки мовленнєвої взаємодії.

1. 1. Лінгвопрагматичні та дискурсивні основи дослідження висловлення-звинувачення

Методологія дослідження мовленнєвої діяльності у мовознавстві пов'язане перш за все з розвитком лінгвістичної прагматики. Такий підхід робить можливим достовірний аналіз та пояснення того, як за допомогою

мовних засобів здійснюється мовленнєва взаємодія в конкретних ситуаціях спілкування. Дослідження мінімальних одиниць мовлення спирається на теорію мовленнєвих актів та теорію дискурсу. Це робить можливим розгляд висловлення-звинувачення в поєднанні його мовних та позамовних чинників.

У сучасному мовознавстві під терміном „лінгвопрагматика” вчені мають на увазі науку, яка спрямована на вивчення комунікативних властивостей мови – дослідження мотивів, намірів, стратегій адресанта, видів мовленнєвої дії; аналіз реакцій адресата, його вміння правильно інтерпретувати непрямі та імпліцитні смисли мовця; вивчення соціальної, психологічної, етикетної, особистісної та інших форм мовленнєвої взаємодії; дослідження різних аспектів комунікативної ситуації [34, с. 6].

Однією з важливих категорій комунікації, в межах якої здійснюється інтеракція учасників спілкування, вважається дискурс [12, с. 136]. У лінгвістичній літературі термін “дискурс” вживається в різноманітних контекстах і постає, на думку Ф.С. Бацевича, як “розмита категорія”, що “дрейфує” між текстом, контекстом, функціональним стилем тощо. Разом з тим, поняття дискурсу може бути представлене з урахуванням двох основоположних підходів, які в той же час мають спільні риси [13, с. 31]. З позиції першого підходу дискурс існує перш за все у текстах, за котрими встає особлива граматики, лексикон, семантика, правила слововживання і синтаксису, – в кінцевому підсумку – особливий світ. Кожен дискурс – це один із можливих світів. Ю.С. Степанов визначає дискурс у межах другого підходу як тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву, відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників спілкування, є синтезом когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психологічних та ін.) чинників, залежних від тематики спілкування, і має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів [169, с. 44-45].

У нашій роботі при здійсненні аналізу висловлення-звинувачення на матеріалі німецькомовного художнього дискурсу ми звертаємося до

трактування терміну „дискурс” як функціонального стилю. Приєднуючись до визначення Ю.Н. Караулова, В.В. Красних, Т.А. ван Дейка, художній дискурс ми трактуємо як складну ієрархічно організовану єдність всієї сукупності художніх текстів, що перебувають у тісній динамічній взаємодії з різними варіантами їхнього вербального/невербального вираження, включаючи екстралінгвістичні фактори, необхідних для успішної реалізації цих текстів у певному культурно-історичному контексті [48; 65; 97].

Зіставлення теорії прагматики та теорії дискурсу привело до виявлення спільних і відмінних рис цих теорій. Спільним можна визнати предмет дослідження – дискурс як складне лінгвістичне явище, який формують мовленнєві акти. Серед відмінних рис можна назвати, по-перше, поняття успішності комунікації, яке у дискурсивній теорії мовленнєвих актів висувається на перший план, а у прагматиці не є достатньо експліцитним, незважаючи на цілеспрямований характер процесу. По-друге, для теорії дискурсивних досліджень мовленнєвих актів характерний статичний підхід до вивчення комунікативного процесу, на відміну від прагматики дискурсу, де динамізм є його внутрішньою сутністю та потребою. Завдяки цьому текстовий вплив набуває комплексного характеру. Прагматика дискурсу вбачає дію не у здійсненні іллокутивного акту, а в розгортанні опису подій за допомогою наявного мовного матеріалу [34, с. 7].

Хоча теорія мовленнєвих актів (прагматика) не позбавлена, на нашу думку, недоліків (абсолютизація мовленнєвого акту, не включення його у складніші види суспільної діяльності людини, відсутність врахування обставин реальної ситуації спілкування, особистісних факторів комунікантів тощо), вона позитивно впливає на розвиток сучасної лінгвістики, зокрема, теорії дискурсу.

Одне з положень теорії мовленнєвих актів полягає в тому, що мінімальною одиницею людської комунікації є не речення, а „здійснення певного виду актів, таких, як констатація, питання, наказ, опис, пояснення, вибачення, подяка, поздоровлення й т.д.” [297]. Ця установка виявилася співзвучною з тими поглядами у сучасній лінгвістиці, для яких характерне

прагнення вийти за межі речення, розсунути рамки лінгвістичного аналізу. Таке розширення дослідницького простору – не самоціль, а засіб „розвантажити” семантичний опис речення й тексту, видаливши з нього деякі компоненти загального комунікативного порядку [132].

Центральним поняттям теорії мовленнєвих актів є власне мовленнєвий акт як вид людської діяльності, що поєднує в собі діяльність фізичну, наприклад роботу мовленнєвого апарату, та інтелектуальну, яка виявляє себе у роботі вищої нервової системи. У мовленнєвому акті відбувається реалізація мовленнєвої спроможності людини у формі узагальнення її комунікативного наміру та змісту її думок.

Інтерес лінгвістів до проблеми взаємодії мовленнєвих актів виявився не так давно, але у цьому плані уже нагромаджений певний досвід. У першу чергу це стосується праць Т.А. ван Дейка, в яких поєднання висловлень розглядається не лише на семантичному, але й прагматичному рівні, тобто увага акцентується як на відношенні між змістовними сторонами висловлень, так і їхніми іллокутивними типами. Є.В. Падучева визначає прагматичні зв'язки як такі, в які включається мовленнєвий акт з умовами успішності, його учасниками, пресупозиціями учасників, з природними законами можливості поєднання мовленнєвих актів один з одним [132]. Таким чином, аналіз поєднання висловлень на прагматичному рівні проводиться у межах діяльнісного підходу до мови, який розвивається зараз теорією дискурсивних досліджень мовленнєвих актів і лінгвістичною прагматикою (комунікативно-функціональний підхід).

Висловлення у відношенні до його комунікативної інтенції, комунікативної мети, що надає йому конкретної спрямованості, виступає як іллокутивний акт. У процесі комунікації висловлення набуває різних функцій, які Дж. Остін назвав іллокутивними силами [207].

Дж. Серль запропонував інший підхід до пояснення поняття „іллокутивний акт”. Він розмежовував іллокутивний акт і його пропозиційний зміст (референцію і предикацію). Із семантичної точки зору, на його думку,

речення має дві частини і містить пропозиційний показник „р” та показник іллокутивної сили „F”. Показник іллокутивної сили дозволяє визначати, як необхідно сприймати дану пропозицію, тобто яку іллокутивну функцію виконує дане висловлення [297, с. 175].

Наслідки впливу іллокутивного акту на конкретного адресата Дж. Остін назвав перлокутивним ефектом, що досягається за допомогою мовленнєвої дії. На відміну від іллокутивного акту, який є дією в процесі говоріння (*in saying*), перлокутивний акт є впливом і здійснюється за допомогою говоріння (*by saying*) [207, с. 18]. Іллокутивні акти часто мають на меті досягнення певного перлокутивного ефекту, наприклад: викликати відповідну поведінку, зміну емоційного стану чи вербальну реакцію, який може бути непередбачуваним та випадковим (див. детально підрозділ 3.4).

Звертаючись до поняття іллокуції, слід зазначити, що у сучасній прагматиці не розроблено чіткого та однозначного визначення для нього. Терміни „іллокутивний акт” та „іллокутивна сила” також не отримали конкретних дефініцій у творців теорії мовленнєвих актів та їхніх послідовників, які обмежувались лише переліком типів іллокутивних актів. Оперуючи цими термінами, лінгвісти спираються на традиційні дефініції. Традиційно „іллокутивна сила” (*illocutionary force*) формулюється у межах терміну “інтенції” мовця. Іntenція або намір мовця належить до ментальної сфери суб’єкта і відтворює його „інтенційний стан” [297, с. 157]. Іntenційний стан репрезентує низку ознак, що характеризують внутрішній світ суб’єкта (його бажання, переконання, думки), а також зовнішній світ (можливість, здійсненність бажань). Досліджуючи зв’язок між інтенційними станами та мовленнєвими актами, Дж. Серль приходять до висновку, що кожен інтенційний стан репрезентує об’єкти і стан справ в такому ж змісті, що й мовленнєві акти.

Суттєвим елементом у комплексі інтенційних станів є „іллокутивна мета” (*illocutionary point*). Мовець, здійснюючи мовленнєвий акт, має певну інтенцію, мету – певним чином виразити свій ментальний стан мовними засобами.

Можна визначити іллокутивну мету як конкретний тип мовленнєвого впливу: попередити, повідомити, подякувати, звинуватити тощо. Ця мета реалізується за допомогою іллокутивної сили. Таким чином, іллокутивна мета складає змістове ядро поняття „іллокутивна сила”.

Д. Вандервекен зазначає, що іллокутивна мета є лише одним, хоча й надзвичайно важливим, компонентом іллокутивної сили. Різні іллокутивні сили можуть мати спільну іллокутивну мету. Проте кожній іллокутивній силі притаманний певний спосіб досягнення іллокутивної мети (mode of achievement), різниця в силі, з якою подається іллокутивна мета (degree of strength), у пропозиційному змісті (propositional content conditions), в умовах щирості (sincerety conditions) та попередніх умовах (preparatory conditions) [303, с. 127].

Усвідомлення недосконалості теорії мовленнєвих актів приводить до встановлення певних меж, на які вона може претендувати. У статті Д. Франк (Grammatik und Konversation: Stilistische Pragmatik des Dialogs und die Bedeutung deutscher Modalpartikeln) викладено принципіві зауваження і запропоновано шляхи вдосконалення теорії в цілому: 1) вийти за межі окремо взятого мовленнєвого акту, пов'язати його з іншими одиницями спілкування [266] таким чином, щоб вийшла цілісна картина живого спілкування з його поворотами, невдачами, виправленнями, удосконаленнями стилю; 2) усунути розрив між намірами й засобами вираження, прийнятими в даному соціумі. Інакше зміст мовленнєвої дії буде незрозумілим. Однак у сьогоднішній теорії мовленнєвих актів (лінгвопрагматика – К.А.) вдається виявити тільки властивості логіко-синтаксичної репрезентації мовленнєвої дії, а не реальних мовленнєвих дій [306, с. 10]; 3) відобразити в теорії те, що одні лише синтаксичні й семантичні властивості речення як одиниці мови (тобто властивості „псевдоречення” [58]) поза мовленням не можуть визначати вживаність конкретного речення в конкретному виді мовленнєвого акту. Інакше умови адекватного вживання речення виявляться, всупереч вихідним установкам даної теорії, унікальними для кожного конкретного речення, а не

типовими; 4) врахувати не тільки наміри й думки мовця, але й природу мовленнєвого спілкування, головним чином залежну від взаємин і взаємодії мовця й адресата [289, с. 175]; [230, с. 16]. Є й інші напрямки критики даної теорії – як конструктивні, так і деструктивні [305]. Стаття Д. Франк дає корисну систематизацію напрямків цієї критики. Необхідно мати на увазі, що у своїй книзі [237] Д. Франк використовує цю систематизацію для побудови вдосконаленої концепції, у якій діалогічні властивості мовлення (дискурсивний аспект – К.А.) залучаються до опису граматики.

Деякі недоліки сучасної теорії мовленнєвих актів можуть бути пояснені її незавершеністю й триваючим становленням [51, с. 235]. Наведені положення та точки зору змушують нас висловити думку про те, що в сучасній лінгвістиці про теорію мовленнєвих актів поки ще рано говорити як про завершену наукову концепцію.

Беручи до уваги твердження критиків теорії мовленнєвих актів, що аналіз будь-якого мовленнєвого акту виключно з точок зору даної теорії є обмеженим її рамками і не включає можливість застосування ситуативного контексту, ми вирішили розширити базу нашого дослідження. Тому для позначення об'єкта дослідження у роботі використовується поняття “висловлення-звинувачення”, що дозволяє вийти за межі аналізу окремо взятого мовленнєвого акту *звинувачення*.

Залежно від різних методів аналізу й теоретичних підходів відмінність висловлення від речення бачать в обсязі, структурному, змістовному та у функціональному планах. У деяких теоріях (дистрибутивна граматики, окремі лінгвісти празької школи) під висловленням розуміють або закінчений у значеннєвому відношенні текст між паузами (навіть ціле мовлення, роман), або таку одиницю, як речення (семантично самостійну одиницю, частину складного речення). При структурному підході до висловлення відносять мовні утворення, що не укладаються у звичайну схему речення (наприклад, репліки в діалозі). При змістовному підході відмінність висловлення від речення бачать у тім, що воно на додаток до структурно-семантичної схеми речення включає модально-

комунікативний аспект, який виявляє себе насамперед в інтонації та актуальному членуванні речення. При функціональному підході висловлення визначається як мовна одиниця, що може бути рівновеликою реченню, але розглядається в мовленні, у безпосередній співвіднесеності із ситуацією. Таке розуміння висловлення принципово відрізняється від розуміння висловлення у логіці висловлень, що розглядає його тільки з позиції істинності або хибності [1, с. 90].

У зв'язку з розвитком лінгвістики мовлення й семантичного синтаксису багато елементів речення, які трактувалися раніше як специфіка висловлення, стали інтерпретуватися як аспекти самої структури речення, його синтаксичної категорії. Тому виникла тенденція протиставляти не речення висловленню, а в самому реченні розрізняти два боки: структурно-семантичну схему (модель) і висловлення. Перший, за І.Н. Аксьоною, відповідає рівню сигніфіката речення, другий – його денотату. Семантичний аналіз висловлення припускає звертання до контексту, ситуації, фоновим знанням мовців (пресупозиції). У висловленні мовна семантика “зливається” із прагматикою [1, с. 90].

У висловленні інтегруються одиниці різних рівнів, у ньому взаємодіють значення, що виражаються лексично, граматично, інтонаційно. Висловленню властива ситуативність (співвіднесеність із конкретною ситуацією, відомою мовцям, у зв'язку із чим використовуються дейктичні елементи, що заміняють прямі позначення, а також okazіональні позначення, зрозумілі тільки в цьому випадку), вибірковість (не всі елементи ситуації позначаються адекватно, у зв'язку з чим у висловленні виникає компресія або надмірність). Формуючи у свідомості предметно-логічну модель ситуації, мовець може по-різному обирати й групувати її елементи, внаслідок чого висловлення відрізняється варіативністю (можливістю описати ту саму ситуацію різними способами). Висловлення створюється для позначення даного відрізка ситуації, у даних умовах мовлення й у цей момент. Однак, виявляє себе тенденція до стереотипізації: в типових ситуаціях мовці використовують подібні висловлення (вислів, формули, кліше) [1, с. 90].

У нашому дослідженні ми визначаємо такі основні особливості висловлення, як ситуативність, вибірковість, варіативність, стереотипізація, орієнтація на учасників мовлення (виклад позиції мовця й розрахунок на знання та певну реакцію співрозмовника).

Отже, при висвітленні вихідних положень в дослідженні висловлення-звинувачення у художньому дискурсі розглянуто підходи до вивчення дискурсу у сучасній лінгвістиці, подано визначення художнього дискурсу, на матеріалі якого проводиться дослідження висловлення-звинувачення; представлено точку зору лінгвістів щодо розуміння понять іллокуція, іллокутивна сила, перлокутивний ефект тощо, пояснення яких є необхідним для дослідження об'єкта; обґрунтовано вибір теоретичної бази дисертаційного дослідження в межах комунікативно-прагматичної теорії, існуючої на сучасному етапі свого розвитку як теорія мовленнєвих актів і теорія дискурсу.

1. 2. Вихідні теоретичні положення у визначенні поняття “висловлення-звинувачення”

Комунікативна ситуація “звинувачення” (*Beschuldigen*) охоплює як офіційну, так і приватну сферу діяльності людини. В офіційній сфері в інституційній формі для позначення висловлень-звинувачення Дж. Серль та Д. Вандервекен вживають поняття *Anklagen* – *обвинувачення*, а у приватній – *Vorwerfen* – *дорікання*, що разом належать до іллокутивного поля “звинувачення” (*Beschuldigen*) [308, с. 175]. Беручи до уваги класифікацію Дж. Серля та Д. Вандервекена, вважаємо за необхідне розглядати *Anklagen* та *Vorwerfen* у нашій роботі як складові звинувачення (*Beschuldigen*) у широкому розумінні даного поняття та вживати єдину назву для досліджуваного комунікативного явища – висловлення-звинувачення.

У межах конкретного діяльнісного контексту відбувається формування комунікативної мети, комунікативного наміру, що становить невід’ємну рису висловлення-звинувачення як одиниці насамперед вербальної взаємодії між

особами. Залежно від того, яку комунікативну мету переслідує мовець, в якій сфері вживається досліджуване висловлення та якими засобами виражається його іллокутивна сила, аналіз компонентів висловлення-звинувачення дозволяє встановити такі його різновиди:

1. **Звинувачення**: якщо мовець має на меті звинуватити свого співрозмовника у порушенні норм поведінки, моральних цінностей, традицій, скоєні злочину, викрити його неправомірні вчинки тощо. Реалізується такий різновид висловлення-звинувачення як за допомогою прямих, так і „не-прямих” експліцитних висловлень. Продукт висловлення-звинувачення вживає при цьому різні засоби: дієслова типу *lügen, umbringen, begehen, lauschen, verrechnen, kümmern, behandeln, ausnutzen, bestehlen, mördern, spionieren*, іменники *Diebstahl, Unfallflucht, Körperverletzung, Urkundenfälschung, Fehler, Dieb, Verräter*, прикметники *verantwortungslos, zynisch, eitel, leichtsinnig, kapriziös*, словосполучення *eine Flucht begehen, Blödsinn machen, Angst haben, die Unwahrheit sagen* на лексичному рівні та стверджувальні, окличні, питальні речення – на синтаксичному рівні. Наприклад:

(1) „Was schauen Sie zum Fenster hinaus, Fabian, wenn Ihr Lehrer spricht?”
 „Verzeihung, Herr Professor. Ich sehe Podrutzki in voller Uniform”
„Lügen Sie nicht, Fabian!” (Katz, S. 49)

2. **Докір**: якщо мовець дорікає адресату за щось, вказує на щось як на недолік, вважає неправим, засуджує, приписує йому певну провину, має намір підкреслити свій емоційний стан, докоряючи адресату як правило не буквально, а надаючи йому можливість вгадати свій намір та зрозуміти закид на свою адресу за що-небудь. Висловлення з іллокутивною силою “докору” здійснюється адресантом переважно у непрямій експліцитній та імпліцитній формі. У даній комунікативній ситуації мовець надає перевагу фразеологічним словосполученням, що містять негативну оцінку в своєму значенні (*nach Stich und Faden betrügen, j-n hinter Licht führen, hinter dem Berg halten, j-n an der Nase führen, j-m den Stuhl vor die Tür setzen, mit falschen Karten spielen*), прислів'ям (*wenn man die Schafe schert, zittern die Lämmer; wem nicht zu raten ist, dem ist*

auch nicht zu helfen; die Ratten verlassen das sinkende Schiff; der Lügner und der Dieb wohnen unter einem Dache; Lügen haben kurze Beine), емоційно забарвленим вигукам (*Mein Gott! Gottseidank! Zum Teufel! Verdammt! Herrgottnocheinmal!*), питальним конструкціям, формам незакінченого речення тощо:

(2) *“Entschuldige. Aber wenn ich dich den ganzen Tag nicht sehe...”*

“Ich wäre glücklich, wenn du jeden Morgen mit mir nach Neuilly fahren und den ganzen Tag über bei mir bleiben würdest” (Schrobsdorff, S. 190)

З метою встановлення релевантних компонентів висловлення-звинувачення, ми вважаємо за необхідне проаналізувати словникові дефініції дієслова *beschuldigen* / *звинувачувати*, виходячи з того, що у таких визначеннях відображені компоненти відповідного висловлення: „мовленнєві задуми, що втлюють справжній зміст висловлень, описуються відповідними дієсловами мовлення” [39, с. 158]. На важливу роль вивчення дієслів, що описують мовленнєву дію, вказує Г. Віжбицька, відзначаючи, що вони відображають концепти, закріплені у свідомості носіями даної мови, а також певну інтерпретацію світу людських дій та взаємодій [312].

Аналіз дефініцій тлумачних словників (німецьких, українських, російських) показав, що спільним семантичним компонентом дієслів *beschuldigen* / *anklagen* / *звинувачувати* є „несхвалення”. Як зазначає Т.О. Графова, „несхвалення” може виступати классемою для позначення всього діапазону негативної емотивно-оцінної модальності, „як найбільш загальний випадок, до якого за умови нейтралізації релевантних рис можуть зводитися такі висловлення, як осуд, презирство, звинувачення тощо” [43, с. 93]:

beschuldigen* / *anklagen

- jmdm. etw. zur Last legen, jmdm. die Schuld an etw. geben / *ставити комусь щось в провину, звинувачувати когось в чомусь* [8, с. 243].

- j-n (etw. Gen.) behaupten, daß j-d etw. Negatives getan hat od. an etw. schuld ist / *стверджувати комусь, що він зробив щось негативне або є в чомусь винним* [10, с. 150].

- jmdn. ~ jmdm. die Schuld geben, jmdn. für den Täter erklären / *звинувачувати когось, визнавати когось винуватцем (злочинцем)* [11, с. 307].

- vor Gericht zur Verantwortung ziehen, beschuldigen, gegen jmdn. Klage wegen etw. erheben; für etw. verantwortlich machen / *притягти когось до відповідальності перед судом, звинуватити, подати позов проти когось через щось, покласти відповідальність за щось* [8, с. 114].

- j-m / sich heftig Vorwürfe machen, j-m /sich/ etw. die Schuld für etw. geben / *комусь(собі)дорікати, звинувачувати когось(себе)за щось* [10, с. 48].

звинувачувати

- вважати когось винним у порушенні певних норм поведінки, законності, якихось правил; вказувати на щось як на недолік, дорікати за щось [7, с. 472].

- вважати винним, неправим, засуджувати, дорікати; визнавати причиною того, що сталося, якогось лиха [6, с. 34].

Ч. Філмор вважає: деякі дієслова містять пресупозиції, що відображають ролі, котрі діючі особи виконують у певній ситуації [236, с. 281]. Так, пресупозиція досліджуваних дієслів *beschuldigen / anklagen / звинувачувати* включає того, хто звинувачує (особа), кого/що звинувачують (особа/вчинок) та оцінку ситуації (дія чи результат дії – „погано”). Зауважимо, що логічний оператор „погано” не є об’єктом пильної уваги лінгвістів, хоча, як показують спостереження над мовним матеріалом, у мовленні одиниці з негативною семантикою та різноманітні способи вираження негативної оцінки переважають над одиницями позитивної оцінної семантики (Ю.Д. Апресян [5], Е.М. Вольф [33], М.Я. Гловінская [39], Т.А. Графова [43], В.Н. Телія [180]).

На основі ідентифікаторів в семантичній структурі досліджуваного дієслова можна зробити висновок, що адресант висловлення-звинувачення має намір дати негативну оцінку вчинкам / особистості адресата. В основі такої оцінки є пізнання соціального значення вчинків, за допомогою яких можна здійснити регулювання поведінки людей, „...вплинути на адресата, а через нього і на хід практичного життя” [7, с. 183].

Іллокутивну мету висловлення-звинувачення можна позначити як вираження негативного емоційно-оцінного ставлення адресанта. При цьому наявність негативної оцінки та вираження емоційного ставлення дозволяє віднести висловлення-звинувачення до оцінних висловлень. Оцінка складається з об'єктивних та суб'єктивних факторів і завжди соціально зумовлена. З одного боку вона спирається на суб'єктивну думку „подобається/не подобається”, з іншого – на шкалу оцінок, на котрій розміщені притаманні об'єкту ознаки: „норма” – в середині цієї шкали, по обидва боки – ознаки відхилення від норми „добре”, „погано”, хоча, як підкреслює Н.Д. Арутюнова [7], норма швидше всього співпадає з її позитивною частиною, „добре” – значить відповідає нормі. Відмінною особливістю досліджуваних нами дієслів є вказівка на дії адресата, що не відповідають нормі (проте, адресант часто керується своїми власними уявленнями про те, що „добре”, а що „погано”, тому такі висловлення не позбавленні суб'єктивності).

Крім висловлення негативної оцінки дій партнера по комунікації, продуцент висловлення-звинувачення може виражати своє емоційне ставлення до них. Припустимо, що одним із результатів впливу на емоційну сферу адресата звинувачення, повинно бути почуття провини, що представлена у вищевказаних дефініціях семою *Schuld* / *провина* та *schuld* / *винний* :

Schuld

- Ursache von etw. Unangenehmem, Bösem od. eines Unglücks, das Verantwortlichsein, die Verantwortung dafür / *причина чогось неприємного, поганого, якогось нещастя, відповідальність за це* [8, с. 1356].

- das quälende Bewußtsein, das man für etw. Böses, Unmoralisches od. Verbotenes verantwortlich ist / *болісне усвідомлення того, що ти відповідальний за щось погане, аморальне чи заборонене* [10, с. 858].

- die innere Beziehung des Täters zu seiner Tat, strafbare Verfehlung; die Verantwortung dafür / *внутрішнє ставлення винуватця до свого вчинку, провини, відповідальність за це* [11, с. 1401].

schuld

- j-d ist verantwortlich für etw. mit unangenehmen Folgen, etw. ist die Ursache von etw. Unangenehmem / *хтось відповідає за щось з негативними наслідками, щось є причиною чогось неприємного* [10, с. 858].

Розглядаючи взаємодію значення слова з контекстом, Є.В. Падучева відзначає, що слову „провина” можуть відповідати дві лексеми: 1 – „поганий вчинок, за який індивід повинен нести відповідальність”, 2 – „стан відповідальності, в якому знаходиться людина, яка вчинила погано” [133, с. 155]. Звинувачуючи партнера по комунікації, адресант виражає своє негативне емоційно-оцінне ставлення до здійсненого/нездійсненого (але бажаного) вчинку, намагаючись емоційно подіяти на нього, викликати почуття провини у адресата з метою запобігти повторенню таких дій у майбутньому.

Враховуючи ілюстративний матеріал, що був нами проаналізований, можна дати таке визначення об’єкту нашого дослідження:

Висловлення-звинувачення – це мовленнєва дія, що здійснюється людиною в процесі комунікації з метою звинуватити адресата, визнати за ним провину, викрити, засудити його неправомірні вчинки, дорікнути йому за порушення норм поведінки, моральних цінностей, традицій, скоєння злочину; воно охоплює як офіційну, так і приватну сфери діяльності людини й виявляє себе у форматі прямих (*direkt*) і “не-прямих” (“*nicht-direkt*”) висловлень.

1. 3. Наукові методи дослідження висловлення-звинувачення

Протягом історії свого розвитку лінгвістика створила власні (спеціальні) методи. Кожен метод виділяє той аспект мови як об’єкта дослідження, який визначається найважливішим у цій теорії мови.

Для досягнення поставленої мети у дисертації використовувалися: метод лінгвістичного аналізу, описовий метод, дискурсивний аналіз, прагматична інтерпретація, структурне моделювання, квантитативний аналіз.

Описовий метод вважається найпоширенішим основним мовознавчим методом. Це – планомірна інвентаризація одиниць мови і пояснення

особливостей їх будови та функціонування на певному етапі розвитку мови. В описовому методі розрізняють такі послідовні етапи: 1) виділення одиниць аналізу (у нашому випадку – це висловлення-звинувачення у німецькомовному художньому дискурсі); 2) членування виділених одиниць (на частини мови, синтаксичні моделі); 3) класифікація та інтерпретація виділених одиниць, наприклад на прямі та „не-прямі” види висловлення-звинувачення з їх характерними особливостями об’єктивації у сучасному німецькомовному художньому дискурсі.

У нашій роботі для аналізу висловлення-звинувачення розроблено спеціальну схему, за якою проводилась інвентаризація. Для кожного висловлення-звинувачення у схемі зазначалась кількість частин мови, здійснювалась ідентифікація за відносним статусом (статус адресанта вищий/нижчий/рівний), відносною дистанцією (офіційно-ділова/дружньо-фамільярна дистанція), гендерною належністю комунікантів, формою вираження звинувачення (перформативна, пряма експліцитна, непряма експліцитна, імпліцитна) та синтаксичними моделями (див. схему 1.А у додатках, стор. 172). Наприклад, висловлення-звинувачення – (3) „*Sie haben eine versuchte Republikflucht begangen*“ (Dahlmanns, S. 91) – містить у своїй структурі: 2 дієслова, 1 займенник, 1 іменник, 1 прикметник (загальний обсяг речення-висловлення – 5 слів), продукується комунікантом чоловічої статі з вищим соціальним статусом у ситуації офіційно-ділового спілкування. Таке висловлення-звинувачення реалізується у формі прямого експліцитного висловлення за допомогою синтаксичної моделі простого розповідного речення у минулому часі – S + P (V Perf / Prät). Дані, отримані у процесі інвентаризації вибірки, були внесені у таблиці „MS-Excel”, де у колонках зазначались згадані вище параметри висловлення-звинувачення, а в рядках – приклади звинувачення з німецькомовного художнього дискурсу. Таблична форма „MS-Excel” дозволила використовувати апарат математичної статистики для подальшого дослідження засобів об’єктивації висловлення-звинувачення та їх взаємодію (див. методи квантитативного аналізу).

Метод дискурсивного аналізу має своєю метою вияв соціального контексту, що стоїть за усним/писемним мовленням, дослідження взаємозв'язку між мовним кодом у спілкуванні та соціальними, психологічними, культурними процесами. Визначаючи місце дискурсивного аналізу в лінгвістиці, слід відмітити, що він виник як важлива частина комп'ютерної лінгвістики в 70-ті роки ХХ ст. у ряді наукових центрів, що займалися проблемами штучного інтелекту й автоматичної обробки природної мови: Європа – Т.А. ван Дейк [48], США – З. Харріс (йому належить перше вживання терміна дискурсивний аналіз [244]) та ін.

Дискурсивний аналіз як нова лінгвістична дисципліна знаходиться поки що в стадії становлення, тому існує декілька напрямків, що визначаються за методикою проведення дослідження [163]: 1) метод діалогічної інтерпретації, тобто аналіз побутового діалогу; 2) дослідження інформаційного потоку, де провідним питанням стає співвідношення мови та свідомості; 3) когнітивна функціональна граматики, в якій вивчаються явища інформаційного потоку в аспекті класичних „інформаційних” категорій; 4) метод когнітивного картування як спосіб моделювання смислової сторони тексту; 5) прагматичний аналіз, орієнтований на вивчення ефективності комунікації; 6) математичні та комп'ютерні методи дослідження тексту.

У межах дискурсивного аналізу ми застосовуємо: – метод діалогічної інтерпретації (або конверсаційний аналіз), за допомогою якого ми виявляємо правила чергування реплік у діалозі; – прагматичний аналіз, що орієнтований на вивчення ефективності висловлення-звинувачення, - аналіз суміжних пар, який спрямований на встановлення закономірностей вживання учасниками діалогу типових послідовностей реплік: *звинувачення – виправдання, звинувачення – зізнання, звинувачення – зустрічне звинувачення* тощо. Наприклад:

(4) *“Was haben Sie sich denn eigentlich dabei gedacht, dem Kombinat die feinsten Fleischerzeugnisse zu stehlen?”*

“Es ist richtig, daß ich die Sachen weggenommen habe” (Dahlmanns, S. 96)

Суміжна пара “звинувачення → згода” є одним з варіантів реакції адресата в комунікативній ситуації на висловлення-звинувачення. Діалог (4) з роману Ф. Дальманнса “Довга втеча” (F. Dahlmanns „Die lange Flucht”) демонструє безсумнівну згоду Акселя Єгеря – робітника м’ясного комбінату, із звинуваченням судді у крадіжці виробів даного підприємства (*Es ist richtig, daß ich die Sachen weggenommen habe – Справді, я взяв ці речі*), що виражається стверджувальним реченням, підсилюється прислівником *richtig*. Інтерпретація перлокутивного ефекту висловлення-звинувачення на матеріалі художнього дискурсу здійснено у третьому розділі дисертаційної роботи.

Метод *прагматичної інтерпретації* дозволив виявити вплив рольової структури ситуації спілкування, соціальних факторів на мовну семантику та функціональні особливості висловлень-звинувачень у німецькомовному художньому дискурсі. Вид інтерпретації називають прагматичним, якщо він вказує на тип спілкування, в якому висловлення може бути вжито, й локацію мовних засобів, що входять до складу висловлення. Висловлення і його прагматична інтерпретація (той або інший конкретний вид) співвідносяться з правилами прагматичної інтерпретації, які є одночасно й правилами ведення розмови, і тими правилами-прийомами, якими користується інтерпретатор (учасник спілкування або спостерігач) при переосмисленні висловлень. Прагматичні правила лежать за межами як чисто синтаксичного пояснення (встановлення правильності речення або відповідності якій-небудь конкретній структурній схемі), так і чисто семантичного (пов’язаного з виявленням прямого значення висловлення). Наприклад,

(5) “Wo treibst du dich eigentlich stundenlang allein herum?” (1)

“*Papa, du weißt doch, daß du dich auf mich verlassen kannst.*” (2)

“Wir lassen dir alle mögliche Freiheit, aber was zu viel ist, ist zu viel!”(3)

“*Ich tue sicher nichts Unrechtes*” (4) (Bettauer, S. 63)

Діалог (5) ілюструє непряме експліцитне висловлення-звинувачення, розуміння пропозиційного змісту якого реалізується шляхом здійснення прагматичного виводу з пропозиції прямого висловлення. Завдяки

конвенційності мови непряме висловлення-звинувачення без зусиль декодується адресатом, хоча його буквальне розуміння порушує логічні зв'язки між мовленнєвими діями у межах діалогу. Визначення первинної іллокуції із дослівного значення висловлення можна представити у вигляді умовиводів.

Вихідна позиція: адресант звертається до адресата із запитанням (*Wo treibst du dich eigentlich stundenlang allein herum?*- Де ж ти веештаєшся годинами сама?).

Умовивід 1: замість того, щоб: а) дати відповідь на запитання адресанта й усунути його незнання щодо якогось окремого елемента певної ситуації, а саме місця тривалого перебування адресата (наприклад: *ich war bei meiner Freundin – я була у своєї подруги*) чи б) – вжити зустрічне запитання (наприклад: *bist du mir böse? – ти злий на мене?*), адресат починає виправдовуватись (*Papa, du weißt doch, daß du dich auf mich verlassen kannst... Ich tue sicher nichts Unrechtes – тато, ти ж знаєш, що ти можеш покластися на мене...я не роблю нічого поганого*).

Умовивід 2: відповідь адресата не належить жодному із зазначених варіантів.

Умовивід 3: адресант має на увазі зовсім не те, що він безпосередньо висловлює.

Умовивід 4: іллокутивна мета висловлення адресанта відрізняється від первинної іллокутивної мети.

Умовивід 5: якщо адресат володіє мовленнєвою компетенцією, він зможе встановити, що іллокутивна мета адресанта у дослівному розумінні не є релевантною і, відповідно, не може сприяти подальшому контакту.

Умовивід 6: адресату відомо, що адресант обізнаний з тим, де і з ким він проводить більшість свого вільного часу (фактологічні знання, які ґрунтуються на ситуативних даних).

Кінцевий логічний хід: адресант має намір звинуватити доньку в негідній поведінці для дівчини її віку.

Логічний аналіз, у тому числі поява нових і додаткових кроків у межах проілюстрованих умовиводів, не виключають проблемність і навіть хибність окремих ходів. Підтвердженням правильності логічної інтерпретації слугує лінгвістичний аналіз. Визначення первинної іллокуції базуватиметься тут на встановленні та аналізі формальних показників речення-висловлення. У наведеному прикладі семантика висловлення (1) *Wo treibst du dich eigentlich*

stundenlang allein herum?, семантика висловлення (2) *Papa, du weißt doch, daß du dich auf mich verlassen kannst* і семантика висловлення (3) *Wir lassen dir alle mögliche Freiheit, aber was zu viel ist, ist zu viel!* – не відповідають тому, що “має на увазі” під час здійснення висловлення кожний учасник діалогу. Ці висловлення реалізують відповідно: звинувачення→виправдання→визначення. Вони є результатом взаємодії “граматичних правил” і “правил вербальної символічної дії”, які, власне, входять до загальної системи конвенційності мови, а з іншого боку, є її відбитком. Що стосується “граматичних правил”, то у вказаному прикладі непряме експліцитне висловлення-звинувачення визначається питальним реченням, що є прямою формою вираження мовленнєвого акту запитання: мовець засвідчує про свою інтенцію на запит певної інформації граматично (характерним порядком слів - *Wo treibst du dich eigentlich stundenlang allein herum?*), лексично (за допомогою питального слова – *Wo?*), фонетично (надаючи в усному мовленні відповідне інтонаційне забарвлення), графічно (оформлюючи на письмі питальне висловлення знаком питання). Вживання адресантом у своєму висловленні дієслова *herumtreiben* – *вештатись, швендяти, тинятись, плутатись*, що містить негативну сему, у комунікативно-прагматичному аспекті вказує на його негативне ставлення до дій адресата і є лексичним індикатором для реалізації іллокутивної сили звинувачення. Опосередкованість мовленнєвої дії характеризує звинувачення як непряме експліцитне висловлення.

Метод *структурного моделювання* застосовувався нами для встановлення синтаксичних моделей висловлення-звинувачення залежно від форми його вираження (прямої чи “не-прямої”) у сучасному німецькомовному художньому дискурсі.

У системі кожної мови є обмежена кількість моделей, за зразком яких будується необмежена кількість речень-висловлень. Існує два підходи до виділення моделей речення. Перший базується на суб’єктно-предикатному відношенні як головній фундаментальній операції, котра конструює речення, але враховує при цьому роль дієслова-присудка як основного виразника його

граматичної категорії. В основі другого підходу лежить трактування дієслова-присудка як єдиного центру, котрий визначає всю структуру речення. При дослідженні синтаксичних засобів об'єктивації висловлення-звинувачення ми брали за основу перший підхід, представлений у працях В.Г. Адмоні [203], Х. Брінкманна [215] та ін. На думку цих вчених, модель складається з підмета в називному відмінку та визначеної форми присудка. Таких моделей всього чотири (дві містять дієслівний присудок, дві – іменний), що складають основний інвентар моделей, основну синтаксичну програму і кожна така модель існує у варіантах, котрі виникають завдяки відмінностям в лексичному наповненні синтаксичних позицій [196, с. 9]. Наприклад, пряме експліцитне висловлення-звинувачення – (6) „*Du nimmst auf mich nicht die geringste Rücksicht*” – має будову двоскладного речення, де дієслово-присудок стоїть в теперішньому часі активного стану із заперечною часткою *nicht*. Наведений приклад висловлення-звинувачення можна зобразити у вигляді наступної синтаксичної моделі: S + P (V Präs) + /nicht/, де частка *nicht* несе основне смислове навантаження вираження звинувачення адресата. Розгляд синтаксичних засобів об'єктивації висловлення-звинувачення з використанням методу структурного моделювання ми здійснюємо у підрозділі 2.2 дисертаційної роботи.

Метод *квантитативного аналізу* ми застосовували для встановлення частотних характеристик лексико-синтаксичних засобів об'єктивації висловлення-звинувачення та їх взаємодію у німецькомовному художньому дискурсі для доказовості результатів нашого дослідження.

За допомогою критерію χ^2 оцінюють незалежність у розподілі об'єктів сукупності за градаціями досліджуваної ознаки, згоду (відповідність) між фактичним і теоретично очікуваним розподілами, а також однорідність розподілів. Відповідно критерій χ^2 називають ще критерієм незалежності, згоди й однорідності [41, с. 113]. Критерій χ^2 розраховується за формулою:

$$\chi^2 = \sum \frac{(O - E)^2}{E}, \quad (1)$$

де O – емпіричні, а E – теоретично очікувані частоти.

Однак χ^2 , встановлюючи зв'язок між ознаками, не дозволяє визначити його міру. Для цього ми використовували коефіцієнт взаємного узгодження Чупрова:

$$K = \sqrt{\frac{X^2}{N\sqrt{(r-1)(c-1)}}} \quad (2)$$

Дослідити розподіл частин мови / синтаксичних моделей (порівняно з іншими) залежно від форми прояву висловлення-звинувачення можна за допомогою чотирипільних таблиць. Для того, щоб визначити силу зв'язку між двома альтернативними ознаками (у нашому випадку між частиною мови чи синтаксичною моделлю та формою висловлення-звинувачення), ми використовували коефіцієнт взаємного узгодження Бернуллі:

$$\hat{o} = \frac{ad - bc}{\sqrt{(a+b)(c+d)(a+c)(b+d)}}, \quad (3)$$

де a, b, c, d – емпіричні величини в чотирипільній таблиці.

Для визначення кількісної взаємозалежності між частинами мови / синтаксичними моделями у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях був застосований кореляційний аналіз з метою встановлення сили зв'язку між досліджуваними ознаками. Кількісним показником, що відображає цей зв'язок, є коефіцієнт парної кореляції (r), який розраховується за формулою:

$$r = \frac{\sum(\bar{X} - X)(\bar{Y} - Y)}{n\sqrt{\sigma_X^2\sigma_Y^2}}, \quad (4)$$

де n – величина вибірки.

При парній залежності коефіцієнт кореляції коливається від 0 до +1 при прямому зв'язку та від 0 до -1 – при зворотному зв'язку. Чим ближче коефіцієнт кореляції до ± 1 , тим тісніший зв'язок між Y та X і, навпаки, чим ближче коефіцієнт кореляції до 0, тим слабший зв'язок між ознаками. Якщо $r = 0,3 - 0,5$ – зв'язок слабкий, якщо $r = 0,5 - 0,7$ – зв'язок середній і якщо $r > 0,7$ – зв'язок тісний.

Отримані коефіцієнти кореляції слід зіставляти із критичними значеннями, які зведені у спеціальні таблиці Р.Фішера. Усі вони розраховані для різних видів значущості та кількості ступенів свободи, що дорівнює різниці між чисельністю вибірки та числом корелюючих величин (при парній кореляції $df = n - 2$). Для того, щоб коефіцієнт кореляції вважався вірогідним, він повинен бути більшим за критичне значення, яке наведене в таблиці. Результати проведеного статистичного дослідження висловлення-звинувачення за допомогою зазначених методів проілюстровані у підрозділах 2.1, 2.2 та 2.4.

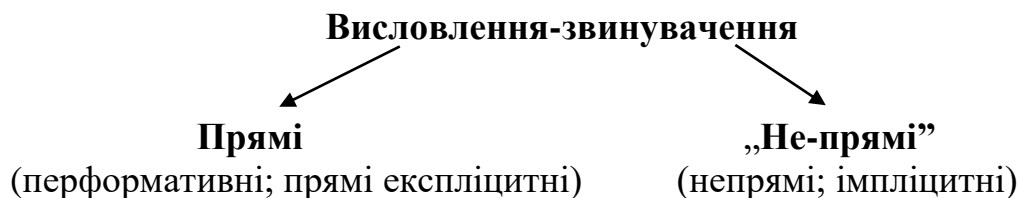
Отже, поєднання у дисертаційній роботі методів лінгвістичного аналізу (описовий метод, дискурсивний аналіз, прагматична інтерпретація, структурне моделювання) з квантитативним методом аналізу даних (критерій хі-квадрат (χ^2), парна кореляція, коефіцієнт взаємного узгодження) зумовлює об'єктивний опис об'єкта та достовірність отриманих результатів.

1. 4. Класифікація висловлень-звинувачень

1.4.1. Пряме висловлення-звинувачення

Форми прояву висловлення-звинувачення асоціюються з мовними одиницями, через які воно реалізується, проте його зміст далеко не завжди повністю зводиться до змісту мовних одиниць, а включає й так звані імплікатури, що впливають із загальних умов успішності комунікації. Виходячи з того, що семантична ознака висловлення-звинувачення експлікується лише в певній його частині, ми вважаємо за можливе розмістити засоби вираження іллокутивної сили „звинувачення” у межах традиційних видів: прямих і „не-прямих” висловлень (direkt, „nicht-direkt”) [229; 318] – в залежності від того, чи відповідають структурно-семантичні особливості висловлення його іллокутивній функції. Подальший поділ зазначених видів орієнтується на врахування критеріїв, що визначають підвиди: перформативні та прямі експліцитні для групи прямих висловлень, непрямі експліцитні та імпліцитні – для групи „не-прямих” ([229], [272], [318] [194], [195], [14], [127] – див. схема 1.1, стор. 34).

Схема 1.1

Основна мета висловлення з боку адресанта – експліцитна, повна й максимально точна передача думки в адекватній формі адресату. Реалізація цієї мети здійснюється головним чином прямим висловленням, комунікативна функція якого реалізується через синтаксичний корелят цієї функції або через відповідне перформативне дієслово чи інший індикатор, що специфікує цю функцію [165, с. 172], [229, с. 256], [272, с. 1], [156, с. 195], [127, с. 49].

Отже, **пряме висловлення-звинувачення** – це висловлення, іллокутивна функція якого (звинуватити адресата у виконанні того чи іншого вчинку, котрий мовець оцінює як негативний) здійснюється через перформативне дієслово „*beschuldigen*“ або мовну одиницю, що містить сему “звинувачення”.

Розглянемо підвид прямого висловлення – **перформативне висловлення-звинувачення**.

Прагнення до синтезу теорії дій та теорії мови привело, зокрема, до ідеї перформативних (сер.-лат. *performo* – дію) висловлень, тобто речень-повідомлень, що несуть деяку інформацію; вони еквівалентні дії, вчинку, визначеній акції, які можуть мати серйозні наслідки [207, с. 56]. Так, висловлення *Звинувачую Вас у вчиненні злочину* є вже власне самим звинуваченням.

Перформативам властиві певні особливості: 1) вони, як правило, містять дієслово в 1-й особі однини теперішнього часу дійсного способу, хоча можливі й деякі перформативні формули; 2) вимовляючи перформатив, адресант здійснює (а не описує чи називає) дію, а це означає, що перформатив не може

отримати оцінки „істинний” чи „неістинний”; 3) перформатив може бути ефективним або неефективним; щоб бути ефективним, він має задовільняти „умови успішності” (наприклад, особа, яка звинувачує когось, наділена відповідними повноваженнями; повинен бути обвинувачуваний, якого звинувачують у чомусь); 4) перформативи повинні спиратися на соціальні конвенції. Наприклад, лише чинний суддя має право на винесення вироку. В іншому разі „вирок” не може вважатись законним; 5) дієслова, що позначають негативну комунікативну мету, не допускають перформативного вживання (брехати, ображати тощо) [12, с. 176].

На форму перформативного висловлення-звинувачення у німецькій мові вказують дієслова *beschuldigen* (j-n + G.), *bezichtigen* (j-n + G.), *anklagen* (j-n + G.), словосполучення *j-m die Schuld geben*, *j-m etw. zur Last legen*, *schuldig sein* (an D.), *die Schuld* (an etw.) *tragen*, лексичне значення яких безпосередньо виражає іллокутивну силу „звинувачення” (когось у чомусь), наприклад:

- (7) „*Was für eine Art, in die Welt zu treten! Warum lachst du schon wieder? „*
Warum? Na hör mal....“
 „*Ich greife dich an, ich beschuldige dich!*“
 „*Entschuldigung, wenn ich lache*“ (Köhlmeier, S. 51)

Виражене на структурно-семантичному рівні висловлення-звинувачення за допомогою дієслова „*beschuldigen*”/„звинувачувати” має прямий перформативний експліцитний характер та сприймається адресатом дослівно без додаткового аналізу, що забезпечує його пряме розуміння. Ми зазначаємо, що перформативне висловлення-звинувачення характеризується відносно низьким ступенем частотності у сучасному німецькомовному художньому дискурсі (1,9% – див. табл. 1.1, стор. 43).

Розглянемо інший підвид прямого висловлення-звинувачення – **власне пряме експліцитне висловлення-звинувачення.**

Домінуючими варіантами висловлення-звинувачення виступають на практиці висловлення, де індикаторами іллокутивного значення „звинувачення” є не перформативні дієслова (інваріант), а лексичні одиниці, які ведуть до

утворення компонента “звинувачення” в його буквальному розумінні. Таким компонентом виступає експліцитна сема (лат. *explicitus* – ясний, зрозумілий, = нім. *ohne Schwierigkeiten auszuführen, klar, ausdrücklich, deutlich* – [9, с. 107]) [127, с. 3], яка на прагматичному рівні реалізує іллокуцію „звинувачення”.

Характерною особливістю прямих висловлень є прагматична моносемія речень, у тому числі й потенційно прагматично багатозначних. У деяких випадках належність висловлення до прямих зумовлена не буквальним значенням речення, а конвенціями його вживання, що визначають стабілізацію прагматичного значення речення, усталеність актомовленнєвих контекстів його функціонування. Наприклад:

(8) **K₁**: „*Von früh bis spät beisammen: Sprechen wir nicht mehr von ihr. Es schüttelt mich, wenn ich an sie denke*“.

K₂: „*Siehst du, du lügst! Oh, wie du lügst! Würde ich so über sie sprechen können?! Ach du! Du sprichst doch über einen Menschen nur gut, solange er dir gleichgültig ist. Wenn du etwas für ihn empfindest, so beschmierst du ihn mit Schmutz, damit du es versteckst!...*“ (Musil, S. 41)

Іллокутивне значення “звинувачення” закладене у синтаксично-семантичній організації висловлення **K₂** (два окличних речення у формі другої особи однини, підсилених вигуком „oh” з повторенням дієслова „lügen/брехати” у дійсному способі, що позначає дію, спрямовану на **K₁**); **K₁** (висловлення-ствердження, речення умови, суб’єкт у першій особі однини). Речення-ствердження першої частини діалогу безпосередньо визначає зміст: **K₁** констатує факт негативного ставлення до певної особи, добре відомої обоє учасникам комунікації – *Es schüttelt mich, wenn ich an sie denke* / *я здригаюсь, коли про неї думаю*. Реакцією на це твердження слугує висловлення-звинувачення в тому, що **K₁** говорить неправду. Оклична будова речень вказує на емоційність висловлення мовця. Таке пряме висловлення-звинувачення можна віднести до експресивних висловлень, основою яких є почуття. Адже адресант не приховує свого обурення щодо твердження співрозмовника. Висловлення-звинувачення **K₂** здійснюється без застосування додаткових

висловлень з його боку, а також без додаткової імпліцитної інформації, що виражає у кінцевому результаті його прямий структурно-семантичний характер.

Формальними ознаками прямого експліцитного висловлення-звинувачення є наявність у реченні індексів з чітко вираженою негативною оцінкою вчинків адресата, що може реалізуватись у формі висловлення-звинувачення.

Отже, пряме експліцитне висловлення-звинувачення є висловлення, в якому зміст звинувачення сприймається комунікантами буквально – зі значень мовних одиниць без застосування будь-яких додаткових логічних операцій.

1.4.2. “Не-пряме” висловлення-звинувачення

Якщо семантика висловлення-звинувачення не співпадає з його іллокутивним значенням, йдеться про здійснення “не-прямого” (“nicht-direkt”) висловлення. Головною метою адресанта, який вживає „не-прямі” засоби об’єктивації висловлення-звинувачення, є послаблення негативного змісту або створення іронічного ефекту звинувачення. В нашій роботі розгляд засобів об’єктивації „не-прямого” висловлення-звинувачення здійснюється для кожного його підвиду окремо з огляду на класифікацію „не-прямих” висловлень В. Еріх та Г. Зайле (непрямого – indirekt та імпліцитного – implizit). Проаналізуємо **непряме експліцитне висловлення-звинувачення**.

Висловлення, що не містять експліцитно перформативної формули, а також інших іллокутивних індикаторів можуть мати різні комунікативні функції, проте в спеціальному контексті вони часто або й навіть завжди однозначні [315, с. 29]. Є випадки, коли однозначність реалізується лише в специфічно відчутному контексті й про конвенційність тут не йдеться.

Непряме висловлення потрібно досліджувати поряд з прямим, в котрому іллокутивна сила виражається експліцитно. Пряме висловлення, як зазначає Т.А. Шишкіна – це висловлення, в якому мовна структура співпадає з її комунікативним значенням. Визначаючи непряме висловлення, слід звертати

увагу на зміст самого висловлення та на його функціональну спрямованість. Непряме висловлення, крім свого власного значення (базової іллокуції), що впливає із значення самого висловлення, набуває деякого додаткового змісту (дійсної іллокуції), що залежить від багатьох факторів, як лінгвістичних, так і екстралінгвістичних [195, с. 157]. При реалізації прямого висловлення його базова іллокуція не співпадає з комунікативною функцією – дійсною іллокуцією: відбувається транспозиція синтаксичної структури речення в ті мовленнєві умови, котрі є типовими для інших структур, а основна сема нейтралізується реальною, прагматичною семою. Така транспозиція досягається за допомогою різних індикаторів (інтонації, модальних слів, модальних часток, конситуації тощо), котрі підтримують дійсну іллокуцію та дають їй можливість проявити ту чи іншу прагматичну сему, що й визначає однозначне сприйняття адресатом даного висловлення. Реальне вживання питальних речень типу

(9) *Warum haben Sie mir nicht die Wahrheit gesagt?* (Blaha, S. 127)

не сприймається адресатом як запитання, тут виступає на поверхню прагматична сема „звинувачення” у брехні. Т.А. Шишкіна пояснює поняття „прагматична сема” непрямого висловлення як прагматичне значення або „здатність висловлення спричиняти ефект, що не впливає безпосередньо із семантики висловлення” [195]. Іншими словами, кожне висловлення має своє пряме значення, що впливає із семантики всього речення, і реальний прагматичний зміст, що впливає з існуючої ситуації та має за мету подіяти певним чином на адресата.

У непрямому висловленні значення і зміст не співпадають. Виходячи із семантики всього висловлення та його прагматичної дії на адресата, можна проаналізувати ступінь непрямого висловлення. Нульовий ступінь непрямого висловлення спостерігається в такому висловленні, в котрому базова іллокуція зберігається та підтримується дійсною іллокуцією:

(10) *“Sie sind ein Dieb! Sie bestehlen mich!”* (Werfel, S. 213)

Нижчий ступінь непрямого висловлення визначається лексичним складом речення: велику роль тут відіграють такі іллокутивні індикатори, як модальні слова та модальні частки, в семантиці яких вже закладена іллокутивна сила і які визначають ефект висловлення [195, с. 156].

(11) *Kannst du mit deinen verdammten Vorwürfen nicht warten, bis ich Kaffee getrunken habe?* [Schrobsdorff, 233]

При високому ступені непрямого висловлення його прагматичне значення визначається не тільки й не стільки змістом всього речення, скільки оточуючим контекстом та тими екстралінгвістичними умовами, в яких відбувається комунікація, тобто конситуацією [59, с. 134].

(12) *“Die Kinder haben gewartet, daß du anrufst”* (Köhlmeier, S. 153)

Якщо комунікант 1 говорить – *діти чекали, що ти зателефонуєш*, то це значить, що комунікант 2 був відсутній певний час та не давав про себе знати, всі хвилювались і чекали на його дзвінок. У реченні *die Kinder haben gewartet, daß du anrufst*, хоч і зберігається сема ствердження, але одночасно з цим на поверхню впливає нова прагматична сема – звинувачення. Із всього розвернутого комунікативного ланцюжка – *діти чекали, що ти зателефонуєш – ти довго не телефонував – ми хвилювались – чому ти не зателефонував, адже діти чекали на твій дзвінок?* – вибирається лише одне висловлення – *діти чекали, що ти зателефонуєш*, котре містить в собі значення всіх інших, набуваючи таким чином прагматичної направленості „звинувачення”.

Отже, ми спостерігаємо певну ієрархію висловлення-звинувачення: 0 – ий ступінь – *Sie sind ein Dieb! Sie bestehlen mich!* – пряме висловлення-звинувачення; 1 – ий ступінь – *Kannst du mit deinen verdammten Vorwürfen nicht warten, bis ich Kaffee getrunken habe?* – непряме експліцитне висловлення-звинувачення; 2 – ий ступінь – *Die Kinder haben gewartet, daß du anrufst* – імпліцитне висловлення-звинувачення.

Як показали результати нашого дослідження, непряме експліцитне висловлення-звинувачення є важливим та потрібним тактичним прийомом у

стратегії комунікації з метою успішної комунікації. Диференціювати істинний прагматичний зміст таких висловлень допомагає контекст або й макротекст. Розглянемо наступний уривок з роману А. Шробсдорфф “Коротка година між днем та ніччю” (A. Schrobsdorff “Die kurze Stunde zwischen Tag und Nacht“).

(13) **К₁**: “*Wo bleibt denn dieses verdammte Frühstück?*”

К₂: „*Vielen Dank für die Aufmerksamkeit, mit der du mir zuhörst.*”

(Schrobsdorff, S. 225)

Для зручності аналізу складемо схему мовленнєвої взаємодії (за зразком Дж. Серля). Висловлення **К₁** є запитанням відповідно до його значення, оскільки виражається питальним реченням з питальним словом “wo?”. Висловлення **К₂** за своїм безпосереднім значенням є мовленнєвим актом “подяки” (виражається на лексичному рівні виразом “*Vielen Dank für*”/ “*гарно дякую за*”). У даному контексті воно є висловленням-звинувачення адресата у невмінні уважно вислухати партнера, і **К₂** досягає цього іронічним вживанням висловлення з антонімічним значенням, адже іронія – ніщо інше як протилежність до того, що має на увазі мовець [282, с. 220]. Проте **К₁** розуміє, що має на увазі **К₂**, і правильно сприймає це звинувачення у порушенні ним правил поведінки, що встановлені для членів мовної комунікації. Виникає запитання: як забезпечується можливість для **К₁** зрозуміти, що висловлення **К₂** є саме висловлення-звинувачення? Первинний іллокутивний акт, здійснений у висловленні **К₂**, є висловлення-звинувачення адресата, і **К₂** досягає це шляхом здійснення вторинного іллокутивного акту, що має буквальний характер на відміну від першого. Чим же забезпечується можливість для **К₂** мати на увазі первинну іллокуцію у випадку висловлення ним “подяки”, що означає вторинну іллокуцію, якщо первинна іллокуція, що має на увазі, складається з наміру домогтись від **К₁** вірного розуміння? Представимо певну послідовність, необхідну для виведення первинної іллокуції з буквальної:

1. **К₁** поставив запитання **К₂**, а **К₂** висловив подяку (*Vielen Dank für die Aufmerksamkeit, mit der du mir zuhörst* / *Гарно дякую за уважність, з якою ти мене слухаєш*).

2. **K₁** передбачає, що в межах даного діалогу **K₂** поводить себе за законами взаємодії, отже його репліка повинна бути релевантною.

3. Релевантною дією **K₂** повинна бути відповідь на запитання **K₁**.

4. Однак буквальне висловлення **K₂** не є релевантною відповіддю на запитання **K₁**.

5. Отже, **K₂** має на увазі дещо більше, ніж сказав, тому його первинна іллокутивна мета повинна відрізнитись від буквальної.

6. Відомо, що члени мовної комунікації змушені дотримуватись певних правил поведінки, а саме: виявляти повагу до співрозмовника, уважно слухаючи його, що є елементарним проявом вихованості людини.

Отже, непряме експліцитне висловлення-звинувачення визначається нами як висловлення, інтерпретація якого здійснюється за умов наявності цілого ряду ситуативних та контекстуальних маркерів, що знаходяться, як правило, за межами самого висловлення-звинувачення.

Завершимо класифікацію видів висловлення-звинувачення підвидом „непрямого” висловлення – **імпліцитним висловленням-звинувачення**.

У межах „не-прямих” висловлень-звинувачень виділяють такі висловлення, де компонент „звинувачення” не передається словоформою (як у прямому висловленні-звинуваченні) або навіть системою словоформ (як у непрямому експліцитному висловленні-звинуваченні), не втілений в узуальних лексичних і граматичних значеннях мовних одиниць, які складають висловлення, проте розуміється під час його сприйняття. Висловлення-звинувачення, продуковане такою формою, є результатом мовленнєвих дій адресанта та адресата. При цьому враховані фонові знання учасників комунікації та конвенційність їх мови. Інтерпретація висловлення вимагає від слухача не лише здійснення деяких логічних операцій, але й використання широкого контексту, оскільки продуковане мовцем висловлення має іллокутивну силу „звинувачення” тільки у межах даної ситуації спілкування, зрозумілої лише її учасникам. Для його успішного сприйняття взаємопов'язані знання, що стосуються змісту тексту (знання про світ), потрібно доповнити

знаннями про мовлення, про основні закономірності мовленнєвої поведінки [52, с. 38].

Розглянемо, як створюються необхідні та в більшості випадків достатні умови для отримання імпліцитного змісту висловлення. Адресату безпосередньо подається саме висловлення, його експліцитний зміст та стиль, а також, в залежності від обставин, ті або інші параметри комунікативної ситуації. Знаючи закономірні зв'язки між параметрами комунікативної ситуації та висловленням, тобто правила побудови висловлень і текстів за різних умов спілкування, адресат “вираховує” відсутні аргументи – ті, що його цікавлять. При будь-яких формах спілкування в межах даної епохи та культури інтерпретатору практично завжди відомо хоч що-небудь про умови виникнення висловлення [52, с. 40].

Основна інтенція мовця при здійсненні імпліцитного висловлення-звинувачення полягає у вираженні максимально завуальованого звинувачення, закодуванні змісту висловлення таким чином, щоб його розуміння було недоступним для інших учасників мовленнєвої ситуації, наприклад:

(14) „*Ich habe halt das nötige Konzerndenken, - sagte er mit gespielter Selbstbewußtsein. Sein Blick streifte Borke.*” Im Unterschied zu einigen anderen.“ (Blaha, S. 78)

Реалізуючи дане висловлення-звинувачення (14) в присутності кількох учасників комунікації, адресант має на меті максимально „замаскувати” його, зробити доступним лише для адресата, який, на його думку, повинен зрозуміти імпліцитний зміст цих слів. При цьому автор висловлення уникає прямого звертання до того, кого він хоче звинуватити, вживаючи замість *Im Unterschied zu dir / zu Borke* → *Im Unterschied zu „einigen anderen”*.

Підсумовуючи зазначені факти, можна дати таке визначення імпліцитного висловлення-звинувачення: **імпліцитне висловлення-звинувачення** – це звинувачення, приховане в контексті, характерною властивістю якого є те, що виражається воно не в одному слові чи висловленні,

а в цілій мовленнєвій ситуації, зі змісту якої можна зробити висновок про наявність у ній індексу “звинувачення”.

1. 5. Контекст функціонування висловлення-звинувачення у німецькомовному художньому дискурсі

У процесі аналізу висловлень-звинувачень на прикладах діалогічного мовлення осіб різного соціального стану, віку, статі, вибраних із сучасного німецькомовного художнього дискурсу, було встановлено 2 сфери його функціонування (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Розподіл частоти вживання висловлення-звинувачення залежно від сфери функціонування та форми вираження

<i>Сфера функціонування</i> <i>Форма вираження звинувачення</i>	<i>Приватна сфера (%)</i>	<i>Офіційна сфера (%)</i>	<i>Всього (%)</i>
Перформативне висловлення-звинувачення	1,1	0,8	1,9
Пряме експліцитне висловлення-звинувачення	29,6	9,1	38,7
Непряме експліцитне висловлення-звинувачення	45,2	10,8	56,0
Імпліцитне висловлення-звинувачення	2,5	0,9	3,4
Всього (%)	78,4	21,6	100

1. **Приватна сфера (78,4%).** Як показують дані табл. 1.1 (стор. 43), мовець надає перевагу оформленню висловлення-звинувачення у приватній сфері (в ситуаціях дружньо-фамільярного спілкування) за допомогою „непрямого” висловлення (26,6% – непряме експліцитне + імпліцитне висловлення-звинувачення). Адже „не-прямі” засоби вираження висловлення-звинувачення більше притаманні неформальному, інституційно-непов’язаному спілкуванню.

Причиною реалізації висловлення-звинувачення між людьми може бути вибір ними різних засобів оцінки результатів діяльності та особистості один одного. В основі оцінки лежить порівняння [37]. Оцінюючи інших, людина за основу оцінки бере те, що їм не вдалось зробити у порівнянні з ідеалом, нормою, метою діяльності та іншими людьми, які виконали таку ж роботу відмінно. Негативно оцінюючи вчинки, вдачу, особистість, риси характеру співрозмовника, адресат вживає прикметники, що містять негативно-оцінювальну сему (*egoistisch, mürrisch, faul, taktlos, bissig, störrisch, unmenschlich, frech, sturmisch, zynisch, ichsüchtig, unvernünftig, herzlos, sturr, respektlos, böswillig, betrunken*). Наприклад:

(15) „*Was hast du mit den Kindern gemacht?*“

„*Ich? Bist du schon wieder betrunken oder noch von der letzten Nacht?*“

(Rinecker, S. 319-20)

Негативна оцінка може підсилюватись використанням прикметників та прислівників у вищому та найвищому ступенях порівняння:

(16) „*Mein Name ist Marsena.*“

„*Du warst mein schlechtester Schüler. Du hast wenig von deinem Vater...*“

(Heinrich, S. 95)

У прикладі (16) адресант висловлення-звинувачення (вчитель) з вищим комунікативним статусом оцінює адресата (свого колишнього учня як найгіршого серед тих, хто в нього вчився), оформлюючи своє висловлення прямо, вживаючи прикметник *schlecht* у найвищому ступені порівняння, що дозволяє його вищий порівняно з комунікантом соціальний статус. Розглянемо інший приклад:

(17) „*Du bist die unzärtlichste, kompromißloseste Frau, der ich jemals begegnet bin*“

„*Du willst mir erklären, daß ich dich nicht liebe*“ (Schrobsdorff, S. 235)

У даній ситуації ми спостерігаємо висловлення-звинувачення адресанта в тому, що його дружина є, на його думку, жінкою, яка не проявляє ніжності в їхніх стосунках, ніколи не піде на компроміс (*Du bist die unzärtlichste*,

kompromißloseste Frau, der ich jemals begegnet bin), що, звичайно, схиляє його до думки про її нездатність кохати когось взагалі та його, зокрема. Для оформлення свого висловлення-звинувачення продуцент вживає прикметники негативної оцінки у найвищому ступені порівняння, що підсилює значення висловлення і передає його відповідний емоційний стан.

Причиною виникнення висловлення-звинувачення також може виступати погано розвинута у людини здібність до емпатії, тобто до розуміння емоційного стану іншої людини, до співчуття. Оцінка поведінки людини, котра не розуміє емоцій та почуттів партнера по взаємодії, як небажаної чи недопустимої може викликати конфліктну реакцію. Висловлення-звинувачення в даній ситуації оформлюється такими лексико-синтаксичними засобами: – дієсловами (наприклад, *zweifeln, verhöhen, verraten, betriegen*); – сталими виразами та словосполученнями (наприклад, *j-n in Verlegenheit bringen, keinen guten Ruf haben, die Worte verdrehen, Angst haben*); – висловленнями, представленими односкладними та/або питальними реченнями (наприклад, *Lüge! Verräterin! Feiges Schwein! Wolltest du uns verhöhen?*).

2. Офіційна сфера (21,6%). Охоплює як правову, так і сферу професійної діяльності людини.

Проаналізований нами матеріал дозволив встановити основну причину виникнення висловлення-звинувачення у правовій сфері – це порушення закону/вчинення якогось злочину. У ролі адресанта висловлення-звинувачення можуть виступати захисники закону (прокурор, його заступники, помічники; представники кримінальної поліції тощо), а адресата – його порушники (юридичні / фізичні особи).

Мовний матеріал ілюструє, що висловлення-звинувачення у правовій сфері здійснюється прямо, категорично, однозначно, без зайвої емоційності адресантом з вищим комунікативним статусом в офіційній ситуації (табл. 1.1, стор. 43). Нами зафіксоване вживання адресантом висловлення-звинувачення професійної лексики типу *Beweis, Verdacht, Strafe, Falschaussage, Untersuchung, Urteil, Diebstahl, Totschlag, Mord, Blutspur, Fingerabdrücke,*

Betrug, Unfallflucht, Urkundenfälschung, Einbruchsdiebstahl, Ermordete, Verbrecher, Einbrecher, Täter, Straftat тощо; стандартні шаблони винесення вироку та сталі словосполучення *das Urteil von (*) Jahren Zuchthaus, j-n zur Verantwortung wegen (etw.) ziehen, vorsätzliche Irreführung, j-n in Verdacht haben, die Anschuldigung haben, verdächtig sein / unter dem (Tat) Verdacht stehen, eine versuchte Flucht begehen, ein Motiv haben*; дієслів, що вказують саме на причину звинувачення адресата (те, що вважається в даному суспільстві нелегітимним) *einbrechen, ermordern, umbringen, schießen, stehlen, rauben, betrügen* тощо. Слід зазначити, що висловленням-звинуваченням у правовій сфері притаманне вживання у граматичній формі минулого часу (Perfekt), так як вони описують виключно ті незаконні вчинки, що були здійснені адресатом в минулому (до моменту винесення вироку чи звинувачення).

Розглянемо варіанти реакції-відповіді адресата на висловлення-звинувачення мовця в діалогах між комунікантами в ситуації офіційного спілкування (правова сфера).

Оскільки учасники діалогу переслідують протилежні цілі: продуцент висловлення-звинувачення намагається описати відомі йому події, які компрометують співрозмовника, і встановити істинність цих даних; мета реципієнта – надати іншій стороні необхідну інформацію і при цьому не зашкодити власним інтересам. Природною реакцією на висловлення-звинувачення повинно бути непогодження, або виправдання [259, с. 195]. Якщо адресат висловлення-звинувачення не захищається, це означає, що він визнає усі перелічені провини. Ми встановили формули захисної реакції у такій комунікативній ситуації.

Варіант 1 “звинувачення → виправдання”:

(18) “*Warum haben Sie nicht zugeben wollen, daß Sie Perschke kennen?*”

“*Wieso nicht zugeben wollen? Ich kann mich wirklich nicht erinnern, den Namen schon einmal gehört zu haben*” (Rank, S. 219)

У наведеній ситуації з твору Г. Ранка “Туманна ніч” (H. Rank „Nebelnacht”) лейтенант кримінальної поліції Віктор Кройтцер звинувачує

Дітера Ніколая (студента) у вчиненні наїзду на людину, а також у приховуванні від поліції певних фактів (те, що він знає пана Першке), які могли б допомогти слідству. Дітер Ніколай захищає себе, уникаючи при цьому прямого заперечення: *Ich kann mich wirklich nicht erinnern, den Namen schon einmal gehört zu haben.* – Я справді не можу згадати, почувши ім'я один раз. У формулюванні комуніканта 1 дії адресата можуть розглядатися як навмисне приховування від співрозмовника певної інформації. Комунікант 2 перефразовує репліку комуніканта 1, трактуючи це як природну властивість людей забувати певні явища та події.

Таким чином, „альтернативні описи” (термін М. Комтер [257, с. 174]) є одним з основних проявів реакції непогодження із висловленням-звинуваченням, що полягає у перефразуванні слів адресанта, тобто у власній інтерпретації подій з метою пом'якшення усвідомлюваної вини.

Ще однією захисною стратегією, притаманною комунікативній ситуації „звинувачення→виправдання”, є зникнення агентивності (the disappearance of agency – [257, с. 174]), яка полягає у заниженні адресатом власної провини, що може проявлятися на лексичному рівні у вигляді типових формул — я не знав, що.../я не думав, що.../я не підозрював, що.../я був переконаний, що..., або стверджувальних речень, котрі вказують на причину не виконання певних дій, наприклад:

(19) *”Warum haben Sie ihm nicht geholfen?”*

“Aber es war doch starker Nebel, ich hatte es sehr eilig” (Rank, S. 246)

Приклад 19 (діалог між лейтенантом поліції та злочинцем) ілюструє, як адресант висловлення-звинувачення, пан Кривітц, намагається уникнути відповідальності за свої дії, одночасно погоджуючись зі звинуваченням у наїзді на людину та ненаданні їй першої допомоги. У власній інтерпретації подій (*Es war doch starker Nebel, ich hatte es sehr eilig* – Був же сильний туман і я дуже поспішав) він не заперечує слова лейтенанта, а лише виправдовується, занижуючи власну провину.

Варіант 2 “звинувачення → спростування”:

(20) *“Mit dieser Pistole ist Leonhardt ermordet worden ... Die Waffen und die Munition sind auf Ihrem Grundstück gefunden worden.”*

“Nein, nein, das ist eine... Ich bin es nicht gewesen, glauben Sie mir doch”
(Ebert, S. 194)

У прикладі (20) реалізується такий вид незгоди на висловлення-звинувачення, як застосування опозиційних структур (opposition formats, термін Х. Коттгоф [259, с. 201]. Зазначений прийом полягає у використанні ресурсів репліки співрозмовника для побудови власного висловлення, метою якого є спростування попереднього мовленнєвого акту. У наведеному вище прикладі з твору Г. Еберта “Зник чоловік” (G. Ebert „Ein Mann ist verschwunden”) спостерігаємо діалог між майором поліції Гейнеманном та підозрюваним у вбивстві одного з працівників його підприємства Альбертом Штудніцкі, що ілюструє категоричне спростування: *Nein, nein, das ist eine ... Ich bin es nicht gewesen, glauben Sie mir doch* – *Ні, ні, це... Це був не я, повірте ж мені*. Саме така специфічна форма незгоди – перетворення мовленнєвого внеску співрозмовника на його абсолютну за змістом протилежність – і є опозиційною структурою. Така структура підсилюється запереченням *nein*, заперечною часткою *nicht*, заперечними словами, прислівниками з семою заперечення, що характеризують високий ступінь емоційності та особистої зацікавленості звинувачуваного. Очевидно, що у наведеному прикладі обидва співрозмовники знаходяться на антагоністичних позиціях. Опозиційні структури завжди прикріплюються до стимулюючого мовленнєвого акту, перетворюючи його провідну ідею на повну протилежність тому, що мав на увазі мовець. Формулювання опонентів інтерпретуються як протилежні за значенням.

У сфері професійної діяльності людини висловлення-звинувачення реалізується в конфліктній ситуації між вищими посадовими особами (начальниками, директорами, завідувачими, заступниками тощо) та службовцями (найманими працівниками); між колегами по роботі. Отже, ми розглядатимемо висловлення-звинувачення в офіційній ситуації з асиметричними та симетричними відносними статусами комунікантів.

Як показав ілюстративний матеріал, висловлення-звинувачення у сфері професійної діяльності людини може виражатись як прямими, так і „непрямими” (табл. 1.1, стор. 43) засобами об’єктивації досліджуваного висловлення залежно від соціальної дистанції між комунікантами. Тональність негативної оцінки дій адресата при вищому статусі автора висловлення-звинувачення буде категоричною. У цьому випадку висловлення оформлюється прямо, за допомогою стверджувальних речень, в яких характеризується стан справ, що викликав негативну реакцію з боку адресанта. Серед мовних засобів вираження висловлення-звинувачення були зафіксовані іменники, прикметники, дієслова та словосполучення, які об’єднуються під загальним концептом ПОМИЛКА”: *einen Fehler machen / begehen, zu Fehler neigen, j-m ist Fehler unterlaufen, sich verrechnen, Rechenfehler, fehlerhaft, falsch*, що можна віднести до ситуативно-управлінських причин виникнення *звинувачення* у професійній сфері, обумовлених помилками, яких припускаються керівники та підлеглі у процесі вирішення управлінських та інших завдань. Невиконання робітниками завдань керівництва, несерйозне ставлення до своєї роботи також викликає небезпеку виникнення конфлікту з цього приводу.

Істотні вимоги до особистих якостей робітника висувають діяльність і необхідність взаємодії з оточуючими. Керівникам підприємств доводиться сприяти встановленню товариської атмосфери на роботі, викорінювати конкурентно-проблематичні стосунки між його працівниками. Так, наприклад, пан Гетцель – власник бюро, з роману П. Гертлінга “Губерт або Повернення до Касабланки” (P. Härtling „Hubert oder Die Rückkehr nach Casablanca”), звинувачує свого підлеглого (Губерта) у недобррозичливому ставленні до свого колеги, у створенні йому певних перешкод при виконанні своїх службових обов’язків (*Geben Sie doch zu, daß Sie sich nie bemüht haben, mit ihm zusammenzuarbeiten, ihm, im Gegenteil, die Arbeit erschwerten*):

(21) „*Ihre Beziehung zu Glaser ist problematisch*“

„*Und seine zu mir?*“

„Sie haben sich nie bemüht, mit ihm zusammenzuarbeiten, ihm, im Gegenteil, die Arbeit erschwert“ (Härtling, S. 308)

При реалізації висловлення-звинувачення адресантом з нижчим комунікативним статусом вживаються переважно непрямі висловлення з метою уникнути негативних наслідків/реакції адресата (з вищим соціальним статусом):

(22) *„Scheiße! Eine Kiesschicht!“*

„Man hat doch vorher Bodenproben entnommen“ (Schneider, S. 74)

Вживання адресантом (молодшим робітником) неозначено-особового займенника *man* у випадку непрямого експліцитного висловлення-звинувачення (приклад 22) позбавляє дане висловлення особистісної спрямованості, послаблюючи тим самим негативний ефект висловлення в конфліктній ситуації з асиметричними статусними стосунками між комунікантами.

Отже, висловлення-звинувачення можна віднести до двох соціальних сфер функціонування у такому відсотковому співвідношенні: 1) приватна сфера – 78,4%; 2) офіційна сфера – 21,6%, що відрізняються між собою вживанням різних лексико-синтаксичних засобів вираження висловлення-звинувачення. Як показав кількісний аналіз добірки прикладів, висловлення-звинувачення домінує переважно у приватній сфері функціонування, тобто в ситуаціях неофіційного, дружньо-фамільярного спілкування між комунікантами з умовно рівним соціальним статусом. Тут на перший план виходять такі фактори як рольові відносини, соціально-психологічна близькість між членами інтеракції. Менший показник частоти вживання досліджуваного висловлення був зафіксований в офіційній сфері діяльності людини, в ситуаціях офіційно-ділового спілкування, в якій адресант висловлення-звинувачення надавав перевагу „не-прямим” способам оформлення висловлення (порівн. 9,9% – прямо і 11,7% – „не-прямо”). Це можна пояснити специфікою комунікативного феномену звинувачення, спрямованого на встановлення конфліктних стосунків між партнерами, що є неприпустимим, враховуючи „принцип кооперації” П. Грайса та „принцип ввічливості” Дж. Ліча особливо в офіційній

комунікативній ситуації.

1. 6. Висновки до Розділу 1

1. Для функціонально-орієнтованого мовознавства характерне розуміння висловлень як цілеспрямованих мовленнєвих дій. Однієї з найважливіших цілей, що переслідує мовець при продукуванні певних мовленнєвих дій, є вплив на інших учасників комунікативного процесу.

2. Прагнення сучасного мовознавства поєднати і розумно комбінувати різні загальнонаукові та спеціальні лінгвістичні методи позитивно впливає на розвиток лінгвістики в цілому, оскільки різні методи доповнюють один одного і разом ефективніше допомагають вивчити такий складний феномен, як мова.

3. Висловлення-звинувачення відображає певну модель поведінки людини, котру можна охарактеризувати як конфліктну з точки зору прийнятої у суспільстві системи моральних та етичних норм. Ця мовленнєва дія здійснюється в процесі комунікації з метою звинуватити адресата, визнати за ним провину, засудити його неправомірні вчинки, дорікнути йому за порушення норм поведінки, моральних цінностей, традицій, скоєнні злочину; охоплює приватну та офіційну сфери вживання і виявляє себе у форматі прямого (direkt), так і „не-прямого” („nicht-direkt”) висловлення.

4. Залежно від того, чи відповідають структурно-семантичні особливості висловлення його іллокутивній функції, встановлено два види висловлень-звинувачень – прямі та „не-прямі”. Подальший поділ зазначених видів орієнтується на врахування критеріїв, що визначають його підвиди: перформативні та прямі експліцитні для групи прямих висловлень-звинувачень, непрямі експліцитні та імпліцитні – для групи „не-прямих”.

5. З огляду на те, яку комунікативну мету переслідує мовець, в якій сфері вживається висловлення-звинувачення та якими засобами виражається його

іллокутивна сила, виявлено різновиди об'єкта дослідження: власне звинувачення (якщо мовець хоче звинуватити свого співрозмовника у порушенні норм поведінки, моральних цінностей, скоєні злочину тощо); докір (якщо мовець дорікає адресату за щось, вказує на щось як на недолік, вважає неправим, засуджує, приписує йому певну провину, докоряючи адресату як правило не буквально, а надаючи йому можливість вгадати свій намір тощо).

6. Функціонування висловлення-звинувачення у сучасному німецькомовному художньому дискурсі зафіксовано у двох соціальних сферах: приватній (78,4%) та офіційній (21,6%) з переважаючим домінуванням висловлення-звинувачення в ситуаціях неофіційного, дружньо-фамільярного спілкування між комунікантами з умовно рівним соціальним статусом.

Матеріали цього розділу відображені у публікаціях автора [84], [86], [89], [90], [94].

РОЗДІЛ 2

ЗАСОБИ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ ВИСЛОВЛЕННЯ-ЗВИНУВАЧЕННЯ У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

2.0. Постановка проблеми

Другий розділ дисертації присвячений дослідженню засобів об'єктивації висловлення-звинувачення у сучасному німецькомовному художньому дискурсі, а також встановленню їх взаємодії.

Аналіз висловлення-звинувачення у цьому розділі передбачає висвітлення таких питань: 1) виявити, систематизувати інвентар мовних засобів та встановити розподіл лексичних одиниць, що безпосередньо / опосередковано виражають іллокутивну силу „звинувачення”; 2) визначити індивідуальні ознаки у межах кожного із видів висловлення-звинувачення (прямого/”не-прямого”); 3) дослідити типові синтаксичні моделі, що використовуються для побудови висловлення-звинувачення; 4) розглянути ситуативний контекст як засіб об'єктивації висловлення-звинувачення; 5) встановити взаємодію засобів об'єктивації висловлення-звинувачення за допомогою кореляційного аналізу.

Виходячи з того, що значення „звинувачення” експлікується лише в певній частині висловлення, ми розмістили засоби вираження іллокутивної сили “звинувачення” у межах зазначених видів: прямих і „не-прямих” висловлень, а також їхніх підвидів.

Результати дослідження, висвітлені у цьому розділі, сприятимуть подальшій розробці проблеми залежності вибору конкретних мовних ресурсів від екстралінгвістичних (соціальних та культурологічних) факторів, від комунікативного типу ситуації (орієнтованої на конфлікт чи співпрацю).

Одержані результати поглиблюють наші знання про природу та механізм вербального звинувачення, дозволять визначити дане висловлення як окрему комунікативну одиницю, що, виконуючи функцію впливу на співрозмовника, регулює поведінку останнього.

2.1. Лексичні засоби об'єктивації висловлення-звинувачення

Іллокутивна функція висловлення може реалізовуватися різними способами, які, у свою чергу, визначають вид мовленнєвої дії.

Лексичні засоби вираження висловлення-звинувачення в сучасному німецькомовному художньому дискурсі мають широкий діапазон вживання. Звинувачуючи когось в чомусь, адресант намагається виразити негативну оцінку поведінки, дій, вчинків, рис характеру, поганих звичок адресата і вказати йому на це. На думку Е.М. Вольф, різноманітність способів вираження негативної оцінки зумовлена здатністю людської мови виділяти негативні властивості об'єкта ретельніше, ніж позитивні, що сприймаються як норма [33, с. 35].

Лінгвісти пояснюють причину більшої структурованості негативної емотивної семантики когнітивними факторами (прагненням людини в негативному цілому виділити негативне часткове, специфічне, індивідуальне), а також психологічними факторами – прагненням мовця запобігти безпосереднім експліцитним негативним характеристикам адресата, натомість вживати імпліцитну оцінку, що й спонукає адресанта до пошуку нових мовних засобів вираження висловлення-звинувачення.

Реалізація висловлення-звинувачення здійснюється в німецькій мові за допомогою різнорівневих засобів, що знаходяться у певній організації.

Першим етапом нашого дослідження був якісно-кількісний аналіз тих мовних засобів, які несуть основне смислове навантаження висловлення-звинувачення та представлені лексичними одиницями з негативною оцінною силою в своїй семантичній структурі, а також одиницями, котрі набувають

негативного оцінного смислу в певному контексті ситуації. Оцінювальну сему, за В.І. Шаховським [192, с. 27], трактуємо як мікрокомпонент слова, що бере участь в організації його аксіологічної функції, тобто кваліфікації позначувального предмета або його властивостей, ознак як “добрі” чи “погані” по відношенню до соціальної норми.

2.1.1. Пряме перформативне висловлення-звинувачення

Висловлення, що містить експліцитну перформативну формулу (**S + P (beschuldigen Präs) + Obj.**), є в загальному дією, котра позначається в перформативній формулі перформативним виразом дієслівного характеру. Експліцитні перформативні формули вживаються в теперішньому часі дійсного способу; вони містять у своїй структурі 1 особу як логічний суб’єкт та 2 особу як логічний прямий об’єкт [315, с. 16].

Розглянемо типові експліцитні перформативні формули висловлення-звинувачення, встановлені в результаті аналізу фактичного матеріалу:

1. „Subjekt (ich) - - - Verb - - - Objekt (dich/Sie), dass - - - - Satz”

(23) „*Ich beschuldige Sie hiermit, daß Sie ihren Mann umgebracht haben.*“

2. „Subjekt (du/Sie)- - HV{sein | werden}- -Verb (2. Partizip) - - Satz“

(24) „*Du wirst beschuldigt, diesen Menschen ermordet zu haben*“

3. „Subjekt (ich) - - - HV/MV- - - Objekt (dich) - - - - Verb, dass - - - Satz“

(25) „*Ich kann dich jetzt beschuldigen, daß du mit dieser Waffe auf Lutz Leonardt geschossen hast.*“

Деякі експліцитні перформативні формули висловлення-звинувачення можуть також приєднуватись до іншого висловлення, тоді та сама мовленнєва дія експліцитно повторюється, тобто підсилюється, і вважається єдиним складеним висловленням:

4. „Subjekt (du/Sie) - - -HV- - -Objekt - - - Verb (2. Part), Subjekt (ich) - - Verb - - Objekt (dich)“.

(26) „*Du hast heute bei Ulla Materna eingebrochen, ich beschuldige dich.*”

die Schuld (an etw.) tragen, лексичне значення яких безпосередньо вказує на звинувачення адресата. Наприклад:

(28) “*Stell dir vor, du bist schuld an einem Unfall. Ich begreife dich nicht.*”

“*Ich mich auch nicht*” (Rönckendorff, S. 144)

Розглянемо детальніше вказаний вище приклад. У діалозі (28) з роману Е. Рьонкендорфф “Сімейна зустріч” (Е. Rönckendorff „Ein Familientreffen”) ми спостерігаємо „перформативне звинувачення” однією з головних героїнь (Франциски) своєї сестри (Штефані) у спробі самогубства, а також у тому, що вона ризикувала при цьому життям своїх дітей, які могли стати невинними жертвами своєї безвідповідальної та легковажної матері. Вживання висловлення-звинувачення, вираженого прихованим перформативом (*du bist schuld an.../ ти винна у...*), в даній ситуації спілкування характеризує мовця як людину відверту, пряму, впевнену в собі, яка переймається проблемами своїх близьких і намагається допомогти їм.

У результаті проведення кількісного аналізу досліджуваних одиниць у структурі прямого перформативного висловлення-звинувачення було встановлено функціонування перформативних дієслів (0,1%) та прихованих перформативів (1,1%) як основних лексичних засобів об’єктивації висловлення-звинувачення (див. табл. 2.4, стор. 77). Показники відсоткового співвідношення перформативних дієслів виявились невисокими, що пояснюється надзвичайно низькою частотністю їхнього вживання у німецькомовному художньому дискурсі, на матеріалі якого ми проводили дослідження.

2.1.2. Пряме експліцитне висловлення-звинувачення

За допомогою форми прямого висловлення здійснюється безпосередня передача іллокутивної сили „звинувачення”, коли його значення декодується із застосуванням мінімуму логічних зусиль, орієнтуючись лише на буквальне семантичне значення мовних одиниць, які слугують складовими елементами акту. Вживаючи пряму форму висловлення-звинувачення, “мовець має на увазі те, що говорить” [164, с. 172], безпосередньо здійснюючи висловлення-

звинувачення за допомогою формальної одиниці, яка завдяки денотативному значенню (наявній семі “негативної оцінки”) надає висловленню щонайменше дві індивідуальні ознаки – “негативність” у ставленні до вчинків реципієнта та “експліцитність”.

Наявний корпус прикладів дозволив зафіксувати в якості експліцитного вираження висловлення-звинувачення такі лексичні засоби, як:

- **дієслово** (*lügen, umbringen, begehen, lauschen, verrechnen, verführen, handeln, kümmern, behandeln, ausnutzen, bestehlen, spionieren, mördern, ignorieren, nuscheln, spinnen, betrügen, zerstören, aussperen, verwöhnen, rauben, sabotieren, verraten, verletzen, sich versündigen, ausweichen, desertieren, übertreiben, heimzahlen, verheimlichen, verachten*);

- **іменник** (*Simulant, Querulant, Schande, Schwein, Unmensch, Problem, Verräter, Verleumder, Intrigant, Fehler, Dieb, Heuchler, Langweiler, Hure, Hornochse, Snob, Flegel, Schlampe, Lausmensch, Fremder, Schlappschwanz, Idiot, Schwätzer, Nichtskönner, Lump, Witzbold, Feind, Tor, Narr, Monster, Unikum, Spinner, Verlierentyp, Totschlag, Unverschämter, Trunkenbold, Straßenjunge, Schwindler, Diebstahl, Unfallflucht, Körperverletzung, Feigling*);

- **прикметник** (*betrunken, unzärtlich, kompromißlos, beneidenswert, schlecht, besoffen, ungeschickt, bockig, riskant, hart, frech, grausam, gewaltsam, eifersüchtig, lügnerisch, boswillig, verflucht, eiskalt, verantwortungslos, zynisch, trage, häßlich, unverschämt, unmenschlich, verdammt, aufgeblasen, hochtrabend, eitel, leichtsinnig, kapriziös, entscheidungsfaul, komisch, unmoralisch, unseriös, reif, ungerecht, zerstreut, verbohrt, naiv*);

- **прислівник** (*grausam, gleichgültig, falsch, egal, verrückt, gemein, feige, niederträchtig*);

- **частка** (*zu, doch, so, eben, nur, allein, nicht, ja*);

- **вигук** (*Ach! Oh! Mein Gott! Gottseidank! Zum Teufel! Verdammt!*)

- **словосполучення** (*die Unwahrheit sagen, keine Rücksicht auf (j-n) nehmen, unter Alkohol stehen, (j-n) im Stich lassen, (j-m) weh tun, schlechte Haltung haben, dumme Witze machen, ein Spiel treiben, Scherze mit j-m treiben, Worte*

verdrehen, Ärger bringen, sich lächerlich machen, sich von j-m losmachen, eine Flucht begehen, Blödsinn machen, Angst haben, Unsinn reden, auf die Nerven gehen)

Результати кількісного аналізу прикладів, що містять пряме експліцитне висловлення-звинувачення, представлені у табл. 2.1. (стор. 59).

Дані табл. 2.1 показали: частота вживання **дієслів** (29,6% + модальні дієслова 3,9% = 33,5%) у досліджуваних висловленнях досить велика, що підтверджує думку багатьох лінгвістів про центральну, інтегруючу роль дієслова в структурі речення (в нашому випадку речення-звинувачення). „Інформація, яка міститься в реченні, дорівнює інформації, яка міститься у лексикографічному тлумаченні дієслова, що є вершиною цього речення” [170, с. 85]. Дієслово, як відомо, є ядром ситуації. Навколо нього групуються основні учасники ситуації, або семантичні актанти. Вони розподіляються на суб’єкти та об’єкти, які відрізняються ступенем залежності від ядра й ієрархічною упорядкованістю. При цьому дієслово – вершина (ключове слово), яке є словом-предикатом, що називає ситуацію.

Таблиця 2.1

**Частота вживання мовних засобів у структурі
прямого висловлення-звинувачення**

Мовний засіб	Дієслово	Модальне дієслово	Іменник	Займенник	Прикметник	Прислівник	Частка	Вигук	Фразеолог. словосполучення	Вільне словоспол.	Всього
%	29,6	3,9	22,7	0,8	16,1	3,5	12,4	0,4	1,2	9,4	100

Функціонування дієслів типу *lügen, umbringen, begehen, lauschen, verrechnen, kümmern, behandeln, ausnutzen, bestehlen, mördern, spionieren* тощо у прямому експліцитному висловлення-звинувачення відіграє основну роль, зумовлюючи семантику даного висловлення та вказуючи саме на те, в чому адресат звинувачується. Розглянемо наступні приклади:

(29) „*Ich habe dich nicht darum gebeten!*”

„Aber ausgenutzt hast du mich, hast gemerkt, daß ich wirklich etwas für dich übrig hatte” (Schneider, S. 127)

(30) „Du spionierst mir nach. Das verbitte ich dir in aller Form”(Grube, S. 327)

(31) „Du lügst doch. Ich habe mit dir nie darüber gesprochen”(Dahlmanns, S. 282)

Прийом декодування даних речень дає можливість адресатові дослівно їх зрозуміти. Висловлення-звинувачення спрямоване на адресата: підмет у формі займенника в другій особі однини (або третій особі множини), присудок – дієслово, що несе основне смислове навантаження висловлення-звинувачення та характеризує його як пряме експліцитне (*Ausgenutzt hast du mich* - ти мене використав.../ *Du spionierst mir nach* - ти нишпорюш за мною / *Du lügst* - ти брешеш).

Дієслова негативної оцінки не лише називають дію, але й відповідно кваліфікують її, виражаючи тим самим ставлення мовця до події чи факту. Оскільки предикат є не лише граматичним, але й семантичним ядром речення, оцінні предикати виступають в якості аксіологічного ядра висловлення-звинувачення, визначаючи загальну оцінну спрямованість відповідних мовленнєвих актів.

Використання **іменників** (22,7%) для вираження прямого експліцитного висловлення-звинувачення зумовлюється його лексичним значенням, де провідним компонентом виступає сема “негативна оцінка” адресата. Вживання іменників типу *Simulant*, *Querulant*, *Schwein*, *Risiko*, *Unmensch*, *Barbar*, *Problem*, *Verräter*, *Verleumder*, *Intrigant*, *Dieb* тощо надає висловленню ілюкативного значення „звинувачення” і вважається поширеним та продуктивним засобом його вираження.

(32) “Du bist ein Unmensch” (Köhlmeier, S. 102)

(33) „Du bist eine Verräterin, Christine, eine Verleumderin“ (Schrobsdorff, S. 142)

Дані іменники (*нелюд, зрадниця, наклепниця*) володіють високим ступенем виразності, оскільки надають висловленню мовця об'єктивно існуючі негативно-оцінні емоції, спрямовані на адресата.

У процесі аналізу висловлень, що мають форму прямого експліцитного висловлення-звинувачення, було встановлено також використання мовцем зоонімів. Комунікативна релевантність характерних ознак тварин базується на об'єктивній можливості суб'єктивного приписування відповідних негативних ознак людині, яку мовець має намір звинуватити в чомусь:

(34) „*Also eine lügnerische Schlange bist du auch, du Engel*”

„*Nein, ich lüge nicht. Es war doch nichts Wichtiges*” (Werfel, S. 44)

Наведений приклад (34) ілюструє вираження прямого експліцитного висловлення-звинувачення формою розповідного речення, в якому його оформлення здійснюється шляхом застосування зооніма (*Schlange / змія*) для негативної характеристики суб'єкта як людини, схильної до ошуканства, обдурювання.

У лексичному вираженні прямого експліцитного висловлення-звинувачення в комунікативній ситуації дружньо-фамільярного спілкування можуть вживатись **пейоративи** - лексичні одиниці, в структуру значення котрих входить конотативний аспект (негативна емотивна сема), за допомогою якого виражається негативне ставлення мовця до адресата. Вивчення мовлення в конфліктних ситуаціях показує, що мовець не обмежується лише пейоративною лексикою, зафіксованою у словниках, а використовує також нейтральні лексеми, які в контексті виступають у ролі лайливих слів: відбувається „аплікація” негативної емотивної семи на семантику нейтральної лексеми [40, с. 8]. Ряд лінгвістів дотримується думки, що будь-який іменник в контексті може стати пейоративним (В.Н. Телія [180], В.И. Шаховський [192], Д.Н. Шмельов [197]). За основу ми беремо запропоновану О.Є. Голод класифікацію пейоративної лексики на позначення людини: 1) пейоративи на позначення рис характеру й способу поведінки адресата; 2) універсальні пейоративи; 3) пейоративи на позначення особливостей зовнішності та віку

адресата; 4) пейоративи на позначення регіональної та національної приналежності адресата; 5) пейоративи на позначення професійної приналежності адресата [40, с. 9].

На основі наявності / відсутності в сигніфікативному аспекті лексичного значення пейоративної лексики негативної оцінної семи виділяють оцінні пейоративи та афективи. Диференційна сема оцінних пейоративів називає рису чи спосіб поведінки, які є підставою для негативної оцінки та викликають у носіїв мови негативні емоції. До цієї групи зараховують пейоративи на позначення осіб з негативними рисами характеру чи способом поведінки (*Speichellecker, Schlampe, Hosenbrunzler, Affe* та ін). До афективів відносять пейоративні лексеми, що вживаються для позначення осіб, які володіють особливостями, що не є негативними – це пейоративна лексика на позначення зовнішності, віку, професійної приналежності, статевої приналежності, походження адресата. На відміну від оцінних пейоративів, афективи не володіють негативною оцінною семою – в них присутня лише негативна емотивна сема [40, с. 9]. Наприклад, *Arschloch* – грубе лайливе слово на позначення підлого, огидного, ні на що не здатного чоловіка; *Sauweib* – лайливе слово на позначення неприємної, огидної жінки. У першому випадку (*Arschloch*) конкретну негативну рису називає диференційна сема „підлий”, а диференційні семи „огидний” та „ні на що не здатний” дають загальну негативну характеристику адресата. Диференційні семи лексеми „*Sauweib*” узагальнюють всі можливі негативні риси / способи поведінки, залежно від індивідуального досвіду тих, хто їх вживає. *Kuh* — товста чи дурна жінка. *Affe* – 1) дурний чоловік; 2) марнославний, пихатий чоловік. Аналіз добірки прикладів дозволив встановити, що для лексем, котрі володіють більше, ніж одним пейоративним значенням (чи кількома диференційними семами), контекст відіграє роль „сита”, виявляючи саме те значення (чи диференційну сему), яке/яка актуалізується в даному конкретному тексті, „відсіюючи” властиві лексемі інші пейоративні значення.

Якщо іменник вже містить сему „звинувачення”, **прикметник** (16,1%) бере на себе роль інтенсифікатора негативної оцінки мовця щодо дій/особи адресата.

(35) „*Und ich fürchtete, du würdest nur deine Launen an einem sehnsüchtig Hoffenden kühlen. Ich durfte nicht hoffen, dich zu finden.*“

“*Deine Ungewißheit schmeichelte mir.*“

“*Du warst grausam*“

„*Ich wollte nur sicher sein*“ (Heinrich, S. 359)

Прикметники типу *betrunken, beneidenswert, schlecht, besoffen, ungeschickt, bockig, riskant, hart, frech, grausam, gewaltsam, eifersüchtig, lügnerisch, unberechenbar* оформлюють вираження негативної характеристики особи або дії адресата, номінують негативні почуття та емоції, що їх відчуває мовець до співрозмовника.

У досліджуваних висловленнях широко використовуються лексичні інтенсифікатори їх значення. Приєднання інтенсифікатора до ключового слова є сигналом підвищення ступеня негативної оцінки. „Прагматична роль інтенсифікаторів”, як зазначає Е.М. Вольф [33, с. 14], „двоїста: вони підсилюють іллокутивну силу впливу й одночасно підвищують або понижують категоричність висловлення, підкреслюючи його суб’єктивний бік”. Так, для того, щоб підсилити висловлення-звинувачення мовець може взяти прикметники негативної оцінки у найвищому ступені порівняння:

(36) „*Du bist die unzärtlichste, kompromißloseste Frau, der ich jemals begegnet bin. Bleibt die Frage, was sich mit mir für dich geändert hat.*“

„*In anderen Worten: Du willst mir erklären, daß ich dich nicht liebe.*“

„*Ich fürchte es.*” (Schrobsdorff, S. 34)

Певна група **прислівників** (*grausam, gleichgültig, falsch*, що складає 3,5% від усіх мовних засобів), які кваліфікують вчинки адресата, надаючи їм негативного забарвлення, здійснює оформлення прямого вираження змісту висловлення-звинувачення.

(37) „*...Dann handelst du grausam gegen Maria.*” (Musil, S. 82)

(38) „*Ich bin dir völlig gleichgültig.*“ (Dahlmanns, S. 83)

Семантика прислівників типу *grausam, gleichgültig* несе основне “негативно-оцінне” навантаження прямого висловлення-звинувачення у конфліктній ситуації, забезпечуючи адекватну інтерпретацію слухачем даного висловлення.

Функціонування **часток** (12,4%) у вираженні прямого експліцитного висловлення-звинувачення характеризується підсиленням значення певних факторів з метою звинувати когось в чомусь. У проаналізованій вибірці прикладів було встановлено вживання підсилювальних (*zu, doch, so*), заперечної (*nicht*), емоційно-модальної (*ja*), обмежувальних (*nur, allein*) часток у реченнях з відповідним іллокутивним значенням, де вони виражають емоційно-оцінне ставлення мовця до пропозиції та іллокуції висловлення і беруть участь в його експресивному оформленні.

(39) „*Du bist eben ein reifer Mensch. Geh zum Teufel!*“ (Schrobsdorff, S. 177)

(40) „*Du nimmst auf mich nicht die geringste Rücksicht*“ (Dahlmanns, S. 83)

Пряме експліцитне висловлення-звинувачення має в своєму арсеналі низку **фразеологічних та вільних словосполучень** (1,2% + 9,4%), що є поєднанням слів, які слугують для вираження цілого, неподільного поняття „звинувачення”. У структурі таких словосполучень хоча б один з компонентів презентує певну складову негативно-оцінного судження, яке визначає загальну спрямованість словосполучення на засудження адресата. У процесі реалізації прямого висловлення-звинувачення були зафіксовані словосполучення типу *die Unwahrheit sagen; keine Rücksicht auf (j-n) nehmen; unter Alkohol stehen; (j-n) im Stich lassen, (j-m) weh tun* тощо.

(41) „*Nein, Sie ließen mich im Stich*“ (Kolb, S. 184)

(42) „*Dann haben Sie also die Unwahrheit gesagt*“ (Dahlmanns, S. 310)

Отже, характерною рисою прямого експліцитного висловлення-звинувачення є те, що його іллокутивна формула безпосередньо співпадає з структурно-семантичним типом висловлення, де звинувачення адресата виражене експліцитно за допомогою різнорівневих мовних засобів: частин

мови (дієслово / іменник / прикметник / прислівник / частка / вигук) та словосполучень (вільні / фразеологічні).

2.1.3. Непряме експліцитне висловлення-звинувачення

Непряме експліцитне висловлення-звинувачення визначається нами як висловлення, зміст якого завдяки конвенційності мови без зусиль декодується адресатом, хоча його буквальне розуміння порушує логічні зв'язки між мовленнєвими діями у межах діалогу.

Непряме експліцитне висловлення-звинувачення може бути виражене за допомогою лексичних індикаторів, представлених іменниками, займенниками, прикметниками, прислівниками, дієсловами негативної оцінки, фразеологічними словосполученнями, прислів'ями тощо.

Беручи до уваги наявність на локутивному рівні лінгвістичних індикаторів, які є маркерами іллокутивної сили „звинувачення”, ми наведемо кількісні характеристики індикаторів непрямого експліцитного висловлення-звинувачення (табл. 2.2, стор. 65).

Таблиця 2.2

Частота вживання мовних засобів у структурі непрямого експліцитного висловлення-звинувачення

Мовний засіб	Дієслово	Модальне дієслово	Іменник	Займенник	Прикметник	Прислівник	Частка	Вигук	Фразеологічн словосполуч.	Вільне словосполуч.	Прислів'я	Всього (%)
%	11,7	13,8	6,9	18,3	6,3	2,8	28,3	2,7	3,6	4,3	1,3	100

Як показує табл. 2.2, незамінним та найчастотнішим засобом вираження – індикатором непрямого експліцитного висловлення-звинувачення є **частки** (28,3%): підсилювальна (verstärkende) частка *so* (найпоширеніша) та обмежувальна (einschränkende) частка *nur*, наприклад:

(43) „*Seit wann hast du dich so verändert, Borisch?*“ (Frischmuth, S. 62)

(44) „*Für mich ist das die wichtige SACHE, und für dich sollte sie auch sein... Sie ist nicht nur meine Tochter...*“ (Frischmuth, S. 148)

Автор включає підсилювальну частку *so* у висловлення-звинувачення з метою підсилити значення:

- прикметника, що містить негативну сему:

(45) „*Sind Sie wirklich so dumm, Kollege Jäger?*“ (Dahlmanns, S. 72)

- іменника з негативно-оцінним забарвленням:

(46) „... *Nicht so ein Versager wie du...*“ (Grass, S. 45)

- дієслова:

(47) „*So sprichst du von deinem Kind? Pfui!*“ (Rinecker, S. 320)

Реалізація висловлення-звинувачення може досягатись запереченням мовця свого позитивного ставлення до адресата, його дій, якостей, так як “заперечення одного – це ствердження іншого”. Зміст заперечення зводиться до вказівки на те, що належність до певного класу за загально прийнятими уявленнями повинна відповідати іншій моделі поведінки у порівнянні з тією, котра існує в дійсності. Заперечення має певний вплив на форму та зміст висловлення. В його лексико-семантичній структурі заперечення реалізується синтаксичною моделлю з маркером заперечення, що виражається **заперечною часткою** *nicht*. Заперечення розширює семантику висловлення-звинувачення, виділяє ту лексичну одиницю, котра несе головну інформацію про негативне ставлення мовця до дій та вчинків адресата. Наприклад:

(48) „*Warum bist du nicht gekommen?*“ (Schrobsdorff, S. 472)

(49) „*Warum hast du mich nicht angerufen?*“ (Jelinek, S. 46)

У наведених прикладах (48), (49) адресант звинувачує свого співрозмовника у невиконанні певних дій, котрі він, на його думку, повинен був обов’язково здійснити – *warum bist du nicht gekommen?* – Чому ти не прийшов? (повинен був прийти); *warum hast du mich nicht angerufen?* – Чому ти не подзвонив мені? (повинен був подзвонити). Нами зафіксовані також випадки вираження висловлення-звинувачення у вигляді докору адресатові за

його моральні якості, котрі мовець оцінює як негативні, за допомогою заперечення прикметників, що не містять негативної семи, наприклад:

(50) „*Warum bist du nicht normal?*“

„*Was ist?*“ (Härtling, S. 45)

У прикладі (50) мовець пом'якшує звинувачення адресата, вживаючи висловлення „*nicht normal*” замість „*verrückt, wahnsinnig*”, щоб не образити останнього.

Ефективним способом вираження непрямого експліцитного висловлення-звинувачення виступають також **заперечні займенники** *kein, nichts*:

(51) „*Mich hat jede Regung von Jakob viel stärker beschäftigt als die lukrativste Wirtschaftssache. Oder der tollste Strafprozeß.*“

„*Bisher hattest du keinen tollen Prozeß*“ (Becker, S. 380)

Спроба на „викреслення” вищевказаних індикаторів (*nicht, nur, kein*) з висловлення-звинувачення спричинить його зміну та непорозуміння між комунікантами. Порівняйте: *Sie ist nicht nur meine Tochter* –* *Sie ist meine Tochter*; *Warum bist du nicht normal?* –* *Warum bist du normal?*; *Bisher hattest du keinen tollen Prozeß* – **Bisher hattest du einen tollen Prozeß*. Як бачимо, трансформовані речення втратили іллокутивне значення „звинувачення”.

Вживання адресантом неозначених **займенників** *man, jeder* у випадку непрямого експліцитного висловлення-звинувачення позбавляє його особистісної спрямованості, послаблюючи тим самим негативний ефект такого висловлення в конфліктній ситуації:

(52) „*In einem fremden Haus nimmt man nicht ungebeten Platz*“ (Werfel, S. 212)

(53) „*Wenn jeder so über unsere Natur herfällt, haben wir hier bald den Kahlschlag!*“

„*Ich habe mich bereits entschuldigt*“ (Ferolli, S. 183)

Конвенційними формами вираження висловлення-звинувачення за допомогою займенника *man* є форми, представлені формулами:

1) „*man + müssen / sollen + Verb*”:

(54) „*Teppiche muß man hier jeden Tag absaugen*“

„Ja“ (Wolf, S. 78)

2) „man + können / dürfen + nicht + Verb“

(55) „Man darf nicht lügen, auch wenn es befohlen wird“ (Werfel, S. 177)

Наведені приклади ілюструють ситуації оформлення непрямого експліцитного висловлення-звинувачення, в котрих мовець вживає неозначений займенник *man* в поєднанні з модальними дієсловами в 3 ос. одн., що означають повинність адресата у виконанні певних дій, які він не здійснив, за що й був звинувачений (у непрямій формі) партнером по комунікації (54) – *Teppiche muß man hier jeden Tag absaugen* – *Килими потрібно пилососити кожного дня*; а також з модальними дієсловами й заперечною часткою *nicht*, які вказують на те, що не можна згідно з певною суб’єктивною чи об’єктивною нормами робити (55) – *Man darf nicht lügen* – *Не можна брехати*.

Реалізація непрямого експліцитного висловлення-звинувачення у досліджуваних прикладах може здійснюватись також за допомогою **МОДАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ** (13,8%). Модальне дієслово *sollen* виявилось найчастотнішим засобом вираження позиції обвинувачувача, що співпадає з морально-етичними нормами, прийнятими в даному соціумі. Розглянемо наступний приклад:

(56) „Du solltest mir früher sagen, daß du eine andere Frau hast“

„*Ich war verrückt nach dir. Wenn ich es dir gesagt hätte, hättest du dich nie auf eine Beziehung eingelassen*“ (Feroli, S. 100)

Приклад (56) показує, як адресант непрямо звинувачує адресата в тому, що він не зробив, але, на думку мовця, повинен був зробити. Так, висловлення “*Du solltest mir früher sagen, daß du eine andere Frau hast* / *ти повинен був мені раніше сказати, що ти маєш іншу жінку*”, означає “*Du hast mir nicht gesagt (-gelügt, -verheimlicht), daß du eine andere Frau hast* / *ти мені не сказав (-збрехав, -приховав), що ти маєш іншу жінку*”. Проте адресант вибирає делікатнішу форму вираження висловлення-звинувачення, що характеризує його як людину виховану, стриману та толерантну. Висловлення з дієсловом *sollen* відображає соціальні норми певного суспільства та передає відтінок морального обов’язку.

На лексичному рівні негативна оцінка висловлень-звинувачення представлена також прикметниками та прислівниками. Це, звичайно, пов'язане з тим, що слова саме цих частин мови спеціалізуються на вираженні якісної ознаки й тому більше пристосовані до позначення щонайменших градацій ступеня ознаки, ніж слова інших частин мови.

У висловленнях-звинуваченнях **прикметники** (6,3%) можуть виражати негативну оцінку самостійно, або належати іменнику, виступаючи в ролі означення. У випадку, коли іменник також містить негативно-оцінювальну сему, прикметник виступає в ролі інтенсифікатора негативної оцінки. Негативно-оцінювальний прикметник може також поєднуватись з семантично нейтральним іменником типу *Frau, Junge, Dame, Blumenstrauß, Mensch, Witz* → *kapriziöse Frau, fauler Junge, schwierige Dame, blöder Blumenstrauß, dummer Witz, eiskalt denkender Mensch* тощо, наприклад:

(57) “Wegen einem blödem Blumenstrauß können Sie ein Tier abknallen, das keinem was getan hat?”

“Das waren Alpenpflanzen, die unter Naturschutz stehen” (Ferolli, S. 295)

Серед прикметників слід виділити також лексичні одиниці, що називають негативні почуття та емоції, які мовець відчуває по відношенню до адресата: *unangenehm, schändlich, widerlich, ekelhaft, abscheulich, verhaßt* тощо. А також лексичні одиниці, котрі реалізують якесь відхилення від норми в особистості адресата в бік негативної оцінки: *brutal, egoistisch, arrogant, mürrisch, faul, taktlos, blöd, bissig, störrisch, unmenschlich, frech, sturmisch, zynisch, ichsüchtig, unvernünftig, herzlos, verzagt, sturr, respektlos, böswillig* тощо.

(58) „Sind Sie nicht mehr ichsüchtig, mein Johann?” (Feuchtwanger, S. 404)

Ми виділили також групу афективних прикметників (*schrecklich, furchtbar, entsetzlich, grauenhaft, verflucht, verdammt, häßlich*), в семантиці котрих оцінка поєднується з інтенсифікацією, а емотивний аспект значення (орієнтованість на суб'єкт) виступає на перший план. Значення афективного прикметника є для нього єдиним засобом емотивно-оцінної номінації.

(59) „Merde, kannst du mit deinen verdammten Vorwürfen nicht wenigstens warten, bis ich Kaffee getrunken habe?“ (Schrobsdorff, S. 26)

Негативна оцінка може підсилюватись використанням прикметників та прислівників у вищому та найвищому ступені. Будь-яке порівняння містить ідею еталона – того, з чим порівнюється об’єкт звинувачення. Еталоном може бути будь-який інший об’єкт даного виду або класу, що володіє тією самою ознакою [33, с. 58]. Наприклад:

(60) „Was ist jetzt?“

„Oh ja, meine Geschäfte gehen glänzend. Morgen bekomme ich wieder eine größere Zahlung, oh ja. Auch ich habe durchaus eine Mitgift zu bieten. Bild dir bloß nichts ein. Nichts ist schlimmer als Emanzen wie du, die keine Gefühle mehr haben, die nur ihr Geld sehen!“ (Heller, S. 261)

Для висловлення-звинувачення характерне явище **лексичної атракції** (термін введений М.М. Маковським [111]) – накопичення негативно-оцінних засобів в межах висловлення або порівняно невеликого тексту. Явище атракції показує, що у стані емоційної напруги або душевного переживання мовцю виявляється недостатнім вживання одиничного негативно-оцінювального компонента для вираження власного негативного почуття в процесі звинувачення адресата, наприклад:

(61) „Bestohlen bin ich und ausgeraubt... Aufgebrochen den Koffer! Ausgeraubt... Wie meine Mutter hab ich dich gehalten!“

„Was schreist du da, Schwester, was willst du... Sei still doch... Das ganze Haus rennt schon zusamm...“

„Aufgebrochen“, raste sie... „Aufgebrochen den Koffer...“

„Was hab ich?... Nichts hab ich aufgebrochen... Ich bin Staatsbeamtenwitwe und brech nicht auf... In meiner eigenen Wohnung das...“ (Werfel, S. 171)

Експлікація негативного ставлення мовця до адресата та звинувачення його в чомусь може досягатись за допомогою **фразеологічних словосполучень** (3,6 %), що містять негативну оцінку в своєму значенні: *nach Stich und Faden*

betrügen, j-n hinter Licht führen, hinter dem Berg halten, die Hosen voll haben, j-n an der Nase führen, j-m den Stuhl vor die Tür setzen, mit falschen Karten spielen, Lug und Trug, Bier mit Wein mischen, weder A noch B wissen тощо, наприклад:

(62) „Was war das für eine Sache?“

„Das kann ich nicht sagen“

“Mir scheint, du spielst da mit falschen Karten! Hat dir vielleicht ein anderer auch denselben Auftrag gegeben?“

„Nein“ (Franzos, S. 122)

Завдяки своєму багатому змістовному наповненню фразеологічні конструкції сприяють підсиленню експресивності висловлення та інтенсифікації непрямого експліцитного висловлення-звинувачення. Особливе місце (хоча й не часто вживані – 1,3%) у випадку непрямого експліцитного висловлення-звинувачення займають **прислів'я** (*wenn man die Schafe schert, zittern die Lämmer; wem nicht zu raten ist, dem ist auch nicht zu helfen; die Ratten verlassen das sinkende Schiff; erziehst du dir 'nen Raben, wird er die Augen ausgraben; am Neste kann man sehen, was für ein Vogel darin wohnt; der Lügner und der Dieb wohnen unter einem Dache; Lügen haben kurze Beine*), що без зусиль декодуються адресатом у відповідній ситуації у випадку його обізнаності з місцевим фольклором:

(63) „Es ist besser, wir machen nun gültig Schluß.“

„Die Ratten verlassen das sinkende Schiff. Solange der Kahn flott dahinsegelte, warst du mit von der Partie. Meine Familie, sogar meine Position habe ich aufs Spiel gesetzt“ (Schneider, S. 130)

Вигуки (2,7%) представляють експресивну сторону висловлення і, не маючи граматичного значення, відіграють велику роль у констатуванні його семантики (хоча їх частотність досить низька – див. табл. 2.2, стор. 65). Вживання вигуків (наприклад, *Ach! Oh!*) ситуативно-індивідуальне, а декодування їх адресатом здійснюється шляхом аналізу контексту. Основним значенням вигуків у зафіксованій вибірці є модифікація висловлення-звинувачення (через посилення експресивності даного висловлення):

(64) „*Wahnsinn ist dir lieber, Selbstmord, Trennung, alles ist dir lieber als ein normales Leben mit mir. Also, mach, was du willst, aber laß mich in Ruhe!*”

„*Ach, Christine, du verstehst vom Mann genausowenig wie ich, deiner Meinung nach, von der Frau*“ (Schrobsdorff, S. 333)

Наведена ситуація (64) ілюструє розмову, в якій вжито досить поширений у побутовому мовленні спосіб підсилення вираження звинувачення через використання вигуку *ach*, що відображає емоційний стан мовця.

Серед емоційно забарвлених вигуків, що виражають різні почуття адресанта, не називаючи їх, ми зафіксували також вживання особливих слів-вигуків, котрі виникли з інших частин мови, або так званих емотивних вигуків – *Mein Gott! Gottseidank! Zum Teufel! Verdammt! Herrgottnocheinmal!*, вживання яких є показником емоційної напруги, хвилювання, роздратування, здивування, неврівноваженості та інших емоцій, що їх відчуває мовець. Деякі експресивні вигуки (наприклад, *Scheiße, Mist*) є досить грубими, оскільки виражають супроводжуючі висловлення-звинувачення негативні емоції мовця по відношенню до адресата, викликані попередніми діями останнього.

Отже, у вираженні непрямого експліцитного висловлення-звинувачення спостерігається асиметрія – невідповідність лексико-граматичної структури висловлення його комунікативній функції, експлікація якої відбувається за рахунок ситуативного контексту.

2.1.4. Імпліцитне висловлення-звинувачення

Проведений у роботі аналіз досліджуваного матеріалу дозволив зафіксувати ще один вид серед „не-прямих” висловлень – імпліцитне висловлення-звинувачення, що виступає як комунікативна одиниця низької частотності та підвищеного ступеню кодування смислу.

Фонові знання й симпрактичне оточення дозволяють імплікувати в мовленні значення „звинувачення” й тим самим досягнути адекватного сприйняття сказаного адресатом. Саме вони визначають долю експліцитного й імпліцитного мовного вираження в окремому висловленні та цілому тексті [194,

с. 114]. Сприйняття імпліцитної інформації відбувається в контексті світогляду людини, її системи цінностей та життєвого досвіду. Завдяки виробленим скриптам виникають асоціації між експліцитно представленим змістом і тією інформацією, яка в ньому не виражена [121, с. 127]. Таким чином, імпліцитність передбачає звернення до особистісних знань комунікантів, їхнього інтелекту та сприйняття повідомлення не лише в лінійній послідовності одиниць, а й у вертикальному зрізі. Проте імпліцитне значення, хоча й не має спеціальних засобів вираження, все ж одержує те чи інше матеріальне втілення в мові у вигляді синтаксичних структур особливого характеру, правил сполучення тощо, інакше воно б не сприймалося [194, с.113].

При всій різноманітності прояву імпліцитного висловлення-звинувачення можна відзначити деякі загальні моменти, загальний механізм його розуміння. Так як головною властивістю імпліцитного є його похідність від експліцитного, це відношення можна виразити такою формулою: $E \rightarrow I$, де E – експліцитне, I – імпліцитне, а „ \rightarrow ” – знак похідності другого з першого [9, с. 122]. Адресат при здобуванні імпліцитної інформації з експліцитної зазвичай користується власними знаннями. Сукупність всіх додаткових знань утворює компонент контексту висловлення-звинувачення: контекст для мовця, й тим більше для адресата, діє саме як система знань. Враховуючи цю обставину, формулу похідності імпліцитного висловлення-звинувачення можна уточнити так: $(E + Z) \rightarrow I$, де Z – додаткові знання адресата (що передбачаються у нього адресантом), а знак „+” означає поєднання. Проте необхідно враховувати, що адресат сприймає імпліцитну інформацію, застосовуючи певні логічні форми або схеми, тобто логічні правила, які також складають компонент контексту. Отже, в такому разі наша формула в завершеному вигляді буде такою: $(E + Z) L \rightarrow I$, де L – логічне правило, дія, що застосовується до попереднього висловлення (E). Розглянемо наступний приклад:

(65) „*Albert ist absolut unkonzentriert.*“

„*Vielleicht möchte er lieber basteln?*“

„Da fehlen noch fast alle theoretischen Voraussetzungen, die haben doch erst im September mit Physik angefangen.“

„Aber bei Ihnen als Ingenieur sind doch die Voraussetzungen vorhanden, Herr Schreiner. Manchmal müssen eben wir Väter den Söhnen beibringen, wie mit etwas umzugehen ist“ - „Ja, sicher“ (Rinecker, S. 182)

У прикладі (65) мовець висловлює експліцитне судження – *„Manchmal müssen eben wir Väter den Söhnen beibringen, wie mit etwas umzugehen ist* – *Інколи ми, батьки, повинні навчати синів, як треба обходитись з чимось*”. Адресант підозрює про наявність у свого співрозмовника знань, що стосуються даної комунікативної ситуації: 1) адресат – батько, який виховує сина; 2) адресат є членом соціуму, в якому функціонують певні норми, що становлять фонд етичних уявлень, представлених низкою базових моральних категорій: добро і зло, честь і гідність, обов’язок і справедливість тощо; 3) як батько він має певні обов’язки стосовно свого неповнолітнього сина й несе відповідальність за його виховання та загальний розвиток. Враховуючи здатність адресата логічно мислити та робити висновки, мовець продукує своє висловлення-звинувачення за допомогою імпліцитних засобів. Адресат, натомість, із висловлення *„Інколи ми, батьки, повинні навчати синів, як треба обходитись з чимось”* робить для себе висновок: *я не навчаю сина, як треба обходитись з чимось, а отже, я – поганий батько*. Ми можемо спостерігати також перлокутивний ефект даного висловлення (мовець мав на меті звинуватити свого співрозмовника у його несерйозному ставленні до своїх обов’язків як батька), внаслідок цього адресат усвідомив свою помилку, про що свідчить його відповідь-реакція – *„Ja, sicher – Так, безумовно“*.

На цьому ж прикладі можна прослідкувати, за допомогою яких засобів здійснюється імплікація висловлення-звинувачення. Замість того, щоб у прямій формі звинуватити адресата (*„Sie bringen Ihrem Sohn nicht bei, wie mit etwas umzugehen ist - Ви не навчаєте сина, як треба обходитись з чимось”*), мовець замінює особовий займенник *Sie* (що прямо вказав би на об’єкт звинувачення) на займенник першої особи множини *wir* з „узагальнюючим” іменником у

множині *Väter* (клас об'єктів в цілому, до якого він належить), вживаючи також модальне дієслово *müssen* в часовій формі *Präsens*, щоб вказати на те, що, на його думку, повинен робити, але в силу певних суб'єктивних причин не робить адресат. Вдаючись до таких засобів реалізації висловлення-звинувачення, адресат має на меті завуалювати, пом'якшити його, щоб уникнути конфліктно спрямованого діалогу зі своїм співрозмовником.

Імпліцитне висловлення-звинувачення носить індивідуальний характер, що створює певні труднощі при здійсненні опису лексико-синтаксичних одиниць, притаманних даному виду мовленнєвої дії. Тому ми дослідили частоти вживання не лексико-синтаксичних засобів об'єктивації „імпліцитного звинувачення”, а спробували натомість визначити основні тактичні прийоми реалізації імпліцитного висловлення-звинувачення (див. схеми 2.1, 2.2, 2.3, 2.4), обравши за основу класифікацію імплікатур К.А. Долініна [52]. Отримані результати ми розмістили у табл. 2.3 (стор. 75).

Таблиця 2.3

**Частота вживання тактичних прийомів
імпліцитного висловлення-звинувачення**

Тактичний прийом	Висловлення, в яких імплікується об'єкт звинувачення шляхом вказівки на клас об'єктів в цілому, до якого він належить	Висловлення, в яких імплікується об'єкт звинувачення шляхом вказівки на третього (пасивного) учасника інтеракції	Висловлення, в яких імплікується факт звинувачення	Висловлення в яких імплікується логічний зв'язок між висловленням-звинувачення та попередньо повідомленим фактом	Всього (%)
%	20,7	10,3	31,1	37,9	100

Розглянемо основні тактичні стратегії реалізації імпліцитного висловлення-звинувачення у німецькомовному художньому дискурсі:

1. висловлення, в яких імплікується об'єкт звинувачення:

а) шляхом вказівки на клас об'єктів цілому, до якого він належить (20,7%):

(66) А: „*Nun überlegen Sie mal bis morgen, wie die Sache an dem betreffenden Abend wirklich war. Ein Soldat muß den Mut zur Wahrheit auch haben, wenn er einen Fehler gemacht hat.*“

В: „*Gibt es keinen Weg, der einfacher ist?*“ (Loest, S. 84)

Схема 2.1

Форма висловлення	Іллокутивна сфера	Пропозиційна сфера
Пряме висловлення	А констатує	<i>Ein Soldat muß den Mut zur Wahrheit auch haben, wenn er einen Fehler gemacht hat</i>
Імпліцитне висловлення	А звинувачує В	<i>В muß den Mut zur Wahrheit auch haben, wenn В einen Fehler gemacht hat</i>

б) шляхом вказівки на третього (пасивного) учасника інтеракції (10,3%):

(67) А: „*Hör auf, hör schon auf.*“

В: „*Verzeih mir. Ich dachte, der Sepp Thallinger-*“

А: „*Er hat wenigstens gemerkt, daß ich eine Frau bin!*“ (Ferolli, S. 127)

Схема 2.2

Форма висловлення	Іллокутивна сфера	Пропозиційна сфера
Пряме висловлення	А констатує	<i>Er hat wenigstens gemerkt, daß ich eine Frau bin</i>
Імпліцитне висловлення	А звинувачує В	<i>В hat nie gemerkt, daß А eine Frau ist</i>

2. висловлення, в яких імплікується факт звинувачення (31,1%):

(68) А: „*Die Waffen und die entsprechende Munition sind in einem Versteck auf ihrem Grundstück gefunden worden.*“

В: „*Nein, nein, das ist eine....*“ (Ebert, S. 194)

Схема 2.3

Форма висловлення	Іллокутивна сфера	Пропозиційна сфера

Пряме висловлення	А констатує	<i>Die Waffen und die entsprechende Munition sind in einem Versteck auf ihrem Grundstück gefunden worden</i>
Імпліцитне висловлення	А звинувачує В	B hat diesen Mann ermordet

3. висловлення, в яких імплікується логічний зв'язок між висловленням-звинуваченням та попередньо повідомленим фактом (37,9%):

(69) А: „*Ich esse nachher, Mama*”

В: „*Ich sage Horst Bescheid, daß du gekommen bist.*”

А: „*Nein, bitte nicht, es würde mich jetzt nur stören*”

В: „*Ich kann Vati anrufen, daß er mich abholt, und es fahren noch Züge.*”

А: „*Das ist alles Unsinn, Mama*” (Rinecker, S. 304)

Схема 2.4

Форма висловлення	Іллокутивна сфера	Пропозиційна сфера
Пряме висловлення	В констатує	<i>Ich kann Vati anrufen, daß er mich abholt, und es fahren ja auch noch Züge.</i>
Імпліцитне висловлення	В звинувачує А	A verheimlicht etwas von B (A vertraut B nicht)

Отже, імпліцитне висловлення-звинувачення – це „не-пряме” висловлення, що характеризується вищим ступенем кодування смислу, диференціація істинного прагматичного змісту якого здійснюється лише за допомогою контексту або й навіть макротексту. Особливі механізми й тактики функціонування імпліцитного висловлення-звинувачення робить його найскладнішим об'єктом дослідження серед усіх його.

На довершення загальної картини вираження зазначених видів висловлення-звинувачення певними мовними засобами, що містять смислове навантаження „звинувачення”, вважаємо за необхідне навести дані, які представляють кількісні характеристики можливих засобів реалізації даного

висловлення в загальному (табл. 2.4, стор. 77). Загальна табл. 2.4 наводить відсоткове співвідношення всіх зафіксованих нами засобів вираження по кожному з видів висловлення-звинування й дозволяє зазначити той факт, що кожен його вид співвідноситься із „власними” способами оформлення.

Таблиця 2.4

**Частота вживання мовних засобів у структурі
прямих та „не-прямих” висловлень-звинувань**

Форма висловлення Мовний засіб	Перформативне звинування (%)	Пряме звинування (%)	Непряме звинування (%)	Імліцитне звинування (%)	Всього (%)
Перформативне дієслово	0,1	0	0	0	0,1
Прихований перформатив	1,1	0	0	0	1,1
Дієслово	0	11,1	7,3	0	18,4
Модальне дієслово	0	1,5	8,5	0	10,0
Іменник	0	8,5	4,5	0	13,0
Займенник	0	0,3	11,2	0	11,5
Прикметник	0	6,1	3,1	0	9,2
Прислівник	0	1,3	1,1	0	2,4
Частка	0	4,7	17,0	0	21,7

Продовж. табл. 2.4

Вигук	0	0,2	1,0	0	1,2
Фразеологічне словосполучення	0	0,5	2,5	0	3,0
Вільне словосполучення	0	3,5	2,0	0	5,5
Прислів'я	0	0	0,7	0	0,7
Висловлення, в яких імплікується об'єкт звинування шляхом вказівки на клас об'єктів вцілому, до якого він належить	0	0	0	0,5	0,5
Висловлення, в яких					

імплікується об'єкт звинувачення шляхом вказівки на третього (пасивного) учасника інтеракції	0	0	0	0,2	0,2
Висловлення, в яких імплікується факт звинувачення	0	0	0	0,7	0,7
Висловлення, в яких імплікується логічний зв'язок між висловленням-звинуваченням та попередньо повідомленим фактом	0	0	0	0,8	0,8
Всього (%)	1,2	37,7	58,9	2,2	100

Дані табл. 2.4 засвідчили, що кількісні показники засобів об'єктивації перформативного та імпліцитного висловлення-звинувачення є досить низькими (менші або дорівнюють 1%). Це можна пояснити наступним чином. По-перше, матеріалом нашого дослідження був художній дискурс (романи, оповідання, п'єси), де функціонування перформативних висловлень-звинувачень є досить обмеженим у порівнянні з кримінальною хронікою, транскриптами судових справ (судові промови адвокатів, допити свідків та підсудних, судові дебати – судовий дискурс) тощо. По-друге, імпліцитне висловлення-звинувачення характеризуються надзвичайно високим ступенем завуалювання (імплікації), де його прагматичне значення визначається не тільки й не стільки змістом всього речення, скільки оточуючим контекстом і тими екстралінгвальними умовами, в яких протікає даний акт комунікації, тобто конситуацією [59, с. 14]. Оскільки виведення непрямих і прихованих смислів із прямого значення висловлення вимагає від адресата володіння комунікативною компетенцією, продуцент висловлення-звинувачення частіше намагається виразити своє негативне ставлення чи дати негативну оцінку співрозмовнику (його якостей/звичок/вчинків) як найдоступніше для адресата (проте не буквально) з метою вплинути на нього („перлокутивний ефект” за Дж. Остіном). Йдеться про готовність чи неготовність, спроможність чи

неспроможність адресата до сприйняття саме такого виду висловлення, ведення діалогу чи інтерпретації тексту.

2.1.5. Розподіл лексичних одиниць у прямому та „не-прямому” висловленні-звинуваченні

З метою встановлення наявності або відсутності залежності між вживанням частин мови та формами прояву висловлень-звинувачень (прямими і „не-прямими”) був проведений квантитативний аналіз, що дозволив встановити частотні характеристики лексичних одиниць, за допомогою яких будуються дані висловлення. Був виявлений розподіл частин мови, здійснене їхнє порівняння та зіставлення у прямому й „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях і проведений аналіз отриманих результатів з використанням методів математичної статистики: критерію „хі-квадрат”, коефіцієнтів Чупрова та Бернуллі, парної кореляції.

Аналіз досліджуваного матеріалу дозволив встановити розподіл частин мови у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях, результати якого подані в таблицях А.1, А.2 (стор. 172). Для одержаних даних була визначена середня і максимальна кількість частин мови як у прямому, так і „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях та розрахована їхня питома вага.

Отримані дані подані у табл. А.3 для прямого та у табл. А.4 для „не-прямого” висловлення-звинувачення (стор. 173). Результати, відображені у табл. А.3, показують, що найчастіше у прямих висловленнях-звинуваченнях зустрічаються лексико-граматичні класи дієслова (24,3%) та займенника (26,0%). Найменш вживаними виявились числівники та вигуки (0,2% та 0,1%). Аналогічна ситуація спостерігається у „не-прямих” висловленнях-звинуваченнях (табл. А.4). Майже всі члени речення вживаються в середньому від одного до двох разів як у прямому, так і „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях. Питома вага дієслова, іменника й займенника складає разом близько 65% в обох випадках. Найбільш подібними виявились ряди розподілу

дієслова та займенника як у прямому, так і „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях.

Для того, щоб встановити узгодженість між розподілом частин мови у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях, проведено дослідження за допомогою критерію хі-квадрат. У результаті аналізу був отриманий емпіричний розподіл (табл. А.5, стор. 174). Дані для таблиці А.5 графічно зображені на рис. 2.1 (стор. 81).

Наступним кроком дослідження був розрахунок теоретично очікуваних величин (див. табл. А.6, стор. 174). За формулою (1) (див. стор. 31) були розраховані показники χ^2 для кожної частини мови у прямому і „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях та отримана сума $\chi^2 = 126,816$ (див. табл. А.7, стор. 175).

У нашому дослідженні була зіставлена отримана величина χ^2 із табличним значенням, яке при $df = (10-1)(2-1) = 9$ та $P = 0,05$ становить 16,92. Оскільки фактичне значення критерію $\chi^2 = 126,816$, тобто перевищує табличне, то гіпотеза про незалежність розподілів частин мови у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях не підтверджується. Однак χ^2 , встановлюючи зв'язок між ознаками, не дозволяє визначити його міру. Для цього ми використовуємо коефіцієнт взаємного узгодження Чупрова.

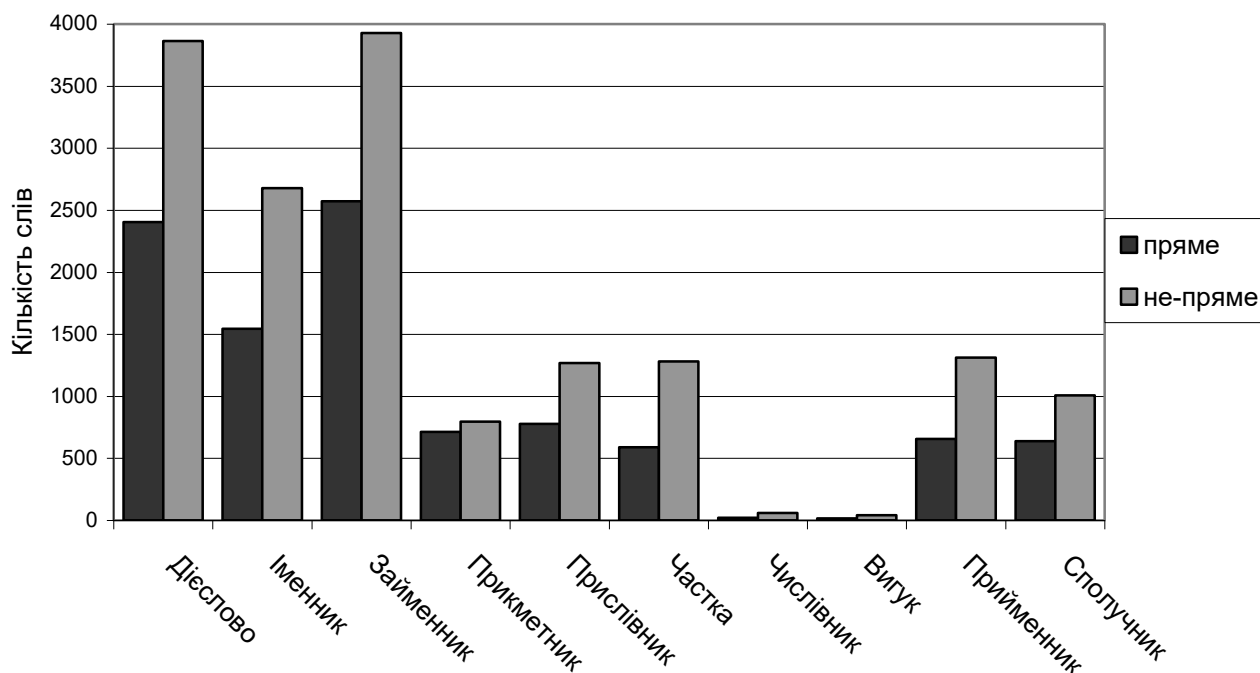

Рис. 2.1. Емпіричний розподіл частин мови у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях

У нашому випадку коефіцієнт взаємного узгодження Чупрова дорівнює

$$K = \sqrt{\frac{126,816}{26166\sqrt{(10-1)(2-1)}}} = 0,04$$

Отриманий коефіцієнт K має значимість тому, що відповідний χ^2 також значимий. Як видно з таблиці А.7, найбільші відхилення від теоретично очікуваних частот мають такі частини мови, як прикметник ($\chi^2 = 56,215$), частка ($\chi^2 = 33,424$), прийменник ($\chi^2 = 17,423$). Дослідити розподіл цих частин мови (порівняно з іншими) залежно від форми прояву висловлення-звинувачення можна за допомогою чотирьох таблиць (табл. А.8, А.9, А.10, стор. 175). Для того, щоб визначити силу зв'язку між частиною мови та формою прояву висловлення-звинувачення, використовується коефіцієнт взаємного узгодження Бернуллі, який розраховується за формулою (3) (див. стор. 32).

Коефіцієнт Бернуллі змінюється від 0 до +1 при прямій залежності та від 0 до -1 – при зворотній залежності. Значимість цього коефіцієнта встановлюється за величиною χ^2 : якщо при відповідному числі ступенів свободи сума χ^2 значима, то, відповідно, значимим є і коефіцієнт взаємного

узгодження. Оскільки df для чотирипільних таблиць завжди дорівнює 1, то табличне значення при $P = 0,05$ становить 3,84. χ^2 для чотирипільних таблиць знаходимо за формулою: $\chi^2 = N\Phi^2$. (5)

За даними таблиць А.8, А.9, А.10 були розраховані коефіцієнти Бернуллі та χ^2 , величини яких подані в табл. 2.5 (стор. 82).

Таблиця 2.5

Величини коефіцієнта Бернуллі та χ^2

ЧАСТИНИ МОВИ	Φ	χ^2
Прикметник	0,048	59,66
Частка	-0,037	35,99
Прийменник	-0,027	18,84

Коефіцієнти Бернуллі для прикметника, частки та прийменника є значимими, оскільки їхні величини χ^2 при $P = 0,05$ більші за табличне значення. Причому залежність розподілу частки та прийменника від прямої та „не-прямої” форми висловлення-звинувачення є зворотною.

Наступним кроком дослідження було визначення кількісної взаємозалежності між частинами мови у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях за допомогою кореляційного аналізу. Застосування кореляційного аналізу було здійснено з метою встановлення сили зв'язку між досліджуваними ознаками (коефіцієнт парної кореляції r , який розраховується за формулою (4) – стор. 32).

Розраховані коефіцієнти кореляції між частинами мови у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях подані у таблицях А.11, А.12 (стор. 176).

Для прямого висловлення-звинувачення при $df = 1284 - 2 = 1282$ та $P = 0,05$ критичне значення вибіркового коефіцієнта кореляції приблизно становить 0,06. Отже, усі вказані вище інтервали інтенсивності кореляційного зв'язку є вірогідними. Сильний зв'язок ($r > 0,7$) не спостерігається між жодними частинами мови. Між дієсловом та займенником ($r = +0,64$), іменником та прийменником ($r = +0,57$), дієсловом та сполучником ($r = +0,53$), займенником

та сполучником ($r = +0,51$) існує середній зв'язок ($r = 0,5 - 0,7$). Слабкий зв'язок ($r = 0,3 - 0,5$) спостерігається між дієсловом та прийменником ($r = +0,44$), займенником та прийменником ($r = +0,42$), дієсловом та іменником ($r = +0,36$), дієсловом та прислівником ($r = +0,35$), іменником та сполучником ($r = +0,34$), дієсловом та часткою ($r = +0,31$). Між рештою частин мови зв'язок відсутній.

Для „не-прямого” висловлення-звинувачення при $df = 1782 - 2 = 1780$ та $P = 0,05$ критичне значення вибіркового коефіцієнта кореляції приблизно становить 0,05. Усі вказані вище інтервали інтенсивності кореляційного зв'язку так само, як у прямому висловленні-звинуваченні є вірогідними. Сильний зв'язок ($r > 0,7$) знову ж таки не спостерігається між жодними частинами мови. Між іменником та прийменником ($r = +0,58$), дієсловом та сполучником ($r = +0,57$), дієсловом та займенником ($r = +0,54$) зафіксований середній зв'язок ($r = 0,5 - 0,7$). Слабкий зв'язок ($r = 0,3 - 0,5$) спостерігається між займенником та сполучником ($r = +0,45$), іменником та сполучником ($r = +0,36$), дієсловом та іменником ($r = +0,36$). Між рештою частин мови зв'язок відсутній.

Слід зазначити, що сама кореляційна залежність в деяких випадках може бути зумовлена причинно-наслідковими зв'язками, проте далеко не будь-яка кореляційна залежність передбачає наявність між досліджуваними ознаками причинно-наслідкових зв'язків.

Таблиця 2.6

**Кореляційна залежність між частинами мови
у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях**

Кореляційний зв'язок	ПРЯМЕ звинувачення	НЕ-ПРЯМЕ звинувачення
Середній ($r = 0,5 - 0,7$)	дієслово ↔ займенник іменник ↔ прийменник дієслово ↔ сполучник займенник ↔ сполучник	іменник ↔ прийменник дієслово ↔ сполучник дієслово ↔ займенник
Слабкий ($r = 0,3 - 0,5$)	дієслово ↔ прийменник займенник ↔ прийменник дієслово ↔ іменник дієслово ↔ прислівник іменник ↔ сполучник дієслово ↔ частка	займенник ↔ сполучник іменник ↔ сполучник дієслово ↔ іменник

Отже, за допомогою критерію „хі-квадрат” і коефіцієнтів Чупрова, Бернуллі та коефіцієнта кореляції встановлена залежність між вживанням частин мови та формами прояву висловлення-звинувачення (прямими і „не-прямими”). Результати дослідження сприятимуть подальшій розробці проблеми залежності вибору конкретних мовленнєвих ресурсів від екстралінгвістичних (соціальних та культурологічних) факторів, від комунікативного типу ситуації (орієнтованої на конфлікт чи співпрацю). Одержані результати поглиблюють наші знання про природу та механізм вербального звинувачення, дозволять визначити дане висловлення як окрему комунікативну одиницю, що, виконуючи функцію впливу на співрозмовника, регулює поведінку останнього.

2.2. Синтаксичні засоби об’єктивації висловлення-звинувачення

Синтаксис є найбільш складним та суперечливим аспектом граматичного ладу мови, оскільки саме йому належать ті мовні одиниці, які безпосередньо служать для спілкування людей, співвідносячи повідомлюване з позамовною дійсністю. Поряд з тим у синтаксисі мова функціонує з найбільшою повнотою як динамічна єдність форми та змісту і де можна безпосередньо спостерігати ті синтаксичні процеси, які визначають розвиток мови в цілому [145, с. 11].

Синтаксичний аспект реалізації висловлення-звинувачення складає формальний бік вираження комунікативної інтенції, тобто існують такі засоби та форми, за допомогою яких виражається іллокутивна мета „звинувачення”. Відповідно до наших спостережень, для оформлення даного висловлення сучасному німецькомовному художньому дискурсі використовуються певні синтаксичні моделі. Для опису цих моделей ми вважаємо за необхідне дотримуватись традиційного розподілу висловлення-звинувачення у межах прямих і „не-прямих” висловлень.

При визначенні синтаксичної моделі **прямого перформативного висловлення-звинувачення** ми керувались основними характеристиками даного висловлення, якому притаманні: еквіакціональність; автореферентність;

автономіативність; еквітемпоральність; компетентність; визначене лексичне та граматичне вираження [20, с. 29]. Аналіз добірки прикладів за критеріями наявності „перформативного звинувачення” дозволив встановити таку основну модель – **S + P (beschuldigen Präs) + Obj.** (5,6% – див. табл. 2.7, стор. 85), в котрій підмет в узагальненому вигляді позначений як **S**, присудок як **P**, де перформативне дієслово „*beschuldigen / звинувачувати*” стоїть в першій особі однини теперішнього часу, а перший актант виражається дейктичним елементом першої особи однини, наприклад:

Проте, перформативне висловлення-звинувачення, що володіє всіма згаданими вище ознаками, можна вважати ідеальною формою експліцитного перформативного висловлення, яка надзвичайно рідко зустрічається в реальній практиці спілкування. Тому детальніше ми зупинимось на виявленні певних синтаксичних моделей, так званого „прихованого перформативу”, в якому відбувається модифікація основного значення повнозначного дієслова [15], [30]. Результати кількісного аналізу частоти вживання синтаксичних моделей прямого перформативного висловлення-звинувачення подані у таблиці 2.7 (стор.85).

Розглянемо наступні синтаксичні моделі побудови прямого перформативного висловлення-звинувачення.

Таблиця 2.7

**Частота вживання синтаксичних моделей
перформативного висловлення-звинувачення**

Синтаксична модель	Форма висловлення	Пряме перформативне висловлення-звинувачення (%)
	S + P (beschuldigen Präs) + Obj.	5,6
	S + P (sein Präs + schuld).	33,3
	S + P (sein Präs + schuld) + NS.	5,6
	S + P (tragen Präs) + Schuld.	16,7
	S + P (V Präs/Perf) + durch + (Poss.Pron) Schuld	38,8
	Всього (%)	100

Модель **S + P (sein Präs + schuld)**. (33,3%), в котрій висловлення-звинувачення адресата реалізується за допомогою словосполучення *schuld sein an (Dat.) / бути винним (в чомусь)*, присудок **P** виражений дієсловом „sein / бути“ в теперішньому часі активного стану та прикметником *schuld*.

(70) „*Du bist schuld an diesem Unfall*“ (Rönckendorff, S. 144)

(71) „*Sie sind am Tode Leonards schuld*“ (Ebert, S. 222)

Модель **S + P (sein Präs + schuld) + NS**. (5,6%). Дану модель можна розглядати як похідну від першої. Для цієї конструкції, на відміну від першої, характерна складність побудови: ця синтаксична модель представлена підрядним додатковим реченням (Objektsatz) зі сполучником *dass*.

(72) „*Du bist schuld, daß ich schlechte Laune habe*“ (Köhlmeier, S. 32)

Модель **S + P (tragen Präs) + Schuld**. (16,7%). Ця модель репрезентує конструкцію зі словосполученням *Schuld an etw. (Dat.) tragen / бути винним, відповідати за щось*, де присудок **P** виражений дієсловом „tragen“ в теперішньому часі активного стану, підмет **S** – особовим займенником в 2 ос. одн. або у ввічливій формі.

(73) „*Sie tragen Schuld daran*“ (Rank, S. 238)

Модель **S + P (V Präs / Perf) + durch + (Poss Pron) Schuld**. відзначається найбільшою частотою вживання в перформативному висловленні-звинуваченні (38,8%). Вона дозволяє безпосередньо вказати на того, хто несе відповідальність за той чи інший вчинок, що оцінюється мовцем як негативний та може стосуватись як теперішнього так і минулого, і підкреслюється присвійними займенниками *dein/ihr*.

(74) „*Wir haben uns nur immer Weihnachten und Ostern gesehen durch deine Schuld*“ (Werfel, S. 107)

Згідно з нашими спостереженнями, для оформлення **прямого експліцитного висловлення-звинувачення** в німецькомовному художньому дискурсі використовуються такі синтаксичні моделі, відсоткове співвідношення яких представлено в табл. 2.8 (стор. 87).

Таблиця 2.8

**Частота вживання синтаксичних моделей
прямого висловлення-звинувачення**

№	Форма висловлення	Пряме експліцитне висловлення-звинувачення (%)
	Синтаксична модель	
1	S + P (V Präs) + /nicht/.	35,5
2	S + P (V Perf / Prät).	18,3
3	S + P (MV Präs + V Inf).	3,9
4	S + P (sein Präs + Adj).	12,9
5	S + P (zsg nominales P).	13,9
6	Wie / Was für + S + P!	1,0
7	S / P!	4,1
8	S + P (V Konj II).	0,7
9	S + P (MV Konj II + VV).	0,7
10	S + P...	0,5
11	S + P, NS.	8,5
	Всього (%)	100

Дані табл. 2.8 дозволяють зробити висновок, що домінуючою синтаксичною будовою для оформлення прямого експліцитного висловлення-звинувачення є структура, яку ми класифікуємо як модель **S + P (V Präs) + /nicht/**. (35,5%). Це двоскладне речення, дієслово-присудок якого стоїть в теперішньому часі активного стану й може вживатись із заперечною часткою *nicht* для вираження висловлення-звинувачення адресата у не виконанні певних дій, котрі він, на думку мовця, повинен був обов'язково здійснити:

(75) *“Lass das!”*

“Hat er dich geschlagen?”

„*Du verstehst mich überhaupt nicht!*” (Thenior, S. 149)

Модель **S + P (V Perf / Prät)**. (18,3%). Характерною ознакою даної моделі є вживання дієслова в минулому часі (Perfekt / Präteritum), що вказує на здійснення адресатом в минулому таких дій, котрі вважаються неприйнятними в даному соціумі.

(76) „*Er kann doch nicht ganz richtig im Kopf sein.*“

„*Du hast ihn ja tatsächlich betrogen*“

„*Ja, ich habe ihn betrogen. Ich würde es wieder tun*“ (Schneider, S. 310)

Модель **S + P (MV Präs + V Inf)**. (3,9%) є простим розповідним реченням, в якому складний дієслівний присудок **P** виражений модальним дієсловом (MV) в презенсі (*können, wollen, sollen*) та неозначеною формою основного дієслова (Infinitiv).

(77) „*Du kannst eben nie zufrieden sein*“ (Härtling, S. 207)

Модель **S + P (sein Präs + Adj)**. (12,9%), в котрій висловлення-звинувачення виражене прикметником, що несе у своїй семантиці основне смислове навантаження. Така синтаксична модель побудована за схемою структурно-семантичного мінімуму й вважається оцінно-ознаковою моделлю. Прикметники в таких моделях лише оцінні.

(78) „*Du bist eigentlich sehr frech*“ (Feuchtwanger, S. 72)

Модель **S + P (zsg nominales P)**. (13,9%). В цій конструкції складений іменний присудок **P** виражений іменником, що містить сему негативної оцінки особистості адресата.

(79) „*Du bist eine Verräterin*“ (Schrobsdorff, 100)

Модель **Wie / Was für + S + P!** (1,0%). Ця модель представлена окличним реченням з підсилювачами-інтродукторами *wie* та *was für*.

(80) „*Oh, wie du lügst!*“ (Musil, S. 41)

(81) „*Was für eine schmutzige Seele Sie haben!*“ (Feuchtwanger, S. 373)

У наведених прикладах *wie* та *was für* є сигналами, що попереджують фокус інформації, котра міститься у другій частині висловлення. *Wie* та *was für* сприяють вираженню додаткового модального значення – вірогідності.

Модель **S / P!** (4,1%). Побудовані за цією моделлю висловлення-звинувачення представлені односкладними реченнями (*der eingliedrige Satz*). Останні відрізняються тим, що містять лише один головний член речення, який за формою може співпадати з підметом або присудком.

(82) „*Und ich hab auch getan was möglich war...*“

„*Lüge!*“ (Schneider, S. 47)

Подібні структури характеризуються абстрактністю значення, з чим пов'язана ще одна особливість односкладних речень – їхня залежність від контексту. Зміст таких речень не визначається лише семантикою підмета /присудка, але й зв'язком з іншими реченнями в контексті, зіставленням із ситуацією.

Найменшою частотністю характеризуються наступні моделі, в структурі яких містяться конструкції з кон'юнктивом – **S + P (V Konj II)** - (0,7%) та **S + P (MV Konj II + VV)** - (0,7%). Їхнє вживання можна вважати випадковим, так як ці моделі, а також модель **S + P...** – незакінчене речення (0,5%) в основному володіють властивістю непрямо передавати зміст висловлення-звинувачення, тому про них детальніше йтиметься далі.

Модель **S + P, NS.** (8,5%) представлена складнопідрядним реченням. У процесі аналізу були зафіксовані такі підрядні речення, за допомогою яких прямо передається зміст висловлення-звинувачення, як: підметові (Was ... S, P), додаткові (S + P, dass ...), підрядні речення причини (Weil..., P + S) та умови (Wenn..., P + S).

Дослідження висловлення-звинувачення через призму „не-прямих” синтаксичних засобів його вираження у художньому дискурсі дозволило виявити наступні моделі, які представлені у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

**Частота вживання синтаксичних моделей
непрямого висловлення-звинувачення**

№	Синтаксична модель	Непряме експліцитне висловл.-звинувачення (%)
1	S + P (V Präs).	18,1
2	S + P (V Perf / Prät).	7,4
3	S + P (MV Präs + V Inf).	2,5
4	S + P (sein Präs + Adj).	2,2
5	S + P (zsg nominales P).	2,4
6	Wie / Was für + S + P!	1,7
7	S / P!	0,5
8	P (Imp) + /nicht/!	6,1
9	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	17,4
10	P (V Präs) + S ?	24,8
11	S + P (V Konj II).	2,2
12	S + P (MV Konj II + VV).	2,5
13	/Wenn/ + S + P (V Konj II) + NS (P Konj II).	1,0

14	S (man) + P (MV Präs + V Inf) + /nicht/.	1,3
15	S + P ...	2,5
16	S + P, NS.	7,4
	Всього (%)	100

Проаналізуємо основні синтаксичні моделі, що є характерними для реалізації **непрямого експліцитного висловлення-звинувачення**.

Домінуючими синтаксичними моделями побудови непрямого експліцитного висловлення-звинувачення виявились моделі у формі питального речення (17,4% + 24,8% = 42,2%). Отже, модель **P (V Präs) + S ?** (24,8%) виражена питальним реченням без питального слова, дієслово-присудок (можливе вживання модальних дієслів) у формі теперішнього часу активного стану. Комунікативною метою такого висловлення є не запит певної інформації, а звинувачення адресата, що можна визначити за допомогою контексту або комунікативної ситуації в цілому. Дану модель можна вважати найпоширенішою серед усіх синтаксичних засобів об'єктивації непрямого висловлення-звинувачення.

(83) „*Du könntest dich womöglich durch diese Freundschaft beeinflusst fühlen.*“

„*Mein Gott! Zweifels du an mir, Titus Vespasian?*“

„*Ach Unsinn, natürlich nicht.*“ (Heinrich, S. 394)

Присутність вигуку *Mein Gott!* у прикладі (83) модифікує семантику питання і, як результат, в даній моделі поєднуються власне запитання, звинувачення та емоційне ставлення продуцента до пропозиційного змісту його висловлення.

Модель **FW + P (V Präs / Perf) + S ?** (17,4%) має форму питального речення, синтаксична структура якого характеризується наявністю у своєму складі питальних слів, представлених питальними займенниками чи прислівниками; дієслово-предикат відноситься як до теперішнього (Präsens) так і до минулого (Perfekt) часу.

(84) „*Seit wann erteilst du Befehle in der Küche?*“ (Lessing, S. 119)

За характером комунікативно значимої інформації дані питальні конструкції є власне не запитаннями, а емоційно-експресивними *звинуваченнями*, що дозволяє віднести їх до розряду „квазіпитальних” речень.

Модель **S + P (V Präs)**. (18,1%) представлена структурою простого розповідного речення, дієслово-присудок **P** стоїть в теперішньому часі активного стану, проте таке речення не констатує несхвальну поведінку/вчинки адресата, а за допомогою непрямих мовних засобів передає зміст висловлення-звинувачення:

(85) „*Wir stehen doch mit Rom im Krieg, Bruder!*” (Heinrich, S. 201)

Вищезгадана синтаксична структура може модифікуватись у модель **S + P (MV Präs + V Inf)** за допомогою модальних дієслів (*müssen/sollen*), що позначають стан речей, який оцінюється адресантом як неприйнятний.

(86) „*So was Wichtiges mußt du doch im Kopf haben*“

„*Na ja...*“ (Grube, S. 203)

Характерною відмінною ознакою наступної моделі **S + P (V Perf / Prät)**. (7,4%) від попередніх є вираження предикату дієсловом у формі минулого часу Perfekt або Präteritum.

(87) „*Ich dachte, wir waren verabredet*“

“*Mach mir bloss keinen Druck. Das kann ich nicht haben!*” (Thenior, S. 44)

Модель **P (Imp) + /nicht!** (6,1%). Ця синтаксична модель представляє спонукання, основним засобом вираження якого є речення з предикатом в імперативі (може вживатись заперечна частка *nicht*). Формулюючи певне спонукальне висловлення, мовець, по-перше, припускає, що в даній ситуації є, з його погляду, можливість/необхідність/бажаність перетворення ірреального стану речей в реальний або збереження наявного; по-друге, враховує інформацію про діяльність адресата спонукання на момент виголошення висловлення, яка конкретизується у вигляді двох презумпцій: стверджувальної (дія виконується суб'єктом-виконавцем) та заперечної (відсутність дії) [103, с. 8]. Мовець, удаючись до спонукання при висловленні-звинуваченні, впливає на мислення, свідомість співрозмовника, прагне викликати в нього відповідні

емоції, почуття або, навпаки, запобігає виконанню дії, яку він негативно оцінює.

(88) „*Die Tür war nicht verschlossen.*“

„*Lügen Sie nicht!*“

„*Nein, sie war tatsächlich unverschlossen*“ (Schneider, S. 49)

Модель **S + P (V Konj II)**. (2,2%) Ця модель представляє конструкцію з дієсловом у формі кон'юнктива II, що слугує вираженню непрямого експліцитного висловлення-звинувачення.

(89) „*Wißt ihr wirklich, was ihr tut? Glaubt ihr, mit Wein die Angst hinunterspülen zu können, die euch auf dem Schlachtfeld begegnen wird?*“

„*Furcht ist etwas für Weiber. Du wärest besser in ihrer Mitte aufgehoben.*“

(Heinrich, S. 301)

Модель **S + P (MV Konj II + VV)**. (2,5 %) Формально цей тип представляє конструкцію з модальними дієсловами (müssen, sollen, können, dürfen) у формі кон'юнктива II.

(90) „*Mein Gott! Das hab' ich nicht gewußt.*“

„*Natürlich nicht. Um es zu wissen, hättest du mit mir Kontakt aufnehmen müssen.* *Fünf Jahre später war ich dann wieder geschieden.*“

„*Ich bin auch geschieden*“ (Ferolli, S. 99)

Модель **/Wenn/ + S + P (V Konj II) + NS (P Konj II)**. (1,0%) Якщо попередні моделі представлені структурою простого розповідного речення, то дана конструкція – підрядним реченням зі сполучником *wenn*.

(91) „*Wenn Sie nicht versucht hätten, uns hinter Licht zu führen, sähe die Sache wahrscheinlich anders aus*“ (Rank, S. 75)

Модель **S (man) + P (MV Präs + V Inf) + /nicht/**. (1,3%) виражена неозначено-особовим реченням (der unbestimmt-persönliche Satz), де підметом **S** виступає неозначено-особовий займенник *man*, що позначає неозначену, неназвану особу, а складний дієслівний присудок **P** виражений модальним дієсловом (MV) в презенсі (*können, wollen, sollen, müssen*) та неозначеною формою основного дієслова (Infinitiv).

(92) „Man kann nicht eine Armee einzeln aus den Wohnungen holen“
 „Warum nicht?“ (Schneider, S. 138)

Вживаючи неозначено-особові речення у непрямому експліцитному висловленні-звинуваченні, адресант намагається послабити дію негативного ефекту свого висловлення на адресата у конфліктно спрямованій комунікативній ситуації.

Модель **Wie / Was für + S + P!** (1,7%) виражена окличним реченням з лексико-граматичними маркерами окличності.

(93) „Wie stehe ich vor den anderen da!“ (Heller, S. 106)

(94) „Was sind Sie bloß für ein Mensch!“ (Blaha, S. 168)

Окличність є вираженням суб'єктивності, індивідуального емотивного судження: у своєму спонтанному вираженні вона позначає першу афективну реакцію на вчинок особи/певний стан справ/особу (персоніфікований об'єкт) [182, с. 8].

Модель **S + P ...** (2,5%) має форму незакінченого речення. При варіативності семантико-синтаксичної структури висловлення, що зумовлена комунікативною інтенцією мовця, навмисний обрив висловлення і незакінченість його семантико-синтаксичної структури призводить до того, що висловлення, яке є за своїми структурними ознаками одиницею одного прагматичного типу, приймає іллокутивну силу висловлення іншого прагматичного типу, наприклад:

(95) „Wenn die Zeugenaussage deiner Sekretärin nicht vorgelegen hätte?“
 „Sie war doch damals schon deine ...“ (Schneider, S. 115)

Стверджувальне за формою та змістом висловлення *Sie war doch damals schon deine...* / *Вона вже тоді була твоєю...* при незакінченій реалізації його структурно-семантичної моделі приймає іллокутивну силу „звинувачення”, тобто, ми маємо справу з явищем комунікативної транспозиції або трансформації [151, с. 50]. Частина, якої бракує (якщо продовжити: *Вона вже тоді була твоєю ... коханкою*), складає змістове ядро висловлення-

звинувачення, його основний інформативний центр, обов'язково реалізується після паузи.

Обрив висловлення може бути також зумовлений особливостями референтної ситуації. До них належать висловлення, незакінченість семантико-синтаксичної структури яких, як правило, пояснюють причинами емоційного характеру.

(96) „*Wovon sprichst du eigentlich?*“

„*Mutter hat wahrscheinlich erfahren, daß du und deine Sekretärin...*“

(Schneider, S. 13)

Модель **S + P, NS.** (7,4%) представлена складнопідрядними реченнями: умови (Wenn..., P + S), причини (Weil..., P + S / Da ..., P + S), способу дії (S + P, wie ...), підрядними означальними (S + P, der /die/ das...), додатковими (S + P, dass ... / S + P, ob), підметовими реченнями (Was... S, P).

Отже, аналіз синтаксичних засобів об'єктивації висловлення-звинувачення у сучасному німецькомовному художньому дискурсі демонструє, широкі можливості структурно-синтаксичного варіювання досліджуваних висловлень у вигляді 28 синтаксичних моделей.

Для виявлення розподілу синтаксичних моделей та їх порівняння у прямому й „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях був проведений кількісно-статистичний аналіз, що дозволив встановити частоти їхнього вживання залежно від форм прояву.

Були визначена питома вага вживання різних синтаксичних моделей як для прямого, так і „не-прямого” висловлення-звинувачення.

Отримані дані подані у табл. А.13 для прямого та у табл. А.14 для „не-прямого” висловлення-звинувачення (стор. 177-178). Результати, відображені у табл. А.13, показують, що найчастіше пряме висловлення-звинувачення виражається синтаксичною структурою простого розповідного речення в теперішньому часі активного стану S + P (V Präs) + /nicht/ (34,0%) та в минулому часі S + P (V Perf / Prät) (17,6%), а також синтаксичними структурами

S + P (zsg nominales P) (13,3%) та S + P (sein Präs + Adj) (12,4%). Вживання інших моделей коливається від 0,2% до 7,0%, а такі синтаксичні структури як спонукальні речення – P (Imp) + /nicht/!, питальні – FW + P (V Präs / Perf) + S? та P (V Präs) + S?, неозначено-особові – S (man) + P (MV Präs + V Inf) + /nicht/ та підрядні речення взагалі не були зафіксовані.

Для „не-прямого” вираження висловлення-звинувачення (див. табл. А.14, стор. 178) найчастіше вживаються синтаксичні моделі, що мають структуру питального речення (з/без питального слова) – P (V Präs) + S? (24,8%) та FW + P (V Präs / Perf) + S? (17,4%). За характером комунікативно значимої інформації дані питальні конструкції є власне не запитанням, а емоційно-експресивним висловленнями-звинуваченнями. Це є важливим та потрібним тактичним прийомом у стратегії спілкування з метою успішної комунікації. Іншою частотною синтаксичною структурою є модель простого розповідного речення S + P (V Präs) + /nicht/ (18,1%).

Для того, щоб встановити узгодженість між розподілом синтаксичних моделей у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях, проведено дослідження за допомогою критерію хі-квадрат. У результаті дослідження були зіставлені емпіричний та теоретичний розподіли (табл. А.15 та А.16, стор. 179-180). Далі за формулою (1) були розраховані показники χ^2 для кожної синтаксичної моделі у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях та отримана сума $\chi^2 = 1270,52$ (див. табл. А.17, стор. 181). Одержана величина χ^2 була зіставлена з табличним значенням, яке при $df = (28 - 1)(2 - 1) = 27$ та $P = 0,05$ становить 40,11. Оскільки фактичне значення критерію $\chi^2 = 1270,52$, тобто значно перевищує табличне, то гіпотеза про незалежність розподілів синтаксичних моделей у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях не підтверджується. Для того, щоб визначити міру встановленого зв'язку між досліджуваними ознаками, був розрахований коефіцієнт взаємного узгодження Чупрова:

$$K = \sqrt{\frac{1270,52}{3066\sqrt{(28-1)(2-1)}}} = 0,282$$

Отриманий коефіцієнт χ^2 має значимість тому, що відповідний χ^2 також значимий. Як видно з таблиці А.17, найбільші відхилення від теоретично очікуваних частот мають такі синтаксичні моделі, як P (V Präs) + S ? ($\chi^2 = 317,758$), FW + P (V Präs / Perf) + S? ($\chi^2 = 222,646$), S + P (zsg nominales P) ($\chi^2 = 129,057$) та S + P (sein Präs + Adj) ($\chi^2 = 120,102$), що свідчить про значну залежність їх вживання від форми прояву висловлення-звинувачення.

Отже, конструювання речень з мовного матеріалу та їхнє логічне поєднання становить важливий етап мовленнєвої діяльності мовця. Німецька мова має у своєму арсеналі значний синтаксичний фонд. У параграфі 2.2. ми спробували розробити синтаксичні моделі репрезентації прямого та „непрямого” висловлення-звинувачення в мовленні з використанням характерних для німецької мови синтаксичних структур.

Дослідження синтаксичних засобів об’єктивації висловлення-звинувачення у сучасному німецькомовному художньому дискурсі є конкретним внеском до розробки проблем системного аналізу мовних одиниць, моделювання процесів зародження мовлення, а також до теорії синтаксису німецької мови, що поглиблює розуміння мовленнєвої поведінки комунікантів.

2.3. Ситуативний контекст висловлення-звинувачення

Висловлення-звинувачення, безперечно, є контекстно прив’язаним комунікативним феноменом. Контекст (від. лат. *contextus* – тісний зв’язок – фрагмент тексту, що включає вибрану для аналізу одиницю, є необхідним та достатнім для визначення значення цієї одиниці, безпосереднім у відношенні до загального змісту даного тексту) визначають як головну умову комунікації.

У процесі аналізу добірки прикладів ми встановили, що використання висловлення-звинувачення представниками німецькомовного соціуму „чутливе” до різних типів контексту, хоча й в різній мірі. Розглянемо засоби об’єктивації висловлення-звинувачення на макроконтекстуальному рівні (більш широкий, соціокультурний контекст, що характеризує мовця як представника свого соціуму та своєї /суб/культури [179, с. 274]).

Важливою відмінною рисою висловлення-звинувачення є обмеженість його функціонування певним типом комунікативної ситуації, а саме, комунікативною ситуацією конфлікту. В межах даної ситуації використовується регулювання висловлення-звинувачення на макроконтекстуальному рівні цілим рядом соціальних параметрів:

1) Висловлення-звинувачення і фактор адресанта. Адресант безпосередньо впливає на весь процес комунікації – виникнення, початок, тривання, завершення комунікації, схеми взаємодії з адресатом, тематику спілкування тощо. Роль адресанта в загальній моделі конфліктної ситуації спілкування надзвичайно велика: по-перше, адресант визначає зміст повідомлення та його ілюкативну силу (звинуватити свого співрозмовника в чомусь чи дорікнути йому за щось); по-друге, і зміст, і мовна форма висловлення завжди містить різні відомості про адресанта не як про абстрактного середньостатистичного носія німецької мови, а як про конкретну особистість, яка занурена в дискурс, формує мету, план мовленнєвих дій, поведінку в дискурсі, яка контролює коректує його [69, с. 43], про ступінь його комунікативної компетенції, соціальне положення тощо. Розглянемо для прикладу наступний діалог:

(97) „*Stimmt das, daß Sie den Stadtrat Stecher im Traunsteinhof untergebracht haben*”

„*Das ist richtig*”

„*Entschuldigung, aber was haben Sie sich dabei gedacht? Wir schicken doch unsere Stammgäste nicht zur Konkurrenz*” (Ferolli, S. 260)

Аналізуючи мовлення адресанта висловлення-звинувачення з прикладу (97), можна чітко уявити його як врівноважену, стриману, принципову, ввічливу особистість, яка високо цінує етичні норми. У цьому випадку адресант вибирає непрямую форму вираження звинувачення своєї підлеглої у порушенні певних принципів готельного бізнесу, що свідчить про його зорієнтованість на загальну атмосферу спілкування, на інтерактивні міжособистісні аспекти – *Entschuldigung, aber was haben Sie sich dabei gedacht? Wir schicken doch unsere*

Stammgäste nicht zur Konkurrenz / Вибачте, але про що Ви собі думали? Ми ж не відсилаємо своїх постійних відвідувачів до конкурентів.

На основі мовних та паралінгвістичних даних у адресата формується образ адресанта, який впливає на його подальшу мовленнєву поведінку. Тим самим аспект адресанта в значній мірі формує тон і характер комунікації.

2) Висловлення-звинувачення і вертикальна соціальна дистанція між комунікантами. Відмінною особливістю висловлення-звинувачення є те, що комунікативний статус ініціатора звинувачення не завжди співпадає з його соціальним статусом. У ситуаціях, де спостерігається реалізація висловлення-звинувачення, учасники визнають вертикальні відмінності, при яких домінуючу позицію займає адресант, а залежну позицію – адресат. Це значить, що адресант, незалежно від величини вертикальної (або горизонтальної) соціальної дистанції, що відділяє його від реципієнта, використовує звинувачення як стратегію, спрямовану „вниз”, тобто комунікативний статус продуцента висловлення-звинувачення завжди вищий за статус його співрозмовника.

Комунікативний статус має субстанційний та реляційний виміри. У першому випадку припускають асиметричні відносини, що визначаються статтю, віком, національністю, расовою належністю, соціальним походженням, з одного боку, та рівнем освіти, престижем професії, ступенем мовної компетенції, з іншого. У другому випадку розглядається співвідносне положення (стосунки між начальником та підлеглим) комунікантів в соціальних структурах, що виражається в термінах комунікативної нерівності [217, с. 376].

З позиції соціальних статусних відносин між комунікантами конфліктна ситуація може бути як симетричною (98), так і асиметричною (99):

(98) „*Was du für normal hältst, ist bestimmt nicht normal, da du nicht normal bist*”

„*Das entbehrt nicht einer Logik*“ (Schrobsdorff, S. 449) (дружина – чоловік)

(99) „*Ich wollte Sie nicht ärgern wie mit dem Zweimarkstück.*”

“Ich habe den niedeträchtigen Verdacht, daß Sie ein sehr unseriöser Wirzbold sind” (Rank, S. 255) (начальник – підлеглий)

У симетричній розмові комунікантів висловлення-звинувачення оформлюється переважно прямими мовними засобами, простими реченнями, що не потребують додаткового декодування інтенції адресанта. У ситуації звинувачення з асиметричними статусними відносинами між комунікантами спостерігається певна стриманість у висловленні негативного ставлення до поведінки адресата, непряме продукування висловлення-звинувачення, вживання складних конструкцій та звертання у ввічливій формі.

3) Висловлення-звинувачення і горизонтальна соціальна дистанція між комунікантами. Горизонтальна дистанція між учасниками спілкування співвідноситься з міжособистісним аспектом комунікації. Під останнім розуміють ступінь близькості між адресантом та адресатом. У горизонтальному вимірі висловлення-звинувачення можуть виражати цілий спектр відносин між комунікантами від офіційно-ділових до дружньо-фамільярних.

Офіційність звичайно спостерігається в інституційних ситуаціях та ситуаціях професійного спілкування між малознайомими людьми:

(100) „Beweise für Ihre Schuld, die das Urteil von fünfzehn Jahren Zuchthaus rechtfertigen. Und dazu die neue Straftat: schwerer Diebstahl und versuchter Totschlag, vielleicht sogar versuchter Mord”

„Lüge! Ich pfeife auf Ihre Zeugen!” (Schneider, S. 189) (з розмови прокурора з обвинувачуваним)

У ситуації офіційного спілкування продуцент висловлення-звинувачення вживає професійну лексику типу *Beweis, Urteil, Diebstahl, Totschlag, Mord*, стандартні шаблони винесення вироку тощо.

Неофіційний, іноді фамільярний характер висловлення-звинувачення звичайно носить в ситуаціях близького/інтимного знайомства:

(101) *“Mein Vater holt mich ab, mit `m Auto.”*

“Bist du blöd? Hab ich nicht ausdrücklich gesagt, daß unsere Treffen geheim gehalten werden müssen?” (Thenior, S. 100) (з розмови хлопця та дівчини)

З точки зору формально-семантичної організації висловлення-звинувачення володіє досить широкими можливостями варіювання. Причому, граматико-лексичні характеристики даного типу висловлення знаходяться у тісних системних зв'язках з прагматичними умовами їх реалізації. В офіційних ситуаціях або при вищому рольовому статусі адресата для висловлення-звинувачення характерним є вживання нормативної, нерідко термінологічної та „книжної” лексики, офіційних титулів і звань адресата, перевага системних засобів синтаксиса – завершених речень, стандартного порядку слів:

(102) *„Die blutigen Fingerabdrücke auf den Papieren, die in Maternas Tasche steckten, stammen von Ihnen, Herr Weinhold!”*

„Ich wollte es nicht tun” (Schneider, S. 360) (з розмови слідчого з підозрюваним)

У неофіційних ситуаціях, при рівних рольових статусах або нижчому статусі адресата – навпаки, широко вживаються розмовна, іноді ненормативна, стилістично занижена лексика – вульгаризми, сленг, слова-табу тощо. Синтаксис представлений периферійними моделями: поширені номінативні речення, зустрічаються також перервані та незавершені речення:

(103) *„Du...Du Schlampe. Hast du dich wieder petschieren lassen? Noch dazu von einem wildfremden Mann“*

„Der ist mein Gast“ (Frischmuth, S. 24)

4) Висловлення-звинувачення і гендер. Вивчення гендерного дискурсу вважається сьогодні одним із пріоритетних в науці про мову. На думку деяких вчених ([263], [301]) мовлення чоловіків і жінок є двома відносно автономними системами, котрі багато в чому відрізняються одна від одної. Серед гендерно властивих особливостей мовленнєвої поведінки відзначають, звичайно, що „чоловіки переважно прямі, а жінки надають перевагу непрямим висловленням” [301, с. 41]. Таким чином, проблема міжгендерної комунікації в

значній мірі полягає в розумінні та інтерпретації представниками протилежної статі метаповідомлень один одного. Дослідниками гендерного дискурсу встановлено наступне: чим загальніший та абстрактніший характер носить розмова, тим більше вона до душі чоловікам; жінки надають перевагу обговоренню деталей приватного життя, особливостей характеру людей, їх почуття та відношення до певних подій [296, с. 235].

За нашими спостереженнями, вплив гендерного фактору на функціонування висловлення-звинувачення в мовленнєвій поведінці німецькомовних комунікантів є суттєвим (див. табл. 2.10, стор. 101).

Таблиця 2.10

**Розподіл частоти вживання висловлення-звинувачення
залежно від гендерного аспекту**

адресант→ адресат звинувачення	жінка → жінка (Ж→Ж)	жінка → чоловік (Ж→Ч)	чоловік → жінка (Ч→Ж)	чоловік→ чоловік (Ч→Ч)	Всього (%)
Всього (%)	6	29	19	46	100

Таблиця 2.10. ілюструє кількісну варіативність висловлення-звинувачення в чотирьох типових ситуаціях, виділених нами залежно від гендерної належності ініціатора та адресата звинувачення.

Результати нашого дослідження показали, що чоловіки виступають адресантом звинувачення в 65% (19% Ч→Ж + 46% Ч→Ч) проаналізованих випадків і адресатом – в 75% (29% Ж→Ч + 46% Ч→Ч). Відповідні показники для жінок – 35% (6% Ж→Ж + 29% Ж→Ч) та 25% (6% Ж→Ж + Ч→Ж 19%). Таким чином, чоловіки вдаються до *звинувачення* в німецькомовній культурі набагато частіше, ніж жінки (порівн. 65% і 35%), причому адресують його представникам своєї статті частіше, ніж жінкам – 46% і 19% відповідно. Це підтверджує також дослідження італійського психолога А. Монтаорі, який встановив, що „чоловічий стиль спілкування — активний і предметний, але

водночас змагальний і конфліктний. Для чоловіка зміст спільної діяльності важливіший, ніж індивідуальна симпатія до партнера. Чоловіча психологія сконцентрована на домінантних ритуалах та ієрархії, де завжди є переможець і переможений. Така установка, як правило, не визнає альтернативи партнерського стилю” [274]. Жінки, натомість, великою мірою зорієнтовані на атмосферу спілкування, на інтерактивні, міжособистісні аспекти, а тому їм краще вдається формування гармонійної, позитивної атмосфери перебігу комунікації [12, с. 114]. Австрійські дослідники специфіки спілкування чоловіків і жінок, гендерних стосунків у діловій сфері К. Опперман і Е. Вебер дають власну характеристику спілкуванню чоловіків і жінок. Для жінок, за К. Опперман, „людська близькість є ключем до світу зв’язків, стосунків, метою якого є згода і мінімізація відмінностей”. Жінки в більшості випадків (29%) – звинувачують чоловіків, тоді як звинувачення між жінками є явищем не таким частотним – всього 6% від проаналізованої кількості прикладів.

48% (29% Ж-Ч + 19% Ч-Ж) висловлень-звинувачень зафіксовані нами в ситуаціях міжгендерного спілкування (змішані пари). Проте, як у змішаних, так і в одностатевих парах об’єктом звинувачення залишаються переважно чоловіки – 75% (29% Ж-Ч + 46% Ч-Ч) проаналізованих випадків.

Отже, в процесі аналізу було визначено такі суттєві прагматичні фактори комунікативної ситуації, що впливають на вибір мовних форм висловлення-звинувачення: симетричні / асиметричні соціальні статусні відносини між комунікантами (статус адресанта вищий / нижчий / рівні статуси); офіційно-ділова / дружньо-фамільярна соціальна дистанція та гендерний фактор (табл. 2.10). Розглянемо, як залежить вибір форми реалізації висловлення-звинувачення від вищезгаданих прагматичних факторів (табл. 2.11, 2.12).

Таблиця 2.11

Розподіл частот вживання форми висловлення-звинувачення залежно від соціальних статусних відносин між комунікантами

Форма висловл.	Перформативне (%)	Пряме (%)	Непряме (%)	Імпліцитне (%)	Всього (%)
Відносний статус					
Статус адресанта вищий	2,0	8,0	20,0	1,3	31,3
Рівні статуси	1,7	17,3	40,0	2,0	61,0
Статус адресанта нижчий	0	3,0	4,4	0,3	7,7
Всього (%)	3,7	28,3	64,4	3,6	100

Таблиця 2.12

Розподіл частот вживання форми висловлення-звинувачення залежно від соціальної дистанції між комунікантами

Форма висловл.	Перформативне (%)	Пряме (%)	Непряме (%)	Імпліцитне (%)	Всього (%)
Відносна дистанція					
Офіційно-ділова	2,3	9,7	15,7	1,3	29,0
Дружньо-фамільярна	1,3	17,7	49,3	2,7	71,0
Всього (%)	3,6	27,4	65,0	4,0	100

Таблиці 2.11, 2.12 ілюструють кількісну варіативність вживання різних форм висловлення-звинувачення залежно від соціальних статусних відносин та від соціальної дистанції між комунікантами. Дані показують, що вживання перформативного висловлення-звинувачення можливе лише в обмеженому колі комунікативної ситуації при наявності певних умов, а саме, коли більш високий соціальний статус адресанта (2%) по відношенню до адресата офіційно зафіксований (2,3%) самим ритуалом спілкування. Поділяючи точку зору Г. Фалькенберга [238], ритуальним перформативним актом ми вважаємо такий,

що здійснюється особою соціального інституту в стандартних мовленнєвих ситуаціях з обов'язковою регламентацією вербальної та невербальної поведінки мовця. Випадки реалізації перформативного висловлення-звинувачення адресантом, статус якого нижчий за статус адресата, нами не були зафіксовані.

Як показує аналіз ілюстративного матеріалу, вибір форми прямого висловлення-звинувачення здійснюється адресантом переважно в дружньо-фамільярній / неофіційній ситуації (17,7%) з рівним соціальним статусом (17,3%) по відношенню до адресата. Це пояснюється тим, що неофіційне спілкування двох комунікантів з рівним статусом відбувається в неформальних ситуаціях, без необхідності обов'язкового підтримання статусних норм комунікації; це може бути спілкування друзів, приятелів, родичів, подружжя тощо. Тому, на нашу думку, тут домінують прості для сприйняття (майже буквальні) прямі висловлення, наприклад:

(104) „*Interessant, was du so unter Arbeit verstehst*“

„*Nee, ich arbeite im Moment nicht, ich ...*“

„*Du belügst mich, Stella, und erzählst, du kannst nicht mit mir essen gehen, weil du zu viel zu tun hast. Und nun sitzt du hier mit Simon*“ (Grube, S. 358)

Приклад (104) ілюструє суперечку між рівноправними за статусом комунікантами (чоловіком та дружиною) в ситуації неофіційного спілкування, де адресант оформлює своє висловлення-звинувачення за допомогою прямого експліцитного висловлення *Du belügst mich / Tu мене обдурюєш*.

Показник вживання „не-прямих” способів оформлення висловлення-звинувачення (непрямого експліцитного та імпліцитного) в офіційно-діловому спілкуванні виявився майже в 3 рази менший за величину даного показника в ситуації дружньо-фамільярного звинувачення (див. табл. 2.12, стор. 103). Адже „не-прямі” висловлення-звинувачення більше притаманні неформальному, інституційно-непов'язаному спілкуванню. Щодо відносного статусу продуцента даної форми висловлення, тут переважають висловлення, реалізовані в мовленні комунікантів з рівним статусом (40% + 2% = 42%), що у 2 рази більше за відповідний показник адресанта з вищим та у 8 разів – з нижчим статусом.

Результати дослідження показали, що при конфліктній взаємодії статуси комунікантів конкурують у боротьбі за підвищення власного статусу та пониження статусу суперника. Розглянемо приклад:

(105) „*Ich wollte dich nur an Donnerstag erinnern*”

„*Donnerstag?*“

„*Meine Operation. Hast du vergessen?*“

„*Nein, Mama. Steht groß in meinem Terminkalender*“

„*Terminkalender, Terminkalender. So was Wichtiges mußt du doch im Kopf haben*“ (Grube, S. 203)

Діалог (105) є типовим прикладом іронічно-саркастичного висловлення-звинувачення, що досягається за допомогою непрямого висловлення в ситуації дружньо-фамільярного спілкування. Адресант (матір) звинувачує доньку у байдужому ставленні до неї, адже вона забула про її операцію – *So was Wichtiges mußt du doch im Kopf haben* / *Такі важливі речі ти повина тримати в голові*.

Отже, комунікативна ситуація „звинувачення” детермінується такими факторами, що впливають на функціонування різних його форм, як фактор адресанта, статусно-рольова рівність / нерівність комунікантів, дистанція спілкування між ними та гендерний фактор.

2.4. Взаємодія засобів об’єктивації висловлення-звинувачення

Для висловлення-звинувачення характерні різні форми (прямі – *direkt* / „непрямі” – „*nicht-direkt*”) та різні лексико-граматичні, синтаксичні засоби вираження комунікативної мети. Як свідчать наше дослідження і роботи вітчизняних та зарубіжних дослідників, відзначається залежність тих чи інших форм висловлення від таких прагматичних факторів, як „соціальна роль”, „асиметричні відносини”, „гендер”, „дистанція спілкування”, „статус” [178], [99], [6], [110]. Для різних висловлень комбінація прагматичних факторів буде індивідуальною, тому що кожне висловлення здійснюється з певними цілями.

У цьому підрозділі ми розглядаємо взаємодію всіх засобів об'єктивації висловлення-звинувачення: мовні засоби, синтаксичні моделі, відносний статус комунікантів, відносна дистанція між комунікантами, стать комунікантів. Результати підрахунків варіантів поєднання вищезгаданих засобів об'єктивації подані в табл. А.18 (стор. 183).

Дані табл. А.18 показують, що вибір перформативної форми висловлення-звинувачення здійснюється адресантом-чоловіком з вищим комунікативним статусом в офіційно-діловій ситуації за допомогою синтаксичної моделі $S + P$ (V *Präs* / *Perf*) + *durch* + (*Poss Pron*) *Schuld*, що дозволяє безпосередньо вказати на того, хто несе відповідальність за той чи інший негативний вчинок, котрий може стосуватись як теперішнього (*Präsens*) так і минулого (*Perfekt*), і підкреслюється присвійними займенниками *dein* / *ihr* :

(106) „Wir haben gerade einen wertvollen Mitarbeiter verloren, und zwar durch Ihre Schuld, Herr Jäger“

„*Lassen Sie das!*“ (Dahlmanns, S. 147)

Слід зауважити, що продуцент висловлення-звинувачення вживає в більшості випадків так званий прихований перформатив (вживання перформативного дієслова „*beschuldigen*“ є явищем надзвичайно низької частотності – 0,13%).

Прямо звинувачує адресант з вищим комунікативним статусом, оформлюючи своє висловлення у вигляді синтаксичної структури $S + P$ (V *Präs*) + */nicht/*, що виступає констатацією факту звинувачення (3,20% + 2,91%). При цьому адресант вживає переважно дієслова негативної оцінки типу *lügen, umbringen, behandeln, ausnutzen, bestehlen, spionieren, mördern, ignorieren, betrügen, rauben, verraten, verachten*; іменники *Unmensch, Verräter, Intrigant, Dieb, Schlampe, Lausmensch, Nichtsköner, Lump, Feind, Verlierentyp, Totschlag, Unverschämter, Trunkenbold, Hund, Diebstahl, Unfallflucht, Körperverletzung, Urkundenfälschung, Feigling*; словосполучення *die Unwahrheit sagen, keine Rücksicht auf (j-n) nehmen, unter Alkohol stehen, (j-n) im Stich lassen, (j-m) weh tun,*

schlechte Haltung haben, dumme Witze machen, ein Spiel treiben, sich lächerlich machen, eine Flucht begehen, Blödsinn machen, Angst haben тощо. Такий діалог-конфлікт відбувається в атмосфері офіційного спілкування. Даній формі висловлення-звинувачення надає перевагу адресант чоловічої статі, формулюючи свої міркування категорично, прямо, однозначно, без зайвої емоційності:

(107) „Durch Ihre falsche Aussage bringen Sie einen Menschen unschuldig hinter Gitter, der Ihnen einmal vertraut hat“

„*Ich bleibe bei meiner Aussage, die ich bereits gemacht habe*“ (Dahlmanns, S. 309) (з розмови адвоката зі свідком)

Аналізуючи результати табл. А.18, ми встановили ще один часто вживаний (2,28%) варіант взаємодії засобів об'єктивації прямого висловлення-звинувачення, де адресант з рівним статусом по відношенню до адресата будує своє висловлення за допомогою оцінно-ознакової синтаксичної моделі *S + P (sein Präs + Adj / Adv)* в ситуації дружньо-фамільярного спілкування. В ролі продуцента такого висловлення-звинувачення виступає переважно жінка, мовлення якої насичене багатими засобами опису почуттів, настроїв, емоцій; тут простежується більша кількість вживання прикметників та прислівників з негативним забарвленням типу *betrunken, unzärtlich, kompromißlos, hart, frech, grausam, gewaltsam, eifersüchtig, lügnerisch, eiskalt, verantwortungslos, zynisch, unverschämt, unmenschlich, eitel, leichtsinnig, kapriziös, entscheidungsfaul, unmoralisch, unseriös, reif, ungerecht, zerstreut, verbohrt, naiv, gleichgültig, verrückt, gemein, feige, niederträchtig* тощо. Наприклад:

(108) „Du bist verantwortungslos und unaufrichtig“

„*Es gibt nichts, was ich dazu sagen könnte*“ (Lessing, S. 342)

Даний діалог демонструє розмову дружини з чоловіком, в якій об'єктом негативно-етичної оцінки стають вдача, риси характеру адресата, що

кваліфікуються продуцентом висловлення-звинувачення як морально неприйнятні.

Непряме висловлення-звинувачення характерне для неофіційної ситуації комунікантам з рівним статусом, які оформлюють своє висловлення у вигляді трьох домінуючих синтаксичних структур $S + P (V Präs) + /nicht/, FW + P (V Präs / Perf) + S?, P (Imp) + /nicht/!$. Непряме висловлення-звинувачення у формі питального речення з питальним словом вживають більше адресанти жіночої статі в неофіційному спілкуванні – 2,41% (110), а в імперативній формі – адресанти-чоловіки – 2,41% (109):

(109) „*Es waren keine Menschen. Nicht einmal in der Unterwelt existieren solche Wesen*“

„*Versuche zu berichten, ohne dich in Fantastereien zu ergehen!*“ (Heinrich, S. 479) (з розмови двох чоловіків з рівним статусом у неофіційній ситуації)

(110) „*Was hatte sie, das ich nicht habe? Warum fandest du sie besser?*“

„*Argumentiere nicht so primitiv. Sie war neu und anders als du, jünger, aber darum ging es nicht*“ (Hart, S. 274) (з розмови жінки з чоловіком).

Чоловічий стиль спілкування зорієнтований на соціальні статуси і владу, вони пристосовуються до ієрархічних соціальних ролей у комунікації. Для чоловіків, за Е. Вебер, „незалежність — ключ до світу. Формулювати накази та виконувати їх — це реалізація правил ієрархії” [276]. Мовний код жінок містить більшу кількість засобів ввічливості, меншу кількість грубих і лайливих виразів; вони переважно формулюють своє висловлення-звинувачення питальними реченнями (тобто „не-прямими” засобами), розраховуючи на здатність співрозмовника „вчитувати” імплікатури, приховані інтенції.

Наступним етапом нашого дослідження є кореляційний аналіз засобів об’єктивації висловлення-звинувачення. Була здійснена парна кореляція з метою встановлення тісноти зв’язку між досліджуваними ознаками (відносною дистанцією, відносним статусом, гендерною належністю комунікантів, синтаксичною моделлю) як у прямому, так і „не-прямому” висловленнях-

звинуваченнях. Кількісним показником, що відображає цей зв'язок, є коефіцієнт парної кореляції (r).

Розраховані коефіцієнти кореляції між засобами об'єктивації у прямому та „не-прямому” висловлення-звинувачення за формулою (4) подані у таблицях А.19, А.20 (стор. 204-205). Для прямого висловлення-звинувачення при $df = 1284 - 2 = 1282$ та $P = 0,05$ критичне значення вибіркового коефіцієнта кореляції приблизно становить 0,06. Сильний зв'язок ($r > 0,7$) спостерігається між рівним статусом комунікантів та їх відносною дистанцією, причому, для дружньо-фамільярної цей зв'язок є прямим ($r = +0,71$), а для офіційно-ділової – зворотнім ($r = -0,71$). Середній зв'язок ($r = 0,5 - 0,7$) встановлений між такими кореляційними парами засобів об'єктивації висловлення-звинувачення:

- вищим статусом комунікантів та їх відносною дистанцією, де залежність є прямою ($r = +0,67$) для офіційно-ділової та зворотною ($r = -0,67$) для дружньо-фамільярної;

- перформативною формою висловлення-звинувачення та синтаксичною моделлю $S + P$ (V Präs / Perf) + durch + (Poss. Pron) Schuld – ($r = +0,61$);

- перформативною формою висловлення-звинувачення та синтаксичною моделлю $S + P$ (sein Präs + schuld) – ($r = +0,57$).

Слабкий зв'язок ($r = 0,3 - 0,5$) зафіксований між:

- офіційно-діловою дистанцією та гендерним аспектом, де адресантом та адресатом висловлення-звинувачення є чоловіки ($r = +0,45$);

- рівним статусом комунікантів та гендерним аспектом (чоловік → чоловік) – зв'язок зворотній ($r = -0,45$);

- дружньо-фамільярною дистанцією та гендерним аспектом (чоловік → чоловік) – зв'язок зворотній ($r = -0,45$);

- перформативною формою висловлення-звинувачення та синтаксичною моделлю $S + P$ (tragen Präs) + Schuld. – ($r = +0,40$);

- прямою експліцитною формою висловлення-звинувачення та цією ж синтаксичною моделлю S + P (tragen Präs) + Schuld – зв’язок зворотній ($r = -0,40$);
- рівним статусом комунікантів та гендерним аспектом, де адресант висловлення-звинувачення – жінка, а адресат – чоловік ($r = +0,35$);
- дружньо-фамільярною дистанцією та гендерним аспектом (жінка → чоловік) – ($r = +0,31$);
- офіційно-діловою дистанцією та гендерним аспектом (жінка → чоловік) – зв’язок зворотній ($r = -0,31$).

Між рештою кореляційних пар засобів об’єктивації прямого висловлення-звинувачення зв’язок відсутній.

Для „не-прямого” висловлення-звинувачення при $df = 1782 - 2 = 1780$ та $P = 0,05$ критичне значення вибіркового коефіцієнта кореляції приблизно становить $0,05$. Сильний зв’язок ($r > 0,7$) не спостерігається між жодними кореляційними парами засобів об’єктивації висловлення-звинувачення. Між рівним статусом комунікантів та відносною дистанцією зафіксований середній зв’язок ($r = 0,5 - 0,7$), причому для дружньо-фамільярної дистанції він є прямим ($r = +0,52$), а для офіційно-ділової – зворотним ($r = -0,52$). Слабкий зв’язок ($r = 0,3 - 0,5$) спостерігається між вищим статусом та офіційно-діловою дистанцією ($r = +0,47$), а також між рівним статусом комунікантів та гендерним аспектом, де адресант звинувачення – жінка, а адресат – чоловік ($r = +0,31$). Між рештою кореляційних пар засобів об’єктивації „не-прямого” висловлення-звинувачення зв’язок відсутній.

Результати дослідження цього підрозділу доповнюють відомості про висловлення-звинувачення, про вивчення взаємозалежності різних його аспектів, що можна розглядати як подальшу розробку теоретичних засад комунікативної лінгвістики, прагматики, синтаксису сучасної німецької мови.

2.5. Висновки до Розділу 2

У результаті дослідження засобів об'єктивації висловлення-звинувачення встановлено:

1. Мовні засоби об'єктивації висловлення-звинувачення представлені лексичними одиницями, які містять негативну оцінювальну сему в своїй семантиці, а також одиницями, котрі набувають негативного оцінювального смислу в певному контексті ситуації. Перформативне висловлення-звинувачення передбачає висловлення з присудком, вираженим дієсловами *beschuldigen* (*j-n+G.*) (у художньому дискурсі) та *anklagen* (*j-n+G.*) (у судовому дискурсі), що містять у своєму лексичному значенні сему “звинувачення”. Встановлено типові для висловлення-звинувачення експліцитні перформативні формули: 1. „Subjekt (ich) - - - Verb - - - Objekt (dich/Sie), dass - - - Satz”; 2. „Subjekt (du/Sie)- - HV{sein | werden}- -Verb (2. Partizip) - - Satz“; 3. „Subjekt (ich) - - - HV/MV- - - Objekt (dich) - - - - Verb, dass - - - Satz“; 4. „Subjekt (du/Sie) - - -HV- - -Objekt - - - Verb (2. Partizip), Subjekt (ich) - - Verb - - Objekt (dich)“; 5. „Subjekt (du/Sie) - - - Verb - - - . Kommentar zur Explizierung.“

2. Пряме експліцитне висловлення-звинувачення реалізується у випадку, коли формальна та семантична структура цього речення розкривають вид мовленнєвої дії без додаткової, екстралінгвістичної інформації разом з формою, семантикою та прагматикою ініціального висловлення та вказують на мету мовця. Зафіксовані та проаналізовані наступні лексичні засоби об'єктивації висловлення-звинувачення: дієслово (29,6% + модальне дієслово 3,9%), іменник (22,7%), прикметник (16,1%), частка (12,4%), вільне та фразеологічне словосполучення (10,6%), прислівник (3,5%), займенник (0,8%), вигук (0,4%) з негативним оцінювальним значенням.

3. Непряме експліцитне висловлення-звинувачення виражається за допомогою лексичних індикаторів, що представлені частками (28,3%), дієсловами (25,5%), займенниками (18,3%), вільними та фразеологічними словосполученнями (7,9%), іменниками (6,9%), прикметниками (6,3%), прислівниками (2,8%), вигуками (2,7%), прислів'ями (1,3%), що містять сему негативної оцінки.

4. Імпліцитне висловлення-звинувачення виражається за допомогою чотирьох тактичних прийомів реалізації імпліцитного значення: - висловлень, в яких імплікується об'єкт звинувачення шляхом вказівки на клас об'єктів в цілому, до якого він належить; - висловлень, в яких імплікується об'єкт звинувачення шляхом вказівки на третього (пасивного) учасника інтеракції; - висловлень, в яких імплікується факт звинувачення; - висловлень, в яких імплікується логічний зв'язок між висловленням-звинувачення та попередньо повідомленим фактом. Особливі механізми та тактики функціонування імпліцитного висловлення-звинувачення робить його найскладнішим об'єктом дослідження серед всіх зафіксованих видів.

5. У межах статистичного аналізу лексичних засобів об'єктивації висловлення-звинувачення зафіксовано найбільші відхилення від теоретично очікуваних частот для таких частин мови, як прикметник ($\chi^2 = 56,215$), частка ($\chi^2 = 33,424$), прийменник ($\chi^2 = 17,423$). Коефіцієнти Бернуллі для цих частин мови виявились значимими, причому залежність розподілу частки та прийменника від прямої та „не-прямої” форми висловлення-звинувачення є зворотною.

6. За критеріями наявності прямого чи „не-прямого” висловлення-звинувачення встановлено синтаксичні моделі його побудови:

– 5 моделей перформативного висловлення-звинувачення: S + P (beschuldigen Präs) + Obj.; S + P (sein Präs + schuld); S + P (sein Präs + schuld) + NS.; S + P (tragen Präs) + Schuld.; S + P (V Präs/Perf) + durch + (Poss.Pron) Schuld.;

– 11 моделей прямого експліцитного висловлення-звинувачення: S + P (V Präs) + /nicht/.; S + P (V Perf / Prät).; S + P (MV Präs + V Inf).; S + P (sein Präs + Adj).; S + P (zsg nominales P).; Wie / Was für + S + P!; S / P!; S + P (V Konj II).; S + P (MV Konj II + VV).; S + P... .; S + P, NS.;

– 16 моделей непрямого експліцитного висловлення-звинувачення: S + P (V Präs).; S + P (V Perf / Prät).; S + P (MV Präs + V Inf).; S + P (sein Präs + Adj).; S + P (zsg nominales P).; Wie / Was für + S + P!; S / P!; P (Imp) + /nicht/!; FW + P (V Präs /

Perf) + S ?; P (V Präs) + S ?; S + P (V Konj II).; S + P (MV Konj II + VV).; /Wenn/ + S + P (V Konj II) + NS (P Konj II).; S (man) + P (MV Präs + V Inf) + /nicht/.; S + P...; S + P, NS.

7. Найбільші відхилення від теоретично очікуваних частот у прямому і „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях виявлено для таких синтаксичних моделей, як P (V Präs) + S ? ($\chi^2 = 317,758$), FW + P (V Präs / Perf) + S? ($\chi^2 = 222,646$), S + P (zsg nominales P) ($\chi^2 = 129,057$) та S + P (sein Präs + Adj) ($\chi^2 = 120,102$), що свідчить про значну залежність їх вживання від форми прояву висловлення-звинувачення.

8. Лексико-синтаксичні та прагматичні фактори суттєво впливають на вибір адресантом тих чи інших форм вираження висловлення-звинувачення. Силу зв'язку між відносною дистанцією, відносним статусом, гендерною належністю комунікантів та синтаксичною моделлю у прямому і „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях встановлено за допомогою парної кореляції. Для прямого висловлення-звинувачення сильний зв'язок виявлено між рівним статусом комунікантів та їх відносною дистанцією, причому, для дружньо-фамільярної цей зв'язок є прямим, а для офіційно-ділової – зворотним. Для „не-прямого” висловлення-звинувачення сильний зв'язок не встановлено між жодними кореляційними парами засобів об'єктивації даного висловлення.

Матеріали цього розділу відображені в публікаціях автора [85], [88], [91], [92], [95], [258].

РОЗДІЛ 3

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИСЛОВЛЕННЯ-ЗВИНУВАЧЕННЯ У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

3.0. Вступні зауваження

Розділ присвячений когнітивно-прагматичній характеристиці висловлення-звинувачення у сучасному німецькомовному художньому дискурсі. У відповідності із завданнями роботи досліджуються: інтенційна

спрямованість висловлення-звинувачення, його типологія, що ґрунтується на виявленні компонентів з мовною специфікою „звинувачення”; визначається місце висловлення-звинувачення в наявних таксономіях мовленнєвих актів та подається власна класифікація, яка базується на його поліллокутивній природі [153, с. 92], [275, с. 75], [293, с. 80], [69, с. 32]; встановлюються та інтерпретуються реактивні висловлення-відповіді на звинувачення-стимул з урахуванням ефективності мовленнєвої дії на адресата.

У сферу інтересів когнітивної лінгвістики, у рамках якої здійснюється аналіз об'єкта, входять „ментальні” основи розуміння та продукування мовлення з точки зору того, як структури мовних знань репрезентуються та беруть участь у переробці інформації [314, с.223]. У когнітивній лінгвістиці на перший план виходять системний опис і пояснення механізмів людського освоєння мови та принципи структурування цих механізмів [235, с.1-2]. Ментальні процеси базуються не тільки на репрезентаціях, але й відповідають певним процедурам – когнітивним „вирахуванням” [233, с.37-38]. На думку В.З. Дем'янкова, характеристика поняття „когніція” представлена в теоріях людини поняттям „інтерпретація”. У філології інтерпретація мови – це вид когніції, безпосереднім об'єктом якого є продукт мовленнєвої діяльності, а результати та інструменти володіють розгалуженою типологією і наскрізь пронизані особистісними характеристиками. Когнітивісти ставлять питання про те, *як і коли* індивід відбирає із усього багатства мови саме ті чи інші мовні засоби, які отримали загальну назву – „мовна когніція” [50, с. 27-28]. Поняття мовної когніції співпадає з тим, що в останні роки, в рамках інтепретаціонізму, називають інтерпретацією у широкому значенні, яка охоплює фактично всі дії над мовою, коли для цих дій з'являється привід – мовлення [50, с. 30].

Семантико-когнітивний аналіз передбачає, що у процесі лінгвокогнітивного дослідження змісту значень ми переходимо до особливого опису – *когнітивної інтерпретації*. Когнітивна інтерпретація – є тим етапом семантико-когнітивного аналізу, без якого дослідження залишається у рамках лінгвістичної семантики [146, с. 199].

Універсальні (незалежні від конкретної мови) і не універсальні когнітивні процеси використовуються людьми при інтерпретації тексту і при сприйнятті дійсності. Існують „змінні когніції”, що варіюють від мови до мови, та універсальні стратегії використання цих когніцій при продукуванні й інтерпретації повідомлення конкретною мовою [226, с. 350]. Теорія інтерпретації текстів дає характеристику процесам когніції та відношення між реченнями і всередині них. Сама ж людська когніція моделюється як „когнітивне вираховання” [273, с. 1].

Застосування когнітивно-прагматичного підходу при вивченні висловлення-звинувачення у німецькомовному художньому дискурсі передбачає опис структур репрезентації різних видів знань [189, с. 166], що детермінують мовленнєві стратегії комунікантів у процесі сприйняття та продукування звинувачення поряд з аналізом його мовних особливостей і релевантних екстралінгвістичних факторів. Встановлюючи та вивчаючи види знань, необхідних для успішної дискурсивної діяльності, ми тим самим прагнемо зрозуміти, *що* потрібно знати людині для того, *щоб адекватно*, з точки зору даної культури, *говорити* про світ з уявленнями цієї культури. Така постановка питання робить аналіз міжкультурної комунікації в когнітивно-прагматичному ракурсі актуальним і плідним.

Комунікативно релевантні знання складають невід’ємну частину комунікативної компетенції індивіда та забезпечують адекватність його дискурсивної діяльності. Вони включають, окрім власне мовних знань, загальні та конкретні знання про ситуацію спілкування, знання соціальних конвенцій, принципів спілкування та іллокутивних сил мовленнєвих актів, знання різних типів дискурсу та умов їх функціонування, знання про адресата тощо. Свідомо чи несвідомо, але комуніканти вибудовують свої дискурсивні стратегії, виходячи саме з цих знань і при породженні, і при сприйнятті висловлення-звинувачення. При цьому учасники комунікації, не дивлячись на наявність у їхній свідомості знань індивідуального характеру, отриманих в результаті обробки особистого досвіду, спираються у своїй мовленнєвій поведінці, по-

перше, на ті знання та уявлення, якими володіють усі члени одного з ними мовного суспільства (загальні ситуативно не пов'язані знання), і, по-друге, на знання, що складають загальний когнітивний фонд учасників даної інтеракції (ситуативно пов'язані знання) [189, с. 168].

Сукупність цих базових знань та уявлень організована у вигляді когнітивних структур, які зберігаються у тривалій пам'яті членів даного соціуму і слугують основою для сприйняття, обробки та породження інформації у процесі дискурсивної взаємодії. Людині необхідно чітко уявляти, *що, коли, кому і як* вона може чи повинна сказати, – така інформація є комунікативно значимою, незалежно від соціокультурної специфіки комунікації. Знання, пов'язані з даними аспектами дискурсивної діяльності, обов'язково включаються у склад когнітивної моделі. Серед цих знань розрізняють:

1) контекстні знання, отримані в результаті когнітивної обробки соціального та індивідуального досвіду комунікантів, які є частиною їх енциклопедичних (фонових) знань про світ; вони слугують для визначення типу актуалізованої комунікативної ситуації, ступеня її формальності, комунікативного статусу учасників спілкування, зумовленого соціальними, комунікативно-рольовими та дистантними відношеннями між ними, теми/предмету розмови;

2) інтеракційні знання, які відображають дискурсивний досвід учасників спілкування і є результатом узагальнення різних прецедентних феноменів; вони пов'язані з актуалізованою комунікативною подією і визначають: *що* (типи мовленнєвих актів) і *коли* (порядок їх реалізації) потрібно робити в рамках конкретної дискурсивної взаємодії.

3) мовні знання: знання фонетики, лексики і граматики мови спілкування;

4) конвенційні знання: норми вживання одиниць мови, способи утворення та реалізації мовленнєвих актів; вони утворюють базу кодових знань

комунікантів, визначають умови реалізації комунікативного наміру у певній ситуації спілкування.

У результаті обробки узагальненої комунікативно значимої інформації, отриманої з попереднього дискурсивного досвіду, у свідомості індивіда складаються прототипні когнітивні моделі/схеми комунікативних ситуацій, що відтворюють типові співвідношення між їх учасниками та обставинами. Кожна з цих схем репрезентує набір моделей всіх можливих варіантів дискурсивної реалізації певної мовленнєвої дії. У процесі дискурсивної взаємодії дані когнітивні моделі наповнюються конкретним мовним змістом [189, с. 170].

Значення вивчення вказаних вище питань полягає в одержанні нових знань про соціальну природу вербального *звинувачення* та його етнокультурні особливості як одиниці мовленнєвої поведінки носіїв німецької мови, які поглиблюють наші уявлення про співвідношення мови та культури [112]. Необхідність цього напрямку дослідження зумовлена усвідомленням соціальної важливості проблеми досягнення взаєморозуміння в сучасному суспільстві, що, у свою чергу, впливає з тенденції до інтенсифікації міжособистісних і міжнаціональних контактів.

3.1. Іntenційна спрямованість висловлення-звинувачення

Іntenційність вважається обумовлюючою особливістю висловлення як такого. Вслід за В. Куммером [261, с. 100] визначаємо іntenцію як особливе прагнення (*Einstellung*) мовця до того, чого він хотів би досягнути своїм актом промовляння, впливаючи на адресата заради зміни поведінки останнього. Іntenція є згустком авторського задуму, наміру, мотиваційною стадією комунікативного процесу, яка визначає відбір і комбінацію мовних одиниць для її вираження.

Висловлення-звинувачення у прагматичному аспекті виступає лексикалізованим конститuentом мовленнєвої одиниці – акту, сутність якого визначається поняттям цілепокладання. Тобто, дане висловлення є мінімальною одиницею актуалізації наміру мовця звинуватити когось в чомусь, дорікнути комусь за щось вербальними та невербальними засобами.

Серцевиною структури висловлення є іллокуція – втілена у дієслові ціль промовляння [173, с. 134]. Функція висловлення визначається цільовим компонентом семантики дієслова [204, с. 27]. Якщо іллокутивна сила висловлення передається експліцитно дієсловом (в нашому випадку „*beschuldigen*“/„звинувачувати“), то воно водночас є іллокутивним і перформативним. Проте вживання висловлення-звинувачення з перформативно-дієслівним оформленням в досліджуваних контекстах художнього дискурсу відзначається надзвичайно низькою частотністю (див. табл. 2.4, стор. 78) і превалує в ритуальних, інституційно прив’язаних комунікативних ситуаціях офіційного спілкування. Тоді іллокутивна сила висловлення-звинувачення репрезентується вивідною з усієї мовленнєвої одиниці іллокуцією, розпізнання якої обумовлене правильним сприйняттям конвенцій спілкування. Під конвенціями розуміють умовно прийняті та узуально закріплені у кожному конкретному соціумі правила та форми мовлення, подані у вигляді схем, стереотипів, пресупозиційних алгоритмів, які стають релевантними у певній ситуації та супроводжують намір автора, втілений в іллокутивну силу висловленого [128, с. 90].

Висловлення-звинувачення передбачає вираження негативного ставлення суб’єкта оцінки як носія певних ціннісних уявлень до об’єкта оцінки, з яким пов’язана альтернативна ціннісна позиція і якому надаються оцінно-характеризуючі етичні ознаки. Комунікативне завдання висловлень-звинувачень полягає передусім у фіксації відхилення від моральної норми й вказівки на дефектність у ціннісній програмі адресата.

Таким чином, приєднуємося до думки ряду лінгвістів, які відносять висловлення-звинувачення до категорії оцінних висловлень, що містить

елементи негативного оцінювання [206], [238], [287]. Як стверджує Г. Грубер, висловлення-звинувачення складається зі стверджувальної та оцінювальної частин, які не завжди реалізуються одночасно у певній комунікативній ситуації. Прямі висловлення-звинувачення містять стверджувальну та оцінювальну частини, у „не-прямих” може випускатись оцінювальна частина в тому випадку, коли адресант висловлення-звинувачення впевнений, що реципієнт знайомий з нормами та правилами, які він порушує, та очікує на відповідні санкції [242, с. 197].

Ф. Гундснуршер вважає висловлення-звинувачення комплексним мовленнєвим актом, що складається не з двох (як у Г. Грубера), а з трьох компонентів: ствердження, негативного оцінювання та приписування відповідальності за дії адресата [249, с. 365]. Розглянемо наступну комунікативну ситуацію приватного характеру:

(111) *Heinrich und Catharina sitzen sich am Frühstückstisch gegenüber. Der Mann hat soeben ein gekochtes Ei aufgeschlagen.*

„Mein Ei ist roh. Das ist wirklich schlimm.”

“Das Ei war dreieinhalb Minuten im kochenden Wasser. Ich selbst habe es gekocht. Aber gib schon her. Ich koch dir ein frisches.”

“Nein, das ist zu spät jetzt. Aber es ist leider wahr, dass du keine Ahnung hast, wie man Eier kocht.”

“Die Köchin kocht vorzügliche Eier. Sie soll sie morgen kochen” (Mickel, S. 97)

Перше висловлення адресанта „*Mein Ei ist roh* / *моє яйце сире*” має форму ствердження, містить негативну оцінку адресата (не вміє правильно варити яйця), приписує відповідальність останньому за якість приготовленого сніданку. Ствердження у випадку звинувачення є вторинною іллокуцією, яка “накладається” на первинну – негативне оцінювання + приписування відповідальності. Реакція реципієнта на дане висловлення → виправдання (*Das Ei war dreieinhalb Minuten im kochenden Wasser*) – вказує на те, що воно є не просто констатацією факту (*Mein Ei ist roh*), а сприймається іншим учасником

інтеракції саме як непряме експліцитне висловлення-звинувачення. Проте виправдання не задовільняє продуцента висловлення-звинувачення, який очікував визнання провини та вибачення адресата. Тому мовець продукує нове, повторне висловлення-звинувачення у прямій експліцитній формі (*Aber es ist leider wahr, dass du keine Ahnung hast, wie man Eier kocht* / Але, на жаль, це правда, що ти не маєш жодного уявлення про те, як варять яйця), але знову ж не отримує очікуваного результату. Ситуація набуває ознак назриваючого конфлікту. Для того, щоб запобігти цьому, адресат висловлення-звинувачення вдається до тактики перенесення відповідальності на іншу особу за певні дії в майбутньому (*Abschieben der Verantwortlichkeit* [285, с. 367]) – “*Die Köchin Kocht vorzügliche Eier. Sie soll sie morgen kochen* / кухарка готує чудові яйця. Завтра вона їх приготує”.

У процесі дослідження природи виникнення висловлення-звинувачення чітко прослідковуються специфічні ознаки менталітету німецького народу. „Менталітет” (від лат. *mens, mentis* – розум, спосіб мислення) охоплює систему цінностей, стереотипні уявлення, норми та зразки поведінки, звичаї та традиції народу [186, с. 16]. У визначенні менталітету, що дає універсальний словник німецької мови *Duden Universalwörterbuch*, згадується не лише мислення, а й почуття людини (*Geistes- und Gemütsart; besondere Art des Denkens und Fühlens*) [8, с. 1008]. Менталітет є необхідним концептом при науковому описі та інтерпретації міжособистісних та міжгрупових інтеракцій, комунікативно-структурних особливостей контактної комунікації [250, с. 75].

Німці відомі своїм прагненням до порядку, який пронизує всі сфери їхнього життя та діяльності, а також вважаються надзвичайно законослухняними громадянами. Тому, коли хтось не дотримується прийнятих в суспільстві правил, норм поведінки виникає підґрунтя для незадоволення та обурення з боку більш законослухняних німців навіть, якщо мова йде про прості та очевидні речі повсякденного життя. Таке невдоволення втілюється в діалогах, що містять висловлення-звинувачення і

мають за мету вказати на неправильність певних вчинків адресата / моральних якостей, несхвалення його поведінки в суспільстві. Адже поведінка охоплює всі вчинки людини, оскільки вони можуть бути об'єктом моральної оцінки. У поведінці обов'язково відображається ментальність народу [186], [212].

Об'єкт висловлення-звинувачення постає як суб'єкт морального вибору, що первісно обумовлено категоріальною опозицією „добро – зло”, на основі якої актуалізуються етичні поняття як критерії оцінки поведінки адресата. Мораль людини характеризується через різноманітні види стосунків, категорій, властивостей, принципів та якостей. Моральні якості посідають особливе місце серед них. Саме вони викликають значний інтерес, бо характеризують особливості поведінки, свідомості, діяльності людей, носіїв якості, і стають предметом оцінки з боку суспільства та його окремих представників. Негативна моральна якість – це поняття моральної свідомості, яке в узагальненій формі характеризує певні негативні сторони поведінки людини та окремих вчинків і виражає ставлення до них [45]. Отже, до цього поняття обов'язково входить оцінна сторона, що включає вираження певного ставлення до вияву якості. Як той, хто звинувачує, засуджує, так і звинувачуваний є носіями альтернативних ціннісних підходів і виявляють себе у відповідних контекстах носіями свідомості певних типів. Характер мовленнєвої поведінки суб'єкта висловлення-звинувачення зумовлений стереотипами колективної свідомості, інтегрованими в широкий культурний контекст. У процесі історичного розвитку у німців формувалась ментальність, яка виходить за межі індивідуалізму. В сучасному суспільстві це виражається в тому, що німці дбають не лише про свої інтереси.

Загальною закономірністю функціонування ситуацій звинувачення є настанова суб'єкта мовлення на увиразнення висловлюваної ціннісної кваліфікації спільним для учасників комунікації соціокультурним контекстом, як чинник „чужого” слова. Інтерпретація імпліцитних суб'єктивних намірів, які приховуються за буквальним значенням вжитих

мовних засобів, показує, що уявлення про непохитність морального кодексу, неминучість покарання, відповідальність особи за здійснений нею вчинок є стереотипами свідомості, які, в свою чергу, становлять прагматичні презумпції відповідних висловлень.

Норма, на яку в ситуаціях звинувачення орієнтується суб'єкт негативної оцінки, постає як у певних концептуалізаціях, що становлять фонд етичних уявлень членів соціуму й носіїв мови, так і в тих уявленнях, які відповідають індивідуальним ціннісним системам. Тут виділяються елементи загальних концептуалізацій, які представлені низкою базових моральних категорій і ключових понять етики: добро і зло, честь і гідність, обов'язок і справедливість тощо [45]. Актуалізовані у відповідних мовленнєвих актах, вони виступають критеріями негативної оцінки. Спостерігається залежність між актуалізацією цих понять, що входять до спільної моральної компетенції носіїв мови, і стереотипами буденної свідомості. Зокрема, такі поняття, як відповідальність, провина, покарання, каяття тощо надають досліджуванім висловленням характеру обвинувачувального вироку.

Метафоричні засоби, що використовуються в організації як нормативної парадигми, так і шкали оцінок, фіксують універсальні образи етичного досвіду мовного колективу. У висловленнях-звинуваченнях ці образні уявлення об'єднуються семантичною домінантою „вихід за межі норми”. Специфіка віднесеної до сфери оцінної шкали полягає, з одного боку, в її асиметрії, бо етична норма пов'язана з поняттям добра й співпадає зі сферою позитивної оцінки, будь-яке ж відхилення від норми переноситься у сферу „негативного”. З іншого боку, особливість шкали пов'язана з її не градуйованим характером, що зумовлено категоричною природою етичних приписувань і відбивається на характері оцінки, вираженої в термінах наявності / відсутності моральності [45].

Таким чином, здійснити висловлення-звинувачення значить не лише оформити його локутивно за правилами граматики німецької мови, але й

вкласти в нього мету – звинуватити адресата у здійсненні вчинків, що кваліфікуються мовцем як аморальні чи нелегітимні, дорікнути йому за погані звички, риси характеру тощо – та виразити її дохідливо мовним та позамовним інструментарієм заради отримання прогнозованих очікувань у результаті впливу на свідомість адресата – змінити його поведінку, викликати почуття провини.

3.2. Типологія висловлень-звинувачень у сучасному німецькомовному художньому дискурсі

Будучи вербальною дією, висловлення-звинувачення виступає як складне та багатоаспектне явище. Особливість структури висловлення-звинувачення, компоненти, властиві їм зв'язки знайшли відображення в типологічному описі висловлення як такого. При розробці типології останнього ми враховували суттєві ознаки, які впливають з його природи та відображають закономірності його структурної організації [113].

Адресант (мовець) й адресат поряд із одиницями вербальної комунікації, що пов'язують їх у процесі мовленнєвої діяльності, є центральними одиницями структурної моделі висловлення-звинувачення. В основі типів висловлень, що можуть розрізнятися також з орієнтацією на їхні антропокомпоненти, лежать ознаки, які характеризують комунікантів з боку кількості, соціального статусу, певних національно-культурних традицій, носіями яких вони є, характеру спілкування (безпосереднього або опосередкованого), ступеня їх активності (адресант — адресат — слухачі) тощо [113] (див. табл. 3.1, стор. 126).

У процесі спілкування людини як соціальної істоти, суспільного суб'єкта, реалізуються не лише індивідуальні та міжіндивідуальні, а й суспільні відносини. Залежно від соціального статусу комунікантів, звичайно описуваного в термінах офіційності, інтимності, спорідненості, ділових стосунків, віку тощо, ми виокремлюємо симетричні (112) та асиметричні (113) висловлення-звинувачення, учасникам яких відповідно властиві чи не властиві однакові

соціальні та інші ознаки, що так чи інакше позначається на структурно-семантичних особливостях висловлення, наприклад:

(112) „*Dazu mußttest du einbrechen, Bruder?*“

„*Die Tür war nicht verschlossen*“

„*Lüge!*“ (Schneider, S. 316)

(113) „*Sie nehmen überhaupt nicht am gesellschaftlichen Leben teil. So können Sie auf Dauer in unserem Staat nicht zurechtkommen*“

„*Wer sagt denn, daß ich in diesem Staat zurechtkommen will?*“ (Dahlmanns, S. 72)

Діалог (112) ілюструє розмову двох соціально рівних людей (братів), в якій один з них продукує висловлення-звинувачення останнього в брехні за допомогою прямої форми висловлення, вираженого простим, окличним реченням. Діалог (113) представляє асиметричні стосунки між комунікантами – начальника та його підлеглого, на що вказує вибір обох партнерів ввічливої форми звертання в умовах офіційно-ділового спілкування та ситуативний контекст.

З погляду контактності партнерів можна виокремити контактні (114) і неконтактні (дистантні) висловлення-звинувачення (115) з можливими варіантами за принципом „бачу/чую” (безпосередній контакт/бесіда), „не бачу/але чую” (телефонна розмова).

(114) „*Ich hab deinen Koffer aufgebrochen, nur um nachzusehen*“

„*Nein, Mila, das ist alles nicht wahr... Und du weißt doch, man darf nicht lügen, auch wenn es befohlen wird...*“ (Werfel, S. 177)

(115) „*Ich rufe an, um dir zu sagen, dass ich nicht ohne dich sein kann, dass du das Wichtigste...*“

„*Erstens stimmt das nicht, mein Lieber, und zweitens- hattest du mir all das vor zwei Uhr nachts sagen können.*“ (Schrobsdorff, S. 119)

При контактному спілкуванні (114) інформація йде не лише від вербальних (сегментних), а й від супрасегментних елементів мовлення, включаючи кінетичні. В діалозі (115) ми спостерігаємо висловлення-

звинувачення адресата за допомогою виключно вербальних засобів, так як розмова між комунікантами відбувається по телефону (дружина → чоловік). Зазначимо, що частотність вживання дистантних діалогів у проаналізованій вибірці є надзвичайно низькою – 0,2 % (див. табл. 3.1 на стор. 126).

Враховуючи кількість адресатів, можна виділити моно- (116) і поліадресатні (117) висловлення-звинувачення. Прикладом останнього типу може бути мовлення адвоката, адресоване одночасно кільком особам (прокурору, судді, підзахисному), які характеризуються різним соціальним статусом, та „ситуативними” обов’язками (показник частоти вживання – 0,2%).

(116) *„Du Schwindlerin! Ihr verabredet euch skrupellos hinter meinem Rücken.“*

„Das ist nicht wahr, Papa“ (Werfel, S. 44)

(117) *„Roland Jäger..., steht unter dem dringenden Verdacht, Feldwebel Rohde vorsätzlich getötet zu haben. ... Die Tat ist ein Verbrechen nach den §§ 112 folgende des Strafgesetzbuches der DDR..“* (Dahlmanns, S. 140)

У прикладі (116) адресатом висловлення-звинувачення виступає одна особа – донька, а висловлення-звинувачення у діалозі (117) є зверненням адвоката одночасно до кількох учасників комунікативного процесу, що дозволяє віднести його до поліадресатних висловлень.

Орієнтація на висловлення як мінімальну одиницю вербальної комунікації та вихідну одиницю її аналізу передбачає дослідження висловлення як частини діалогу. З точки зору комбінації одиничних висловлень звинувачення можуть співвідноситися як ініціативні та реактивні. Така комбінація висловлень відбиває стратегію мовленнєвої поведінки того, хто говорить, і того, хто слухає, характер їхньої взаємодії. Прикладом цього може бути наступна діалогічна єдність з твору Р. Музіля „Мрійники” (R. Musil „Die Schwärmer”):

(118) *„Wenn du, müde von zuviel Arbeit, erst um zwei Uhr morgens ins Schlafzimmer kamst, mürrisch wie ein Kind, verstand ich dich. Aber jetzt ist es anders. Du hast dich losgemacht von mir.“*

„Weil ich nicht sehen kann, wie du in die Honigfalle kriegst! Er umschmeichelt dich.“

„ Ohne lebendige Anteilnahme an einem andren bist du ” (Musil, S. 18-19)

У комунікативній ситуації (118) спостерігається взаємне звинувачення молодого подружжя: за ініціативним висловленням-звинуваченням дружини слідує реактивне висловлення-звинувачення її чоловіка. Особливістю відношень слідування, що зв'язують мовленнєві дії, є необов'язковий характер, необов'язковість імплікації, яка передбачає диз'юнкцію можливих реактивних висловлень. Відношеннями слідування у процесі мовленнєвої взаємодії комунікантів можуть бути пов'язані пари висловлень з тотожними й різними іллокутивними силами. У зв'язку з цим можна говорити про спеціалізацію тих чи інших речень на функціонуванні в контексті реактивних висловлень, а також необхідність врахування попереднього мовленнєвого контексту для їхньої адекватної та максимально повної інтерпретації [113, с. 18-19].

У процесі аналізу практичного матеріалу було визначено 6 варіантів поєднання різних типів висловлення в межах звинувачення залежно від форми його вираження (табл. 3.1, стор. 126). Дані табл. 3.1 показують, що найбільш характерними для висловлення-звинувачення (як прямого – 27,1%, так і „непрямого” – 34,2%) є варіант поєднання таких типологічних ознак висловлення як симетричності (рівний соціальний статус комунікантів), контактності (з погляду безпосереднього контакту з партнером), моноадресатності (враховуючи кількість адресатів) та ініціативності.

Таблиця 3.1

Розподіл частоти вживання висловлення-звинувачення залежно від його типу та форми прояву

Форма висловлення	Пряме висловлення-звинувачення (%)		„Не-пряме” висловлення-звинувачення (%)		Всього (%)
	Перфор-мативне	Пряме експліцит.	Непряме експліцит.	Імлі-цитне	
Тип висловлення Симетричне / контактне /моноадресатне/	0,8	26,3	32,4	1,8	61,3

ініціативне					
Асиметричне/контактне /моноадресатне/ ініціативне	1,0	12,0	18,1	1,7	32,8
Симетричне/контактне /моноадресатне/ реактивне	-	2,1	3,1	-	5,2
Асиметричне/контактне /моноадресатне/ реактивне	-	0,1	0,2	-	0,3
Симетричне/дискантне /моноадресатне/ ініціативне	-	0,1	0,1	-	0,2
Асиметричне/контактне /поліадресатне/ ініціативне	-	0,2	-	-	0,2
Всього %	1,8	40,8	3,9	3,5	100

Зазначимо, що висловлення-звинувачення як контрастне виділення вчинку адресата, який вступає в протиріччя із загальними нормативними очікуваннями й суспільними інтересами, призводячи до зниження його ціннісної позиції, домінує в ситуаціях неофіційного спілкування з рівним статусом (порівн. симетричні відношення між комунікантами – 61,3% та асиметричні – 32,8%).

Отже, багатомірні ознаки, на основі яких можливе встановлення різних типів (симетричний чи асиметричний; контактний чи неконтактний / дистантний; моно- чи поліадресатний; вихідний / ініціативний чи похідний / реактивний) та видів висловлення-звинувачення (прямий чи „не-прямий”), забезпечують пізнання закономірностей функціонування мови як комунікативної системи шляхом сходження від одиничного висловлення як елементарної одиниці спілкування до загального (мови як комунікативної системи) через особливе (вид прояву висловлення). Це дозволяє розширити уявлення про особливості мовленнєвої взаємодії представників німецькомовного соціуму в процесі комунікації.

3.3. Прагматичні модифікації висловлень-звинувачень

Існує багато класифікацій мовленнєвих актів, проте всіх їх можна об'єднати в дві групи: класифікації з невеликою кількістю об'ємних класів та класифікації з великою кількістю дрібних класів [69, с. 26]. До першої категорії можна віднести ті таксономії, в яких виділяється не більше десяти класів мовленнєвих актів – це найбільш відомі в теорії мовленнєвих актів 80-х років класифікації [128, с. 19], [165, с. 180], [265, с. 211], [299, с. 227-249], [149, с. 278]. До другої категорії належать відповідно таксономії з більше ніж десятьма класами мовленнєвих актів [210, с. 148], [312, с. 197], [5, с. 208-223].

У моделі Г.Г. Почепцова класи мовленнєвих актів називаються прагматичними типами висловлень. Автор виділяє п'ять таких класів: 1) констатив; 2) промісив і менасив; 3) перформатив; 4) директив; 5) квеситив. Деякі з цих класів співпадають з таксономіями мовленнєвих актів Дж. Серля та Д. Вандервекена [166]. Наприклад, констатив у Г.Г. Почепцова відповідає асертиву в понятті Дж. Серля та Д. Вандервекена, промісив та менасив – комісиву, директив – класу з такою ж назвою, що виділяється американськими лінгвістами. Квеситив співпадає з рогативом Г. Ліча [265, с. 212].

У межах одного й того ж висловлення-звинувачення можливе суміщення кількох прагматичних значень, а також основного й вторинного прагматичних значень [168, с. 68]. Подібне суміщення відбувається в результаті виникнення так званого *generic space* [234], в основі якого знаходиться процес контамінації, точніше контракції (*blending*). Процес прагматичного суміщення ([64], [153]) часто стає причиною виникнення якісно нових прагматичних утворень, котрі в структурному плані можуть бути простими (елементарними), складними, багатоконпонентними, а також поєднуватись у "комунікативні блоки" [153, с. 86]. В результаті деякі прагмалінгвісти почали говорити про явище поліллокутивності, або поєднання дискретних інтенцій в одній складній структурованій номінації [153, с. 92], [275, с. 75], [293, с. 80]. Останні виступають в лінгвістиці під різними назвами: „комунікативні блоки” [168, с. 99], „мовленнєві блоки” [1], „мовленнєві макроакти” [73, с. 95], “секвенції

мовленнєвих актів” [153, с. 91] і є по суті складними мовленнєвими актами, тобто одиницями, які, оформлені одним висловленням, поєднують в собі шляхом прагматичного суміщення два або більше елементарних мовленнєвих актів. Так, у концепції А.М. Приходько складний мовленнєвий акт розглядається як такий, що поєднує в собі декілька актомовленнєвих функцій, кожна з яких в глобальному плані має своє конкретне завдання. При цьому стверджується, що ”попередній мовленнєвий акт задає цілісне перлокутивне обрамлення всього актомовленнєвого комплексу, на тлі якого кожний наступний крок виконує якусь допоміжну актомовленнєву функцію” [153, с. 87]. Поєднані в складному мовленнєвому акті актомовленнєві функції знаходяться між собою у відношеннях „взаємної підтримки”, а його „комунікативна цінність забезпечується не тільки семантичними зв’язками між складовими частинами, але й прагматичними відношеннями між актомовленнєвими функціями” [285, с. 196]. Серед складних мовленнєвих актів виділяють „комплексні, композитивні та складові” [64].

У продукуванні складних мовленнєвих актів простежується вся складність та протиріччя внутрішнього емоційно-психологічного стану мовця, яка відображається в його мовленні. Поєднання різних іллокутивних сил в одному висловленні сприяє тому, що складний мовленнєвий акт може виражати контаміновані, а тому й більш тонкі прагматичні значення та мовленнєві смисли порівняно з елементарними мовленнєвими актами [64].

Висловлення-звинувачення, представлені в нашій вибірці (окрім перформативних висловлень-звинувачень), можна кваліфікувати саме як такі, що володіють полііллокутивними ознаками висловлення, тобто як прагматичні утворення, які характеризуються прагматичним суміщенням в одному висловленні двох або більше мовленнєвих смислів. Досліджувані висловлення об’єднуються загальною іллокутивною метою, що полягає у звинуваченні адресата, виражені негативної оцінки його вчинків, якостей, об’єктів, які належать до сфери його інтересів та/або діяльності.

Отже, висловлення-звинувачення ми розглядаємо в цьому підрозділі саме з точки зору їх полілокутивності та пропонуємо типологію висловлень-звинувачень не на основі лексико-семантичних операторів (що розглядалися раніше), а залежно від типів висловлень, що беруть участь в реалізації іллокуції „звинувачення”, та інтенсивності прагматичного направлення висловлення-звинувачення. Наша класифікація базується на поліллокутивній природі висловлень-звинувачень. Принцип поліллокутивності, який був обраний нами як класифікаційний критерій, дозволить відобразити прагматичну своєрідність висловлень-звинувачень, що полягає в їхній прагматичній багатозначності та досить широких можливостях варіювання загального прагматичного значення.

Переважна більшість зафіксованих нами висловлень-звинувачень у німецькомовному художньому дискурсі відповідають визначенню „двоіллокутивних” висловлень [73], тобто таких, що утворюють бінарні мовленнєві комплекси [153, с. 68], які поряд з основним мають вторинне прагматичне значення – у нашому випадку – значення „звинувачення”. Відповідно були встановлені такі прагматичні модифікації залежно від типу мовленнєвого акту, що складає ядро висловлення-звинувачення та задає його основне / первинне прагматичне значення: 1) висловлення-звинувачення з первинною асертивною іллокутивною метою; 2) висловлення-звинувачення з первинною директивною іллокутивною метою; 3) висловлення-звинувачення з первинною експресивною іллокутивною метою; 4) висловлення-звинувачення з первинною квеситивною іллокутивною метою. Іллокуція „звинувачення” набуває в даному випадку вторинного прагматичного значення висловлення-звинувачення, яке накладається на основне, супроводжує його і ”за певних умов набуває навіть домінуючого статусу” [168, с. 129]. А.В. Бондарко називає таке вторинне прагматичне значення мовленнєвим смислом, що визначає характер прагматичного суміщення [23, с. 9]. Наявність мовленнєвого смислу, згідно концепції А.В. Бондарко, пов’язує семантичний та прагматичний компоненти висловлення.

Виходячи з твердження багатьох лінгвістів, що тип речення (Satztyp) відіграє одну з вирішальних ролей при вираженні функції висловлення та визначенні його типу (Dik; Rosengren; Tsohatzidis; Croft; Saddock) [309, с. 45], вважаємо за необхідне здійснити опис висловлення-звинувачення через призму формального боку реалізації його комунікативної інтенції.

Розглянемо наступні прагматичні типи висловлення-звинувачення, представлені у вигляді кругової діаграми:

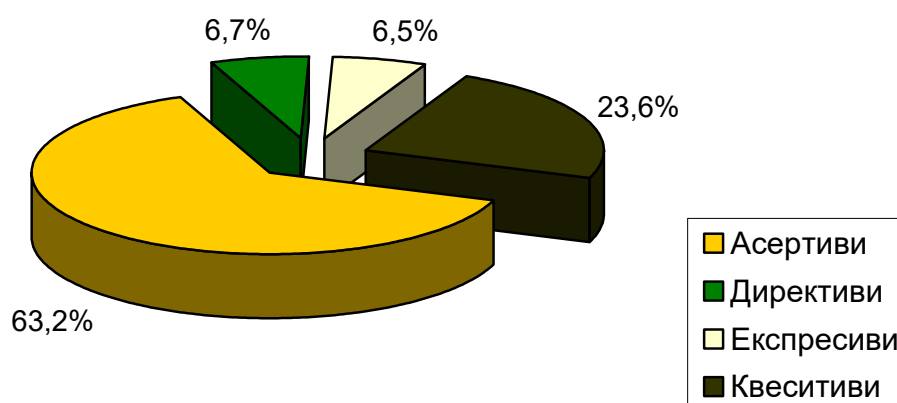

Рис. 3.1. Прагматичні типи висловлення-звинувачення

На рис. 3.1 зображено відсоткове співвідношення чотирьох прагматичних типів висловлення-звинувачення: найбільшу частку серед них займають висловлення-звинувачення з первинною асертивною іллокутивною метою (63,2%); висловлення-звинувачення з первинною квеситивною іллокутивною метою становлять 23,6%; приблизно однакове співвідношення спостерігається між висловленнями-звинуваченнями з первинною директивною (6,7%) та експресивною (6,5%) іллокутивною метою як прагматичними типами досліджуваних висловлень у німецькомовному художньому дискурсі.

1. Висловлення-звинувачення з первинною асертивною іллокутивною метою. У прагматиці розповідні та заперечні речення найчастіше класифікуються як констативи, асертиви, репрезентативи [124, с. 79]. Такі номінації знаходимо у таксономіях Г.Г. Почепцова [149, с. 271-8], Дж. Серля [164, с. 173], К. Баха і Р. Харніша [209, с. 41], Дж. Оуера [208, с. 258], Бр.

Шлібен-Ланге [295, с. 46], Р. Столнейкера [298, с. 317], В.І. Карабана [64, с. 37], Г.А. Золотової [60, с. 57]. Хоча висловлення-звинувачення не категоризовані в жодній із системних груп, проте при подальшому розгляді кожної з них можна виявити деяку спільність між висловленнями-звинуваченнями та асертивами.

Зазначимо, що наведені класифікації ґрунтуються на положенні про наявність у кожному висловленні двох частин: пропозиції та засобу представлення. Останній виступає показником функції, втіленої в іллокутивному дієслові. В основі вищезгаданих класифікацій лежить функція відтворення фрагменту світу [8, с. 37; 130, с. 34]. На думку Т.Б. Карлсон і Г.Г. Кларка, за репрезентативами, в першу чергу, закріплюється функція інформування, а інформатив є іллокутивним примітивом будь-якого мовленнєвого акту [68, с. 270]. Проте спосіб представлення фрагменту світу є різний у названих актах. Як вважають прихильники філософії мови [29, с. 302; 295, с. 45; 298, с. 317], у мовленні можна виділити висловлення, які інформують про явища й факти, та висловлення, які стверджують певну точку зору і нав'язують суб'єктивну позицію, причому перша функція закріплюється за констативами, друга – за асертивами. Погоджуємося з Т.А. Мирончук у тому, що відмінність між констативом і асертивом вбачається у домінуванні суб'єктивного компонента як модусу пропозиції в останнього, згідно з яким інформування при асертації не є кінцевою метою, а стає засобом досягнення вищої мети – вплинути на партнера, щоб домогтися від нього очікуваної реакції [117, с. 94]. Тобто, акт повідомлення в асертивах включений до психологічного акту ствердження: нав'язування партнеру суб'єктивної думки.

Названі характеристики асертива властиві іллокутивній силі висловлення-звинувачення. Звинувачуючи, мовець не просто констатує описово факт здійснення адресатом вчинків, що кваліфікуються ним як аморальні чи нелегітимні, фіксує відхилення від моральної норми звинувачуваного, але й виражає своє суб'єктивне ставлення до цього та намагається вплинути на свідомість адресата – каузувати почуття провини в останнього з метою запобігти повторенню таких дій у майбутньому.

Іллокутивній силі асертиву притаманні наступні властивості: наполягання, запевнювання, апелювання, спонування, які забезпечують здатність мовця впливати на партнера [124, с. 81]. В асертивах програмування адресата на потрібну реакцію залучається до висхідної інтенції мовця і сполучається з іллокутивною силою висловленого; при цьому за рахунок асертації відбувається концентрація уваги на іллокутивній силі при абстрагуванні ступеня відповідності пропозиції дійсності [128, с. 88].

Аналіз ілюстративного матеріалу показав, що висловлення-звинувачення можуть бути представлені ствердженням / повідомленням про негативні якості чи вчинки об'єкта негативної оцінки (звинувачуваного). Вагаємо за необхідне також підкреслити, що оформлення висловлення-звинувачення з первинною асертивною іллокутивною метою може здійснюватись як за допомогою прямої (120), так і непрямой експліцитної форми (119) досліджуваного висловлення, наприклад:

(119) „*Was willst du?*”

„*Ich hab dich doch vorhin in sein Auto steigen sehen*“

„*Und...?*” (Wolf, S. 155)

(120) „*Du bist verantwortungslos*“

„*Wieso? Verstehe ich dich überhaupt nicht*“ (Lessing, S. 342)

У даних секвенційних парах спостерігаємо два висловлення-звинувачення зі структурою простого розповідного речення, що дозволяє віднести їх до категорії висловлень з первинною асертивною іллокутивною метою (оскільки тип речення при визначенні прагматичного типу висловлення відіграє одну з головних ролей (Rehbock; Rosengrenz; Croft; Dik). У висловленні “*Ich hab dich doch vorhin in sein Auto steigen sehen / я бачив, як ти сідала в його авто*” спостерігається суміщення первинного прагматичного значення – констатації факту (чоловік бачив свою дружину, яка сідала в авто іншого), на вторинне (основне) значення даного висловлення – звинувачення дружини у подружній зраді, що продукується за допомогою непрямих засобів об'єктивації.

Непрямі експліцитні висловлення-звинувачення з первинною асертивною метою містять, як правило, поряд з оцінним і нормативний аспект, що реалізується у “стереотипах”, на основі яких мовець ідентифікує дії звинувачуваного як ненормативні. Стереотип – схематизований, певною мірою однобічний образ явища, людини, речі тощо, який ґрунтується на невеликій кількості (часто на одній) рис оцінного характеру, які вважаються типовими (взірцевими) для всього класу речей; суб’єктивне поняття поточного мислення й мовлення, яке є невід’ємною складовою мовної картини світу певного етносу та засвоюється в процесі соціалізації особистості, оволодіння нею етнічною мовою і культурою [12, с. 258].

Поняття “стереотип” ввів Ліпман як вербальне вираження переконання певної соціальної групи чи окремого індивіда, що має логічну форму засудження дій / властивостей людини, які невідповідають нормам їхнього суспільства. Ліпман описував стереотипи – як “образи в наших головах”, що надають світові певної форми і виникають не на основі власного досвіду, а переймаються в процесі соціалізації як готові концепти мислення, наприклад: (121) *Man soll ja auch der Alten Rat hören*; (122) *Die junge Generation ist skeptisch*; (123) *Der Mann hat zu kämpfen*; (124) *Jungen spielen nicht mit Puppen*; (125) *Man kann nicht machen, was man will* тощо [310, с. 19]. Розглянемо наступну комунікативну ситуацію:

(126) *“Ach, sein Vater verlangt zu viel von ihm. Er ist verrückt”*

„Das gab es früher nicht, dass wir junge Leute gegen ältere Herrschaften etwas zu sagen wagten“ (Noth, S. 30)

Юнак висловлює негативне ставлення щодо батька свого друга у присутності матері та називає його при цьому божевільним – *“Er ist verrückt”* (приклад). Матір вважає, що її син повинен з повагою ставитись до старшого покоління та уникати таких висловлень на їх адресу. Вона продукує „не-пряме” висловлення-звинувачення – *“Das gab es früher nicht, dass wir junge Leute gegen ältere Herrschaften etwas zu sagen wagten”*, в основу якого покладений стереотип – молодь повинна поважати старших. Мовець імплікує адресата висловлення-

звинувачення через загальне словосполучення “*junge Leute*/молоді люди”, уникаючи суб’єктивізму у висловленні з метою запобігти загостренню ситуації спілкування. Внаслідок певних логічних висновків юнак розуміє, що саме він є адресатом продукованого висловлення-звинувачення, так як відносить себе до категорії “молодих людей”.

2. Висловлення-звинувачення з первинною директивною іллокутивною метою. Спроби впорядкування й класифікації директивних актів робились в лінгвістичній літературі неодноразово [16], [18, с. 32], [38, с. 46], [44, с. 14], [122, с. 8], [157, с. 17], [188, с. 57], [202, с. 102]. У працях, присвячених директивам, виділяються власне спонукання (команда, вимога, наказ, військовий наказ); офіційні вказівки та інструкції (кулінарні рецепти, етикетні надписи, розпорядження); заборона; спонукальні висловлення зі значенням підбадьорювання та заохочення; пропонування, рекомендації, поради, прохання, побажання, попередження, погрози, висловлення осуду (докору, звинувачення), прокльони, дозвіл, відмова. Як показує перелік, класи директивів неоднорідні й різняться інтенсивністю ознаки спонукальності, характером модального забарвлення, варіативністю компонентів семантичної структури.

Висловлення-звинувачення з первинною директивною іллокутивною метою належать до спонукальних висловлень, що характеризуються облігаторністю виконання дій та пріоритетністю позиції мовця. Дані висловлення мають превентивний характер і базуються на пресупозиції наявності у адресата наміру здійснити вчинки, небажані для адресанта [303, с. 195]. Директивні висловлення мають спільний із висловленнями-звинуваченнями семантичний компонент: попередити (припинити) небажані дії, виразити несхвальне ставлення, засудження дій адресата.

Висловлення-звинувачення з первинною директивною іллокутивною метою оформлюються за допомогою спонукальних речень (може вживатись заперечна частка *nicht*), що належать до непрямих експліцитних форм реалізації висловлення-звинувачення. Мовець, вдаючись до спонукання при звинуваченні,

впливає на мислення, свідомість співрозмовника, прагне викликати в нього відповідні емоції, почуття або, навпаки, запобігає виконанню дії, яку він негативно оцінює. Розглянемо наступний епізод з розмови двох молодих людей за обідом:

(127) *“Sandra, man kann doch nicht so in der Suppe rumpulen” Sandra greift ihren Teller mit beiden Händen und schmettert ihn vor Jo auf den Tisch.*

“Ja, bitte, was soll das??”

“Ich kann kein Paprika essen.”

“Ja, aber pul doch nicht rum!” (Zeh, S. 215)

Мовець формулює на початку даного діалогу за допомогою “*man kann doch nicht...– конструкції*” загальноприйняті соціальні норми поведінки та реалізує одночасно висловлення-звинувачення адресата у порушенні даних правил – *“Sandra, man kann doch nicht so in der Suppe rumpulen”*. На агресивну “контратаку” співрозмовника адресант повторює своє висловлення-звинувачення, проте у більш різкій формі імперативної конструкції – *“Ja, aber pul doch nicht rum!”*. В результаті процесу контамінації, шляхом суміщення прагматичних значень відбулось поєднання в одному двох висловлень: наказу та звинувачення. Виходячи зі структури досліджуваного висловлення, можна віднести його до категорії висловлень-звинувачень з первинною директивною іллокутивною метою.

Конвенційним засобом вираження висловлення-звинувачення можна вважати висловлення з первинною директивною іллокутивною метою, що містять модальні дієслова, які в ситуації звинувачення вказують адресату на певні норми. В основі таких висловлень лежить оцінка дій адресата як таких, що не відповідають бажанням та цілям мовця. Наприклад, у висловленні

(128) *“Ja aber du kannst sie doch nicht dauernd unterbrechen” (Hefter, S. 126)*, модальне дієслово *können* вказує не на можливість, а на заборону (грунтуючись на моральних нормах). Дієслово *sollen* фіксує залежність мовця від певних факторів або асиметричних інтерперсональних стосунків та має

відтінок вимушеності, обов'язку [127, с. 156]. Так, звертання мовця до партнера по комунікації –

(129) „*Sie sollten die Adresse draufschreiben!*“ (Jelinek, S. 37)

виражає іллокуцію висловлення-звинувачення адресата в тому, що він повинен був зробити (написати адресу на конверті), але не зробив, тобто вчинив погано, що й стало причиною виникнення даної конфліктно спрямованої ситуації. Зазначимо, що вживання висловлень-звинувачень з первинною директивною метою за допомогою речень з модальними дієсловами фіксується виключно в комунікативній ситуації, де мовець (продуцент висловлення) має вищий соціальний статус, порівняно з адресатом звинувачення.

3. Висловлення-звинувачення з первинною експресивною іллокутивною метою. Мета експресивності полягає в тому, щоб виразити почуття чи ставлення, психологічну установку відносно стану справ, які репрезентується пропозиційним змістом висловлення. Експресиви, що передають психологічний стан продуцента, можна поділити умовно на два види залежно від їх емоційної спрямованості:

1) експресиви, що передають позитивну оцінку реципієнта – його особистості, дій тощо;

2) експресиви, що виражають негативне ставлення до вчинків, дій адресата чи його особистості [69, с. 44].

Висловлення-звинувачення представлені другим видом експресивів. У висловленнях-звинуваченнях з первинною експресивною іллокутивною метою мовленнєвий зміст висловлення відображається з максимальною інтенсивністю та особливою виразністю, що створюється за допомогою емфатичної інтонації, негативно зарядженою емоційною лексикою тощо.

Погоджуючись з думкою Ф. Гундснуршера, вважаємо: при вивченні висловлень-звинувачень слід брати до уваги той факт, що певна частина з них містить “афективні супровідні моменти” (affektive Begleitmomente) [249, с. 368]. Тому існує небезпека розвитку конфліктної ситуації звинувачення до суперечки, сварки, де вступають у “гру” агресивні висловлення. За Дж. Остінім

та Дж. Серлем, іллокутивний ефект експресивного висловлення проявляється в розумінні реципієнтом того, що мовець за допомогою такого висловлення виражає свій емоційний стан (“psychological state expressd”). Адже, для того, щоб виникла комунікативна ситуація з наступною реалізацією висловлення-звинувачення, повинні відбутись події негативного характеру, що можуть викликати обурення у адресанта, який у стані афекту продукує висловлення-звинувачення у формі експресивного акту.

Аналіз ілюстративного матеріалу показав, що висловлення-звинувачення з первинною експресивною іллокутивною метою можуть оформлюватися за допомогою:

– окличних речень з підсилювачами-інтродукторами wie та was für;

(130) „*Es war jeden Tag um mich. Und es hätte die Hand nach mir ausgestreckt, hättest du mich nicht zurückgeholt.*“

„*Wie konntest du mir das antun!*“ (Heinrich, S. 420)

– односкладних речень, що містять лише один головний член, який за формою може співпадати з підметом або присудком:

(131) „*Weißt du, was du noch bist? Lügnerin!*“

„*Schweig, du Unverschämter. Überall bist du mit deiner Respektlosigkeit*“ (Schneider, S. 257)

(132) „*Und ich hab auch getan was möglich war...*“

„*Lüge! Ihr habt's immer gehalten wie heute. Keiner kümmert sich um Eure Armut, jedem seid ihr für seinen Witz gut genug, aber hätte ich Euch gedrückt, sie hätten alle geschrien...*“ (Schneider, S. 47)

Дані приклади ілюструють висловлення-звинувачення, які виступають як такі, що володіють первинною експресивною іллокутивною силою, і слугують вираженню розчарування мовця діями партнера по комунікації.

Проміжну позицію між експресивами та квеситивами займає, на нашу думку, категорія висловлень-звинувачень, виражених риторичними запитаннями, що мають лише формальні ознаки запитань. Оскільки основне завдання таких висловлень-звинувачень – не отримання певної інформації, а

передача її в особливо експресивній формі, це дозволило нам віднести їх до висловлень-звинувачень з первинною експресивною іллокутивною метою.

(133) „*Ich sollte oben sein, ich sollte bei meinem Sohn die Totenwache halten... Es ist meine Pflicht...*”

„*Das ist gar nicht deine Pflicht. Deine Pflicht ist es, dich auszuschlafen und Kraft für die nächsten Tage zu sammeln...*”

»*Nein, nein... Natürlich ist das meine Pflicht... Was verstehst du davon, du, der nie ein Kind gehabt hat? ... Ich sollte... Aber ich kanns nicht, ich schwör dirs, ich kanns und kanns nicht...*“ (Werfel, S. 82)

Необхідно зазначити, що висловлення-звинувачення, виражені риторичними запитаннями, завжди синонімічні розповідним реченням, які передають інформацію про певні події, факти чи явища, що оцінюються мовцем як негативні, неприйнятні, аморальні тощо. Так, з прикладу (133), що має форму питального речення, можна реконструювати первинну іллокутивну мету даного висловлення у вигляді розповідного речення-звинувачення: *Was verstehst du davon, du, der nie ein Kind gehabt hat?* – **Du verstehst nichts davon, du, der nie ein Kind gehabt hat.*

Будучи індикатором емоційного мовлення, висловлення-звинувачення, виражені риторичними запитаннями, відіграють велику роль у спілкуванні людей. Вони виникають як емоційна реакція протесту на вчинок, дії, поведінку, особистість суб'єкта звинувачення. Тому для них характерне протиріччя між формою (структура питального речення) та змістом (значення повідомлення).

Висловлення-звинувачення з первинною експресивною іллокутивною метою можна визначити спонтанним вираженням (перша афективна реакція) суб'єктивної емотивної оцінки мовцем певного явища, вчинку особи – певного стану справ – самої особи.

4. Висловлення-звинувачення з первинною квеситивною іллокутивною метою. Вживання питальних речень у значенні прохання, погрози, вимоги тощо – феномен, відомий лінгвістам досить давно. Проте, це явище, вивчення якого важливе для опису запитань та питальних речень як

таких, викликає у лінгвістів інтерес ще й тому, що торкаються проблеми „іллокутивної сили” висловлень та пов’язаної з нею проблеми непрямих мовленнєвих актів.

Запитання, будучи первісно мовленнєвою формою усного діалогу, під впливом інших умов комунікації послаблює свій денотативний зміст – запит інформації, та реалізує різноманітні комунікативно-прагматичні значення [46, с. 112]. Вторинна іллокутивна сила висловлення-звинувачення повністю нейтралізує базову іллокутивну силу запиту інформації (в ситуаціях звинувачення – про причини). При реалізації висловлення-звинувачення мовець актуалізує той смисл, який втілює в собі вираження негативної оцінки дій адресата й пов’язаний з непрямною, вторинною функцією висловлення.

Аналіз досліджуваного матеріалу показав, що саме такий спосіб вираження непрямого експліцитного висловлення-звинувачення (у вигляді питальних конструкцій) є досить частотним у сучасному німецькомовному художньому дискурсі – 42,2% (див. табл. 2.9, стор. 89). За характером комунікативно значимої інформації дані питальні конструкції є власне не запитаннями, а емоційно-маркованими висловленнями-звинуваченнями, що дозволяє віднести їх до розряду „квзіпитальних” речень.

Висловлення-звинувачення з первинною квеситивною іллокутивною метою реалізуються за допомогою двох типів питальних речень:

– питальних речень з питальним словом, де дієслово-предикат відноситься як до теперішнього (Präsens) так і до минулого (Perfekt) часу.

(134) „*Hören Sie. Warum haben Sie mir nicht die Wahrheit gesagt?*“

„*Welche Wahrheit?*“

„*Daß Sie ein Wiedergeborener sind!*“

„*Ein was?* (Blaha, S. 127)

(135) „*Warum kommst du aus dem Bett, wenn du doch nur Streit anfangen willst?*“ (Härtling, S. 46)

– питальних речень без питального слова, де дієслово-присудок (можливе вживання модальних дієслів) у формі теперішнього часу активного стану.

(136) „*Ich habe mir die Rechnungen der einzelnen Handys über den Zeitraum der letzten drei Monate mal genauer angeschaut. Interessanterweise gibt es zwischen Evelyn und Scott einen beachtlich häufigen Telefonverkehr*“
 „*Spionierst du mir nach? Das verbitte ich mir in aller Form!*“ (Grube, S. 327)

(137) „*Hab ich dich erlaubt, das Haus zu verlassen? Aber der Strafe entgehst du nicht. Der Stock ist schon geschnitten...*“

„*Herr, lassen Sie doch den Jungen...*“ (Schneider, S. 87)

У діалогах (134), (135) на денотативному рівні реалізується запит про причини певних дій / вчинків адресата й одночасно оцінка цих дій, які мовець оцінює як негативні – казати неправду (*Warum haben Sie mich nicht die Wahrheit gesagt?*), розпочинати сварку без об’єктивних причин (*Warum kommst du aus dem Bett, wenn du doch nur Streit anfangen willst?*). С.Гюнтер виокремлює такі висловлення під назвою „*warum*“ – Äußerungen [243, с. 87].

Висловлення – „*Spionierst du mir nach? / ти нишпорити за мною?*“ та „*Hab ich dich erlaubt das Haus zu verlassen? / я дозволяв тобі йти з дому?*“ з діалогів (136), (137) володіють характерними ознаками полііллокутивного висловлення, що поєднує в собі дві актомовленнєві функції, кожна з яких має своє конкретне завдання. На передній план виходить, у нашому випадку, іллокутивна функція звинувачення адресата, що виражається квеситивом, який виконує допоміжну актомовленнєву функцію.

Отже, прагматична своєрідність висловлень-звинувачень полягає в їхній прагматичній багатозначності (полііллокутивності) та досить широких можливостях варіювання їх загального прагматичного значення, що сприяє вираженню більш тонких мовленнєвих смислів висловлення-звинувачення порівняно з елементарними мовленнєвими актами.

3.4. Перлокутивний ефект висловлення-звинувачення

Дослідження реактивних висловлень-відповідей на звинувачення-стимул вважається нами невід'ємною складовою комплексного вивчення висловлення-звинувачення у німецькомовному художньому дискурсі з точки зору аналізу ефективності мовленнєвої дії на адресата (перлокутивного ефекту). Виходячи із твердження лінгвістів [162; 140], приєднуємося до їхньої думки про те, що не існує ізольовано здійснюваних висловлень.

Перлокуцію можна розглядати як поняття, яке складається щонайменше з двох компонентів: перлокутивної мети (спричинити певну мовленнєву чи не мовленнєву поведінку адресата за допомогою мовних засобів) та перлокутивного ефекту (наслідок досягнення / недосягнення даної мети). Варто враховувати той факт, що навіть тоді, коли продуцент висловлення-звинувачення не має наміру подіяти на свого співрозмовника, перлокутивний ефект має місце. У висловленні-звинуваченні ми позначили перлокутивну мету як каузачію почуття провини, вибачення / виправдання адресата, щоб запобігти повторенню таких дій у майбутньому, які мовець кваліфікує як неприйнятні в даному соціумі. Якщо об'єкт звинувачення відчуває провину за свої неправомірні вчинки, порушення норм поведінки, моральних цінностей, традицій тощо, вибачається за це або знаходить обгрунтоване виправдання, тоді продуцент висловлення-звинувачення досяг бажаного перлокутивного ефекту. Невідповідність між перлокутивною метою та перлокутивним ефектом визначається в теорії мовленнєвих актів як комунікативна невдача.

Ф. Гундснуршер наголошує на тому, що висловлення-звинувачення містять "агресивні компоненти", які зашкоджують іміджу одного з учасників інтеракції (адресату), так як даним висловленням мовець приписує своєму партнеру по комунікації відповідальність за певні дії / наслідки, які оцінюються ним негативно. Адресат висловлення-звинувачення може відновити своє "обличчя"/імідж лише в тому випадку, якщо він вибачиться за свої вчинки або знайде обгрунтоване виправдання [249]. Таким чином, вибачення (Entschuldigung) та виправдання (Rechtfertigung) вважаються очікуваними

реакціями на продуковане висловлення-звинувачення, які допомагають уникнути подальшого розвитку конфліктної ситуації.

Необхідність дослідження перлокутивного ефекту висловлення-звинувачення обґрунтовується нами як розгляд проблеми успішної / неуспішної взаємодії комунікантів у вирішенні конфліктної ситуації. Продуцент висловлення-звинувачення наносить шкоду „обличчю” звинувачуваного, який у свою чергу повинен намагатись відновити позитивну репутацію в суспільстві. Інтерес до проблеми відновлення „обличчя-репутації” (image-restoration) набуває все більшої актуальності на сучасному етапі, коли людина заповзято заявляє про свої етичні права. „Обличчя” (репутація) відіграє велику роль для індивіда в суспільстві. На думку Дж. Даймонд, коли люди спілкуються, вони роблять це не стільки для передачі інформації, скільки для створення та підтримання репутації / іміджу [223]. Важливість лінгвістичного дослідження в цій галузі людських взаємин полягає в наступному: якщо когось „критикують, звинувачують, дорікають, він повинен знати, як відповісти, щоб зберегти своє „обличчя”, свою репутацію” [213].

При загрозі втрати свого „обличчя” люди вимушені звертатись до так званої „стратегії захисту” або „відновлення обличчя” (image-restoration strategy), тобто вдаватись до певних дій для порятунку свого обличчя (self-defense). Реалізація цих дій відображається у визначених стратегіях. І, не дивлячись на культурні відмінності, репертуар стратегій по „збереженню власного обличчя” багато в чому виявляється схожим [279, с. 161]. Деякі з них називаються в роботі П. Браун і С. Левінсон: вибачення, визнання провини або відповідальності за здійснену чи нездійснену дію. Існує інша класифікація, в якій поряд з вибаченням та виправданням виділяються такі стратегії як заперечення провини, ухилення від відповідальності (Evading the Responsibility), заниження шкоди від події, що відбулась (Corrective Action), обіцянка виправитись. Німецький лінгвіст Г. Грубер пропонує у своїй науковій праці „Streitgespräche: zur Pragmatik einer Diskursform” 6 наступних стратегій реагування адресата на висловлення-звинувачення: 1) уникати будь-якої реакції

(Vermeidung einer Reaktion); 2) зволікати / переводити розмову на іншу тему (Hinhalten/Ablenken); 3) захищати власну невинність/непричетність (Verteidigung der Unschuld); 4) заперечувати відповідальність (Abstreiten der Verantwortlichkeit); 5) виправдовуватись (Rechtfertigung); 6) вибачатись (Entschuldigung) [242, с. 64].

У цьому підрозділі ми пропонуємо власну класифікацію реактивних висловлень-відповідей на звинувачення-стимул мовця, що базується на проведеному аналізі найчастотніших стратегій, до яких вдається адресат висловлення-звинувачення у німецькомовному художньому дискурсі для збереження власного „обличчя”. Розглядатимуться реактивні висловлення-відповіді на висловлення-звинувачення адресанта, що відновлюють гармонійні стосунки між комунікантами, та висловлення, що посилюють конфліктну ситуацію між ними.

Реактивні висловлення-відповіді на звинувачення-стимул, що сприяють погіршенню міжособистісних стосунків між комунікантами, провокують подальший розвиток конфлікту. Вивчення природи комунікативних невдач такого типу дозволить забезпечити ефективність порозуміння між людьми та запобігти конфліктно спрямованому спілкуванню.

У процесі дослідження мовного матеріалу був проведений кількісний аналіз реактивних реплік секвенції (використовуємо термін „Sprechhandlungssequenz“ / „Paarsequenz“ – [242; 212; 127]) на висловлення-звинувачення, результати якого графічно зображені на рис. 3.2. (стор. 144).

На рис. 3.2 представлені 8 типів реактивних висловлень-відповідей на звинувачення-стимул: найчастіше адресат висловлення-звинувачення застосовує тактику **виправдання** власного вчинку, який мовець розглядає як негативний/ненормативний, – (23,4%); на другому місці – **зустрічні звинувачення** адресанта (21,7%), які ми відносимо до категорії висловлень, що посилюють конфліктну ситуацію між комунікантами; в однаковому співвідношенні знаходяться тактичні варіанти **заперечення провини** (13,1%) та **мовчання** (13,0%), а також висловлення **ігнорування звинувачення** (10,2%)

та здивування (10,0%); **визнання власної провини / вибачення** складають лише 6,5 % від проаналізованої вибірки; найменшу частку серед вищезгаданих типів реактивних висловлень-відповідей займають висловлення **погрози** (2,1%), які розглядаються нами як „агресивні” мовленнєві акти, що загрожують розвитку конфліктної ситуації звинувачення до суперечки, сварки тощо, тому застосовуються комунікантами вкрай рідко. Розглянемо детальніше кожен секвенційну пару (Paarsequenz [242; 212; 127]) окремо.

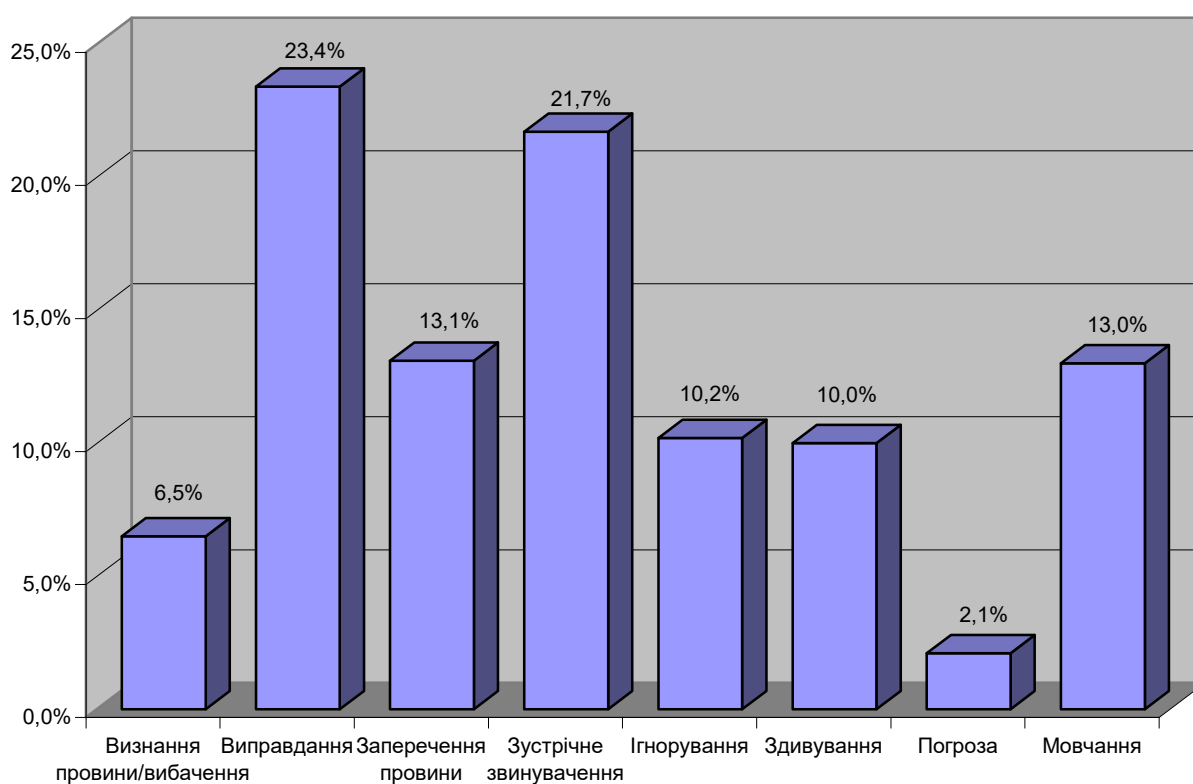

Рис. 3.2 Типи реактивних висловлень-відповідей на висловлення-звинувачення

1. Секвенційна пара „звинувачення → виправдання”. У комунікативній ситуації „звинувачення” найпоширенішою реакцією адресата визначаємо пошук виправдання, яке дозволило б йому зменшити відповідальність за здійснений негативний вчинок і тим самим компенсувати шкоду „обличчю”, заподіяну продуцентом висловлення-звинувачення.

Виправдання та заниження провини у неприйнятних / нелегітимних діях адресата може реалізовуватись через приписування мовцем відповідальності

іншій особі чи причинам, заперечення наміру, заперечення контролю над ситуацією. Розглянемо на прикладах застосування даних стратегій.

Пояснюючи причину, що викликала необхідність здійснення небажаного для адресанта висловлення-звинувачення вчинку, адресат може вказати на неможливість запобігти йому:

(138) *“Du hast mir betrogen müssen? Mich hintergehen müssen?”*

“Es ist doch nicht anders möglich, Papa...Sie zwingen mich...” (Werfel, S. 45)

Вказуючи на причину, звинувачуваний може пояснити здійснення вчинку ненавмисного характеру, зважаючи на певні обставини:

(139) *“Du hast gelauscht.”*

“Ihr habt laut genug gesprochen” (Heinrich, S. 120)

(140) *“Und dem Wärter hast du einen Stoss versetzt”*

“Unabsichtlich, nur so beim Aufspringen” (Loest, S. 9)

У наведених прикладах (138), (139), (140) адресат вдається до тактики заниження власної провини, не заперечуючи повністю відповідальності за здійснені вчинки, що оцінюються продуцентом висловлення-звинувачення як негативні.

У випадку реалізації висловлення виправдання адресат може зменшити ступінь шкоди для власного „обличчя”, використовуючи стратегію перенесення відповідальності на іншу особу (shifting the blame) [213]. Розглянемо наступну комунікативну ситуацію, учасниками якої є батько (продуцент непрямого експліцитного висловлення-звинувачення) та син (реципієнт висловлення-звинувачення).

Пан Майєр “попросив” своїх синів – Петера та Фріца – приносити йому щодня ранкову газету перед тим, як вони підуть до школи. Батько обгрунтував своє прохання: якщо він буде робити це сам, тоді не встигне на автобус, щоб доїхати на роботу. Петер та Фріц, будучи відповідно добре вихованими синами, сприймають всі прохання батька як накази. Тому зобов’язались по черзі приносити батькові щодня ранкову газету з найближчого кіоску. Проте, одного ранку хлопці побігли до школи, не придбавши для батька бажаної газети. Пан

Маєр, як справжній педант, не міг відмовитись від вже звичного для нього порядку: сніданок – ранкова газета – робота, тому був змушений самотійно купувати газету, через що запізнився на роботу. Коли Фріц прийшов зі школи, батько звернувся до нього з наступним висловленням-звинуваченням:

(141) *“Warum hast du heute morgen die Zeitung nicht geholt?”*

„Heute war doch Peter an der Reihe“ (Pehnt, S. 69)

Мовець виражає за допомогою реалізованого висловлення-звинувачення наступне:

1. Мовець стверджує, що адресат порушив дану ним обіцянку (приносити щодня газету) і тим самим піддав сумніву його домінуючий статус – роль батька, накази якого обов’язково повинні виконуватись.

2. Мовець оцінює дану ситуацію негативно: діти не повинні ігнорувати прохання батьків.

3. Мовець передбачає, що адресат висловлення-звинувачення, вдавшись до альтернативних дій – купити газету або повідомити, що не зможе цього зробити, міг запобігти порушенню їхньої домовленості.

4. Мовець вимагає від адресата вираження власного ставлення до здійсненого вчинку, вибачення чи виправдання своїх дій.

Висловлюючи – *Warum hast du heute morgen die Zeitung nicht geholt? / Чому ти не приніс сьогодні вранці газету?*, мовець реалізує одразу два звинувачення: 1) якби ти приніс газету, я б вчасно потрапив на роботу; 2) якби ти приніс газету, ти б виконав моє прохання. З чого слідує: якби адресат поважав батька, він не порушив би обіцянки і купив йому газету.

Адресат висловлення-звинувачення вказує у своєму виправданні на провину Петера (свого брата), який повинен був принести газету, бо прийшла його черга – *„Heute war doch Peter an der Reihe“*. Для батька стає зрозумілим, що об’єктом його звинувачення є відсутній на даний момент Петер. Таким чином, за допомогою прийому перенесення відповідальності на іншу особу Франц компенсував шкоду „обличчю”, заподіяну продуцентом висловлення-звинувачення.

Максимальний ступінь компенсації заподіяної шкоди реалізується в стратегії обіцянки звинувачуваного виправитись, не вдаватись до схожих дій в майбутньому:

(142) “*Warum haben Sie die Seite herausgerissen?*”

“*Ich hab mich verschrieben*”

“*Deshalb hätten Sie nicht die ganze Seite herausreißen müssen!*”

“*Ich schreib sie neu*” (Ferolli, S. 61)

У прикладі (142) спостерігаємо ситуацію „звинувачення” адресата з нижчим комунікативним статусом у припущенні професійної помилки в офіційно-діловому спілкуванні, на яку адресат реагує виправданням (*Ich hab mich verschrieben* / я помилилась), підсилюючи його своєю обіцянкою виправитись (*Ich schreib sie neu* / я напишу її заново).

2. Секвенційна пара „звинувачення → зустрічне звинувачення”. У ситуаціях взаємного звинувачення адресант ініціативного висловлення-звинувачення стає реципієнтом реактивного висловлення-звинувачення іншого учасника інтеракції. Реактивним висловленням-звинуваченням мовець завдає шкоди „обличчю” свого співрозмовника – ініціатора першого висловлення-звинувачення. Відбувається зіткнення двох різних точок зору, розпочинається боротьба індивідів за свої інтереси та переконання, що відбувається при активній взаємодії комунікантів. Під час таких взаємодій вони перетворюються на супротивників / ворогів, дії яких спрямовані на те, щоб завдати шкоди репутації один одного.

Характерною рисою конфлікту, на думку В.І. Кудрявцева, є саме протиборство сторін, під яким розуміється ситуація, коли обидві сторони здійснюють дії, спрямовані один проти одного [101, с. 53]. Міжособистісна взаємодія набуває конфліктної форми тоді, коли комунікант починає сприймати дії співрозмовника як загрозу ствердженню „Я-образу” і реалізації комунікативної стратегії на закріплення свого соціо-дискурсивного пріоритету, яку він ставить перед собою [144, с. 7]. Це стає основою для виникнення емоційно-негативного ставлення одного комуніканта до іншого і, в свою чергу,

є фундаментом, на якому будується спосіб реакції, властивий індивідам у типізованих ситуаціях конфліктної взаємодії.

Якщо адресант висловлення-звинувачення підвладний негативним емоціям різного ступеня інтенсивності від незадоволення до зневаги, що можуть виникати у нього внаслідок несумісності установок і точок зору, неприйнятності способу дій та поведінки партнера, він нездатний проявляти гнучкість, терпимість, що властиві його поведінці у врівноваженому стані. Навпаки, його поведінка схиляється до безкомпромісності й навіть жорсткості, що проявляється у мовленнєвій сфері засобами зустрічного звинувачення.

І репліка-стимул, якою адресата звинувачують, і репліка-реакція (зустрічне звинувачення мовця), центруються прагматичним компонентом – нанесення образи. Тому домінантою в такій ситуації є емоційне мовлення. Залагодження непорозуміння стає неможливим через виділення у комунікантів інтенційних настанов на дисонанс шляхом стратегічної непоступливості. Як показує ілюстративний матеріал, у діалогах взаємного звинувачення найчастіше непорозуміння між комунікантами зумовлюються:

- індивідуальним негативним ставленням, помноженим на фактор соціально неприйнятності, що передає сутність оцінки осуду, яка, в свою чергу, формує основу діалогів-звинувачення. В таких діалогах негативна оцінка особистості партнера виноситься продуцентом висловлення-звинувачення на підставі сформованого у нього негативного ставлення до партнера. Причому причини такого упередженого неприйняття мовцем особистості партнера, можуть бути невмотивованими й засновуватися на особистих несподобаннях мовця;

- негативною оцінкою нереалізованої дії, яка лежить у площині проблематичності та виступає при висловленні-звинуваченні на перший план поряд з емоційним обуренням.

Розглянемо наступну комунікативну ситуацію з розмови матері з сином:

(143) „*Kannst ein bißchen rübergehen? Ich sehe so nichts im Fernsehen*“

“*Dein Dienstmädchen bin ich auch nicht! Laß dir das gesagt sein*”

“Beim Vokabellernen störst du mich, Fernsehen kann ich auch nicht. Kannst du mich nicht in Ruhe lassen!” (Wander, S. 72)

На висловлення матері – *“Dein Dienstmädchen bin ich auch nicht! / Я тобі не служниця”*, яке можна розглядати як форму непрямого експліцитного висловлення-звинувачення з первинною асертивною метою, адресат продукує зустрічне звинувачення, застосовуючи “контр-тактику”, яка загострює вже існуючу конфліктну ситуацію. У такий спосіб адресат ініціативного висловлення-звинувачення компенсує шкоду, заподіяну його “обличчу”. При цьому він вдається до ще одного прийому “блокування” діалогу-конфлікту, підсилюючи своє зустрічне звинувачення – *“Beim Vokabellernen störst du mich, Fernsehen kann ich auch nicht / Вчити слова ти мені заважаєш, дивитись телевізор я також не можу”* – мовленнєвим актом прохання – *“Kannst du mich nicht in Ruhe lassen! / Ти можеш дати мені спокій!”*. Таким чином, ми маємо справу з розгорнутим висловленням-звинуваченням з підвищеною іллокутивною силою.

Інтенсифікація іллокутивної сили „звинувачення” може здійснюватися як на мовному, так і на прагматичному та невербальному рівнях комунікації. Модифікації в бік підсилення іллокуції „звинувачення” на лексичному рівні досягається за рахунок відповідної „звинувачувальної” лексики, а на прагматичному рівні – за допомогою розгорнутих висловлень, представлених секвенціями мовленнєвих актів. Супроводжуючі висловлення надають висловленням-звинуваченням додаткової іллокутивної сили, підвищують їхній прагматичний потенціал і, таким чином, виконують роль інтенсифікаторів звинувачення. Інтенсифікатори висловлення – „це вербальні та невербальні стратегії, що активізують сприйняття певного повідомлення чи його частини” [54, с. 3]. Супроводжуючі висловлення розглядаються як підтримуючі кроки при домінуючому висловленні-звинуваченні, коли має місце субординативний зв’язок іллокуцій у межах іллокутивної ієрархії.

Так як секвенційні пари „звинувачення → зустрічне звинувачення” зафіксовані в комунікативних ситуаціях приватного характеру (дружньо-

фамільярна/неофіційна сфера), реалізація зустрічного звинувачення як реакції на ініціативне висловлення-звинувачення адресанта може поєднуватися з висловленням образи, що вкрай негативно впливає на подальший перебіг спілкування. Слід зауважити, що характер оцінки при зустрічному звинуваченні в таких ситуаціях – дескриптивний, тому що оцінно-пейоративна лексика, виражена прикметниками чи іменниками, на зразок: *du bist / so ein... Männchen, Unverschämter, Nichtkönnner, unmenschliches Schwein, besoffenes Luder, Monster, Sadist, kapriziöser Fratz, Trunkenbold, Verlierentyp, vollendete Esel*, вживається предикативно як приписування ознаки. Наприклад:

(144) “Das ist ausschließlich deine Schuld! Du hast ja mit all dem angefangen”

“Du bist dickköpfig wie ein Maulesel” (Overath, S. 114)

Діалог (144) ілюструє секвенційну пару „звинувачення → зустрічне звинувачення”, де похідне звинувачення містить метафоричне порівняння (“*Du bist dickköpfig wie ein Maulesel*”), що може сприйматись адресатом як образа, проте є одночасно частиною продукованого висловлення-звинувачення.

3. Секвенційна пара „звинувачення → заперечення провини”. Для успішної комунікації необхідне не лише розуміння між комунікантами один одного (яке з’являється, якщо співрозмовники використовують однаковий мовленнєвий та семантичний код, якщо канал зв’язку незаблокований), але й порозуміння, яке забезпечується налаштованістю комунікантів сприймати дійсність не лише рамками свого аксіологічного простору, а й оцінними вимірами співрозмовника. Упередженість як вияв інтенційно-вольового стану мовця на недопуск партнера до свого оцінного світу виступає у ситуації „звинувачення” приводом запуску процесів дисгармонізації стосунків. Дисонанс, дискомфорт, комунікативна невдача, суперечка, конфлікт – все це різні боки та етапи одного явища – дисгармонізації, зумовленої неунісонним типом взаємодії в комунікативній ситуації „звинувачення”.

Дистинктивною рисою аргументування в діалогах неунісонного характеру, якими є діалогічні єдності з висловленнями-звинуваченнями, є

контрадикторність [3; 177]. Вона виявляє себе у протиставному характері породжуваних смислових зв'язків, їй властиві протиборство думок і нею переслідується мета відстоювання власної точки зору та спростування протилежної. Контрадикторні смислові зв'язки характерні діалогічним єдностям “звинувачення → заперечення провини”, зумовлені неприйняттям змістового компонента репліки стимулу. Така аргументація постає як форма спростування диктумної частини репліки стимулу та переважанням протиставних аргументів “*ad rerum*” (фактично проти справи).

Використання стратегії заперечення чи спростування провини компенсує шкоду, заподіяну „обличчю” звинувачуваного, проте вважається потенційно небезпечною у зв'язку з розвитком та посиленням конфліктної ситуації. Адресат висловлення-звинувачення може поставити під сумнів право свого співрозмовника оцінювати його поведінку, вчинки, риси характеру, звички, моральні якості тощо. Відповідна реакція звинувачуваного буде не погодження з оцінним судженням мовця, що призводить до обурення, зміни ставлення до продуцента висловлення-звинувачення. Інтерпретація заперечення зосереджується на тлумаченні його як акту знищення попереднього змісту, наприклад:

(145) “*Ihr verabredet euch skrupellos hinter meinem Rücken. Er will dich zum Theater bringen*”

„*Das ist nicht wahr, Papa.*”

„*Ich hätte nicht gedacht, daß du leugnen wirst. Schäm dich!*” (Werfel, S. 44)

Непогодження полягає у визнанні недійсності, невірності стверджуваного партнером пропозиційного змісту висловлення – “*Ihr verabredet euch skrupellos hinter meinem Rücken!*” (приклад 145), констатації нетотожності точок зору, як правило, двох суб'єктів мовлення відносно даного явища дійсності, що виражається адресатом у вигляді не підтримки продукованого висловлення-звинувачення та заперечення власної провини – “*Das ist nicht wahr / Це неправда*”.

У досліджуваних контекстах спостерігається ще один варіант заперечення провини – непогодження з висловленням-звинуваченням, як застосування опозиційних структур (opposition formats, термін Х. Коттгоф [259, с. 201]. Саме така специфічна форма незгоди – перетворення мовленнєвого внеску співрозмовника на його абсолютну за змістом протилежність – і є опозиційною структурою. Така структура може підсилюватись запереченням *nein*, заперечною часткою *nicht*, заперечними словами, прислівниками з семою заперечення, що характеризуються високим ступенем емоційності та особистої зацікавленості звинувачуваного:

(146) К 1: “*Zum Beispiel die Tatsache, dass Sie Ihren Sohn, als er sieben war, in ein Internat abgeschoben haben. Dass Sie ihn verlassen und Menschen überlassen, die sich um ihn kümmerten*”

К 2: “*Ich habe ihn nicht verlassen, ich war immer für ihn, immer!*”
(Schrobsdorff, S. 256)

Діалог (146) демонструє опозиційну структуру: висловлення-звинувачення – *Sie haben ihn verlassen / Ви його покинули* → непогодження зі звинуваченням – *Ich habe ihn nicht verlassen / я його не покидала*. Зазначений прийом полягає у використанні ресурсів репліки комуніканта 1 (дієслова *verlassen*) для побудови висловлення комунікантом 2 (за допомогою цього ж дієслова, але із заперечною часткою – *nicht verlassen*), метою якого є спростування попереднього мовленнєвого акту. Очевидно, що у наведеному прикладі (146) обидва співрозмовники знаходяться на антагоністичних позиціях. Опозиційні структури завжди прикріплюються до стимулюючого мовленнєвого утворення, перетворюючи його провідну ідею на повну протилежність тому, що мав на увазі мовець.

4. Секвенційна пара „звинувачення → мовчання”. Вивчення мовленнєвої комунікації допомогло встановити цікаві закономірності, пов’язані з роллю комунікативного наміру мовця, фактора адресата, характеру комунікативної взаємодії партнерів тощо. Проте комунікація не є безперервною. Поряд з вербальними актами комуніканти можуть передавати

інформацію іншими засобами. Аналіз мовного матеріалу показує, що однією із запропонованих стратегій реагування на висловлення-звинувачення адресанта є мовчання. Необхідно розрізнити між мовчанням, тишею, паузою та, власне, мовчанням як комунікативно значимим актом. Тиша та пауза кваліфікуються як комунікативно незначимі явища. Отже, лінгвістичному аналізу в нашому випадку підлягає лише комунікативно значиме мовчання, тобто мовчання, здатне виконувати комунікативну функцію, бути одиницею спілкування, комунікативним актом. „Таке мовчання може зберігати інтенційний зміст мовленнєвого акту, імплікувати психічний стан суб’єкта, соціальні умови” [98, с. 79].

Типи мовчання як реакція на висловлення-звинувачення адресанта можна вивести логічно з контексту й зрозуміти інтуїтивно. У процесі аналізу ілюстративного матеріалу ми встановили наступні типи мовчання:

1. мовчання від образи:

(147) „*Ich weiß sogar sicher, dass es nicht wahr ist*“

„*Verräterin!*“

Karin blickte sprachlos und rannte weg. (Härtling, S. 140)

2. мовчання від здивування:

(148) „*Dafür hätte ich verständnis aber, daß du mit einem Knotenstock meinen Schädel massiers, paßt nicht in deine Darstellung*“

Fritz sperrte den Mund auf und schaute mich verwirrt an. (Schneider, S. 316)

3. мовчання-очікування:

(149) „*Du opferst dich für diesen Janko! An mich denkst du nicht...*“ *jammerte die Frau.* *Er schwieg eine Weile.* (Schneider, S. 19)

4. мовчання-погодження:

(150) „*Eine Kiesschicht!*“

„*Man hat doch vorher Bodenproben entnommen.*“

Brenecke zuckte die Achseln. (Schneider, S. 95)

5. мовчання, регламентоване в стандартних ситуаціях певних інституційних установ:

(151) „*Roland Jäger... Steht unter dringenden Verdacht, Feldwebel Rohde vorsätzlich getötet zu haben... Die Tat ist ein Verbrechen nach den §§ 112 des Strafgesetzbuches....*“ (Dahlmanns, S. 140)

Отже, мовчання, як одну із стратегій реагування на висловлення-звинувачення, варто розглядати як зовнішню форму внутрішньої мови, адже, відмовляючись через певну причину від звукової мови, людина не перестає мислити. Комунікативний акт мовчання в нашому дослідженні може передавати небажання адресата виражати свою позицію щодо висловлення-звинувачення мовця засобами мови через образу на безпідставне звинувачення свого партнера по комунікації, здивування, очікування; погодження зі звинуваченням, або ж визначатися соціальними конвенціями та законами німецького суспільства.

5. Секвенційна пара „звинувачення → ігнорування”. Іntenційна настанова продуцента висловлення-звинувачення на опір і непоступливість у звинуваченні адресата детермінує пошук останнім додаткових зон захисту та впливу на опонента. Характерною особливістю секвенційної пари „звинувачення → ігнорування” є формування зустрічної комунікативної перешкоди через недопуск розгортання небажаних для реципієнта звинувачення дій:

(152) „*Glaubst du, es genügt, den Helden zu spielen, den Einsamen an der Bar, den Stadtstreicher im maßgeschneiderten Zweireiher?*“

„*Ich gehe jetzt schlafen*“ (Härtling, S. 270)

У наведеному прикладі (152) адресат висловлення-звинувачення проявляє небажання далі продовжувати марну на його погляд суперечку з партнером, демонструючи байдуже ставлення до його негативно-оцінного висловлення за допомогою мовленнєвої дії ігнорування – *Ich gehe jetzt schlafen* / я йду зараз спати замість того, щоб виправдатись, заперечити слова мовця чи звинуватити його у відповідь.

Тактику ігнорування висловлення-звинувачення адресанта, його оцінного ставлення до партнера, вчинків, особистості, вдачі останнього мовець може вибирати також з метою зміни теми їхньої неприємної розмови, наприклад:

(153) „*So könnte man seine Zeit verbringen*”

„*Das sagst du. Du hättest alles längst schon abgebrannt*“

„*Diese Bluse mit dem hohen Kragen steht dir gut*“ (Härtling, S. 201)

У прикладі (153) мовець виражає невдоволення попередніми діями свого партнера у формі висловлення-звинувачення – *Du hättest alles längst schon abgebrannt*. Адресат висловлення-звинувачення застосовує тактику ігнорування слів комуніканта, переводячи розмову в іншу площину з метою запобігти небажаним наслідкам дисгармонізації їх стосунків, за допомогою мовленнєвої дії компліменту – *Diese Bluse mit dem hohen Kragen steht dir gut* / *ця блузка з високим коміром тобі дуже пасує*.

Таким чином, продукуючи висловлення ігнорування як реакцію на висловлення-звинувачення мовця, адресат застосовує тактику “блокування” інтеракції, що запобігає загостренню назріваючого конфлікту, який може перерости у сварку між комунікантами. Ми виокремили дві форми реалізації тактики “блокування” у випадку “звинувачення → ігнорування”: 1) з метою зміни теми розмови, що є неприємною для адресата; 2) з метою завершення інтеракції. Перша форма тактики “блокування” розмови застосовується переважно комунікантами з нижчим рольовим статусом. Друга форма тактики “блокування” – застосовується мало знайомими між собою комунікантами з симетричними соціальними статусами, або в ситуаціях асиметричного спілкування, де продуцент висловлення-ігнорування займає вищу позицію, що дозволяє йому припинити неприємну для нього розмову без жодних пояснень (виправдання, вибачення тощо).

6. Секвенційна пара „звинувачення → здивування”. Висловленням-звинувачення властиво вносити збої у спілкування, спричиняти розузгодженість подальших дій комунікантів. Цілком природною реакцією комуніканта на висловлення-звинувачення може бути здивування, образа на

негативно-оцінне висловлення співрозмовника, розчарування, відчуження від партнера, що у загальному сприяє некорпоративному спілкуванню, вносить дискомфорт у стосунки, дисгармонізує міжособистісну взаємодію партнерів інтеракції.

Висловлення-звинувачення адресанта викликає супротив у партнера внаслідок несумісності іллокуції репліки стимулу з очікуваннями партнера, який незавжди розуміє суть звинувачення, не усвідомлює своєї провини чи не вважає свої дії такими, що заслуговують на негативну оцінку мовця. У вольовій системі комуніканта виникає бар'єр через неосмислення доречності чи правомірності висловлення-звинувачення партнера. Такий дисонанс стосується когнітивного рівня представлення світоглядних структур мовця.

Аналіз комунікативної ситуації „звинувачення → здивування” через призму прагматичного аспекту дослідження дозволив встановити такі засоби вираження подиву: 1) висловлення-звинувачення з первинною квеситивною іллокутивною метою типу *was meinen Sie? / was willst du damit sagen? / Wieso denn?*, що демонструють здивування, неочікуваність мовця негативно забарвленого ставлення до нього з боку партнера; 2) висловлення-звинувачення з первинною експресивною іллокутивною метою, які позначають першу афективну реакцію адресата висловлення-звинувачення, можуть супроводжуватись вигуками (*Mein Gott! Verdammt! Herrgottnocheinmal!*), що підсилюють реакцію здивування адресата та вказують на його емоційне ставлення до пропозиційного змісту висловлення:

(154) „*Ich meine, du hast mich leben lassen, mehr aber nicht*”

„*Was verstehst du denn unter Leben?*”

„*Es ist das, was man nicht leben kann*”

„*Mir scheint, du hast schon zu lang vergessen, wie ich neben dir existiere....*”

„*Was willst du damit sagen?*“ (Jelinek, S. 131)

(155) „*Aus einem bestimmten Grunde weiß ich, daß du lügst*”

„*Mein Gott! Viktor!*“

„*Sei ehrlich! Du bist es doch nicht*“ (Blobei, S. 333)

На пряме висловлення-звинувачення адресата у брехні (приклад 155) останній реагує експресивом – “*Mein Gott! Viktor!*”, що вказує на його здивування, неочікуваність такого розвитку подій, а також на неприйняття продукованого висловлення-звинувачення. Мовець, будучи переконаним у правомірності свого висловлення-звинувачення, вдається до тактики повторного звинувачення, що продукується у формі директиву (*Sei ehrlich! будь чесною*) з метою отримати зізнання (вибачення / виправдання) від адресата.

7. Секвенційна пара „звинувачення → визнання провини / вибачення”. Спілкування є не лише цілеспрямованим процесом словесного інформування, але й процесом забезпечення стану комфортності комунікантів. Мовленнєва взаємодія людей передбачає їхню соціально-кооперативну поведінку, яка ставить за мету не лише здійснення оптимального вкладу комунікантів у спільну тему розмови чи координацію зусиль щодо конструктивного ведення діалогу, але й дотримання соціально-етичних норм співробітництва. Останніми є реалізація спільної комунікативної мети, взаємна повага, доброзичливість і підтримка, відсутність агресії чи зазіхання на чужі права та інтереси [20, с. 13].

Відновлення рівноваги в міжособистісних стосунках здійснюється за допомогою висловлення вибачення у поєднанні його з визнанням провини адресата висловлення-звинувачення. Вибачення ми розуміємо як мовленнєву дію, котра реалізується через порушення максими кількості інформації, так як сутність вибачення полягає у здійсненні деякої додаткової вербальної дії, що повинна компенсувати загрозу „обличчю” партнера по комунікації [108, с. 5]. Вибачення може бути проспективне (як засіб попередження конфлікту) та ретроспективне (спрямоване на компенсацію заподіяної шкоди внаслідок здійснення „загрозливого” акту). Оскільки ситуація „звинувачення” є реакцією на певні негативні дії/вчинки адресата, що відбулись у минулому, тоді засобом відновлення гармонійних стосунків вважаємо ретроспективне вибачення.

Отже, вибачення – це дія, що відновлює позитивне „обличчя” мовця, так як вона містить визнання звинувачуваним деякої соціальної норми та своєї

відповідальності за її порушення. Почуття, що виникає у комуніканта, формує в його свідомості інтенцію, направлену на спокуту своєї провини. Даний намір мовець може здійснити за допомогою мовленнєвого акту вибачення, форму вираження якого він обирає в залежності від характеру свого вчинку та ступеня усвідомлюваної провини зі статусно-рольовими параметрами ситуації, рівнем спілкування (*Verzeihung, verzeih / verzeihen Sie, Entschuldigung, entschuldige / entschuldigen Sie bitte, tut mir leid*), наприклад:

(156) „*Du?!...*”

„*Du bist überrascht?*”

“*Du hättest anrufen sollen...*”

“*Verzeih, ich hab aber nicht angerufen. Ich komme, weil ich ein bißchen an deinem Kurzwellenempfänger herumdrehen wollte... ich bin seit Tagen ohne Nachricht...*” (Jelinek, S. 126)

Виключення лексеми „*verzeih*” в прикладі (156) буде свідчити про те, що звинувачуваний лише констатує невиконання ним домовленості зі співрозмовником (подзвонити йому, попередити зазделегідь), але не шкодує з цього приводу, у нього не виникає почуття провини. Натомість, реактивна репліка секвенції ідентифікується нами як мовленнєвий акт вибачення адресата *звинувачення* за свої дії, що вказує на прийняття ним негативного оцінювання його вчинків мовцем. Такий тактичний прийом унеможливує подальший розвиток конфліктної ситуації, що може виникнути між комунікантами.

Тенденція дотримання максимальної ввічливості визначається характерною для ментальності німецької етнокультури [127, с. 121], коли унормована поведінка (а саме обов’язок адресата висловлення-звинувачення в певних ситуаціях попросити вибачення за свої вчинки) вважається обов’язковою.

Визнання провини й відповідальності адресата за здійснені ним неприйнятні для даного соціуму вчинки вважаються модифікацією вибачення [279; 213; 108], що не містить відповідних мовних формул вибачення.

Визнаючи провину, мовець може прямо вказати на свою помилку, поганий вчинок, завдаючи шкоди власному „позитивному обличчю”.

(157) „*Zufall oder nicht, durchaus ein bemerkenswertes Zusammentreffen*”

„*Wieso? Bitte werde nicht mystisch. Das klingt mir nach Sternelesen im Kaffeesatz.*”

“*Du schwimmst selber im Kaffeesatz, mit deinen Verdächtigungen, deinem Misstrauen*”

“*Da hast du recht*” (Becker, S. 295)

За допомогою реактивного висловлення-відповіді секвенційної пари „звинувачення → визнання провини” з прикладу (157) – “*Da hast du recht / Tu machst raçiu*” реципієнт висловлення-звинувачення блокує розвиток діалого-сварки та сприяє відновленню гармонійних відносин між комунікантами, визнаючи власну провину.

8. Секвенційна пара „звинувачення → погроза”. Комунікативні дії погрози, як найменш поширені стратегії реагування на висловлення-звинувачення адресанта, демонструють тактику мовної атаки чи агресії адресата.

Граничний рівень дисгармонізації стосунків у мовленнєвій ситуації “звинувачення → погроза” зумовлюється конфронтаційною диспозицією партнерів, і в більшій мірі продуцента погрози, який, беручи на себе повноваження „активного опонента” [200, с. 159], вдається до дій-ультиматумів, позбавляючи себе й партнера пошуку консенсусу.

Інтераційним секвенціям „звинувачення → погроза” властива інтенсифікація спонукальної модальності, яка актуалізується через прямі директиви:

(158) “*Lass das!*”

“*Hat er dich geschlagen?*”

„*Du gehörst zur Meute, zum Fußvolk, du verstehst überhaupt nichts*“

„*Hör auf damit!*“ (Thenior, S. 149)

(159) „*Mann, ey! Ich dachte, wir waren verabredet!*“

„*Mach mir bloß keinen Druck! Das kann ich nicht haben*“ (Thenior, S. 44)

Реактивні репліки з діалогів (158) і (159) представляють тактику блокування розмови адресатами висловлення-звинувачення через прямі директиви – “*Hör auf damit! / Припини!*”, “*Mach mir bloß keinen Druck! / Не тисни на мене!*”. Звернення до спонукальних аргументативних ресурсів визначається як ступенем напруженості дискурсивної взаємодії, так і особистісними тактичними вподобаннями продуцента погрози та його конфронтативними диспозиційними характеристиками.

Дисгармонізація стосунків у діалогічних єдностях „звинувачення → погроза” носить жорсткий, категоричний характер, що зумовлено конфронтаційною диспозицією партнерів та функціонуванням таких діалогів у площинах суперечки й конфлікту. Будучи грубими й неприйнятними з точки зору соціального етикету, мовленнєві ситуації погрози формують стереотип неприхильності та комунікативної небезпеки й тому є найменш вживаними тактиками реагування на висловлення-звинувачення мовця, неприпустимими формами взаємодії, що вказує також на характерні риси ментальності німецької культури спілкування – дотримання унормованої поведінки мовця та максимальної ввічливості.

Заключним етапом дослідження перлокутивного ефекту висловлення-звинувачення було встановлення залежності різних типів реактивних висловлень від форми реалізації ініціативного висловлення-звинувачення (пряме/”не-пряме” висловлення-звинувачення). Результати аналізу подані в табл. 3.2. (стор. 161).

Таблиця 3.2

**Залежність типу реактивного висловлення
від форми висловлення-звинувачення**

№	Тип реактивного висловлення	Форма звинувачення				Всього (%)
		Перформатив висловлення-звинувачення	Пряме експліцитне звинувачення	Непряме експліцитне звинувачення	Імпліцитне висловлення-звинувачення	
1	Визнання провини/вибачення	0,3	1,3	4,7	0,2	6,5
2	Виправдання	0,3	6,5	16,6	0	23,4
3	Заперечення провини	0,2	7,1	5,3	0,5	13,1
4	Зустрічне звинувачення	0	12,5	8,5	0,7	21,7
5	Ігнорування	0	4,9	4,2	1,1	10,2
6	Здивування	0	5,8	4,0	0,2	10,0
7	Погроза	0	1,3	0,8	0	2,1
8	Мовчання	0,5	6,1	5,9	0,5	13,0
Всього (%)		1,3	45,5	50	3,2	100

Як показують дані таблиці 3.2, тактичний варіант **виправдання** на висловлення-звинувачення мовця відзначається найбільшим показником частоти вживання у проаналізованій вибірці (23,4%) і продукуються переважно у відповідь на непрямі експліцитні висловлення-звинувачення; незафіксований даний тип реактивного висловлення у випадку імпліцитного висловлення-звинувачення (0%).

У процесі аналізу секвенційних пар „**звинувачення** → **зустрічне звинувачення**” було встановлено, що показник частоти їх вживання становить 21,7%. Дані табл. 3.2 дозволяють зробити висновок, що дана стратегія реагування на висловлення-звинувачення займає друге місце поряд з домінуючою тактикою виправдання (23,4%) і реалізується в основному на пряме експліцитне висловлення-звинувачення мовця (12,5%). Зустрічне звинувачення як реакційна мовленнєва дія не було зафіксоване в діалогічних єдностях з перформативним висловленням-звинуваченням, що пояснюється

неможливістю застосування такої стратегії в стандартних інституційно-прив'язаних ситуаціях з обов'язковою регламентацією вербальної та невербальної поведінки мовця, що вказує на особливості німецької ментальності щодо дотримання чіткого “порядку”, особливо в офіційно-діловій комунікації.

Аналіз даних таблиці 3.2 засвідчує, що показник частоти вживання стратегії **заперечення провини** як реакції на висловлення-звинувачення займає третє місце після стратегій виправдання та зустрічного звинувачення серед загальної кількості зафіксованих варіантів реактивних висловлень (13,1%) і здійснюється переважно у відповідь на пряме експліцитне висловлення-звинувачення (7,1%).

Кількісний аналіз ситуацій **ігнорування** висловлення-звинувачення показує, що показник частоти їхнього вживання в німецькомовному художньому дискурсі дорівнює 10,2%, серед яких 4,9% належать до реплік-реакцій на пряме експліцитне висловлення-звинувачення, 4,2% – на непряме експліцитне висловлення-звинувачення 1,1% – на імпліцитне висловлення-звинувачення, не зафіксовано у випадку перформативного висловлення-звинувачення.

Аналіз секвенційних пар **“звинувачення → здивування”** дозволяє констатувати факт нечастотного застосування даної комунікативної стратегії адресатом висловлення-звинувачення – 10,0%, яка продукується частіше на звинувачення-стимул у прямій експліцитній формі (5,8%) і не зустрічається взагалі у випадку перформативного висловлення-звинувачення адресата.

З табл. 3.2 видно, що **визнання власної провини / вибачення** не є поширеним явищем (6,5%) як реакція на різні форми висловлення-звинувачення адресата в художньому дискурсі. Переважна більшість реактивних висловлень секвенції **„звинувачення → визнання провини/вибачення”** здійснюється мовцем на непряме експліцитне висловлення-звинувачення – 4,7%.

У проаналізованій вибірці реактивне висловлення **погрози** характеризується найнижчим показником частоти вживання (2,1%), як правило, у контекстах прямого висловлення-звинувачення і незафіксований взагалі серед прикладів перформативного та імпліцитного висловлення-звинувачення.

3. 5. Висновки до Розділу 3

Розгляд висловлення-звинувачення в когнітивно-прагматичному аспекті дозволив встановити:

1. Обумовлюючою особливістю висловлення-звинувачення є інтенційність як прагнення мовця до того, чого він хотів би досягнути своїм актом промовляння, впливаючи на адресата заради зміни поведінки останнього. Висловлення-звинувачення передбачає вираження негативного ставлення суб'єкта оцінки як носія певних ціннісних уявлень до об'єкта оцінки, з яким пов'язана альтернативна ціннісна позиція і якому надаються оцінно-характеризуючі етичні ознаки. Комуникативне завдання висловлень-звинувачення полягає, передусім, у фіксації відхилення від моральної норми й вказівки на дефектність у ціннісній програмі адресата.

2. Особливості структури висловлення-звинувачення знайшли своє відображення в типологічному описі. Були встановлені такі типи висловлення-звинувачення: – симетричні та асиметричні (залежно від соціального статусу комунікантів); – контактні та неконтактні / дистантні (з погляду контактності партнерів); – моно- і поліадресатні (враховуючи кількість адресатів); – ініціативні та реактивні (з точки зору комбінації одиничних висловлень). Визначено 6 варіантів поєднання різних типів висловлення в межах висловлення-звинувачення залежно від форми його вираження та виявлено домінуючий варіант, що охоплює такі типологічні ознаки як симетричність, контактність, моноадресатність та ініціативність.

3. Залежно від типу мовленнєвої дії, що задає основне/первинне прагматичне значення висловлення, встановлені такі прагматичні типи висловлення-звинувачення, як: 1) висловлення-звинувачення з первинною

асертивною іллокутивною метою (63,2 %); 2) висловлення-звинувачення з первинною квеситивною іллокутивною метою (23,6 %); 3) висловлення-звинувачення з первинною директивною іллокутивною метою (6,7 %); 4) висловлення-звинувачення з первинною експресивною іллокутивною метою (6,5 %). Іллокуція „звинувачення” набуває в даному випадку вторинного прагматичного значення висловлення-звинувачення, яке накладається на основне, супроводжує його і за певних умов набуває домінуючого статусу.

Висловлення-звинувачення з первинною асертивною іллокутивною метою представлені ствердженням / повідомленням про негативні якості чи вчинки об'єкта негативної оцінки (звинувачуваного).

Висловлення-звинувачення з первинною директивною іллокутивною метою належать до спонукальних висловлень, що характеризуються облігаторністю виконання дій та пріоритетністю позиції мовця. Дані висловлення мають превентивний характер і базуються на пресупозиції наявності у адресата наміру здійснити вчинки, небажані для адресанта.

Мовленнєвий зміст висловлень-звинувачення з первинною експресивною іллокутивною метою відображається з максимальною інтенсивністю та особливою виразністю, що створюється за допомогою емоційної інтонації, негативно зарядженою емоційною лексикою тощо.

Висловлення-звинувачення з первинною квеситивною іллокутивною метою реалізуються за допомогою питальних конструкцій, які за характером комунікативно значимої інформації є власне не запитаннями, а емоційно-маркованими висловленнями-звинуваченнями, що дозволяє віднести їх до розряду „квзіпитальних” речень.

4. Намір адресанта висловлення-звинувачення емоційно-оцінно вплинути на адресата, викликати у нього почуття провини розглядається як перлокутивна мета, а досягнення / недосагнення її в мовленні комунікантів – як перлокутивний ефект, реалізація якого проявляється у реактивних висловленнях-відповідях звинувачуваного.

До реактивних висловлень-відповідей на звинувачення-стимул мовця, що відновлюють гармонійні відносини між комунікантами, та висловлень, що посилюють конфліктну ситуацію між ними належать: 1) визнання провини/вибачення; 2) виправдання; 3) заперечення провини; 4) зустрічне звинувачення; 5) ігнорування; 6) здивування; 7) погроза; 8) мовчання.

Матеріали цього розділу відображені в публікаціях автора [83], [87], [93].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

В останні десятиріччя в лінгвістиці спостерігається підвищений інтерес до аналізу мовленнєвої комунікації як складової людської діяльності й системно-функціональної природи діалогічного мовлення, що найбільш повно відображає двобічний, інтерактивний характер спілкування та взаємовплив комунікантів. У межах художнього дискурсу спостерігається складна взаємодія мовленнєвих актів, основою якої є інтенція, мовні та комунікативні компетенції учасників комунікації, тобто уміння оперувати засобами мовного коду, розуміти вербальні та невербальні повідомлення, їх експліцитні та приховані смисли, спираючись на аналіз конкретної ситуації.

Загальна тенденція сучасних досліджень зумовила потребу детального висвітлення сутності висловлення-звинувачення у німецькомовному художньому дискурсі. *Звинувачення* як діяльнісно-комунікативний феномен, що чинить вербальний вплив на поведінку іншої людини, здійснюється мовцем за певних контекстуальних умов з інтенцією звинуватити, дорікнути адресатові за певні вчинки, які він оцінює як негативні. Іллокутивна мета висловлення-звинувачення визначається вираженням емоційно-оцінного ставлення адресанта до звинувачуваного. Перлокутивна мета висловлення-звинувачення заснована на прагненні мовця казувати почуття провини у адресата і отримати вибачення за свої дії.

Висловлення-звинувачення реалізується у двох соціальних сферах суспільної діяльності комунікантів, що відрізняються між собою вживанням різних лексико-синтаксичних засобів вираження іллокутивної сили: приватній (78,4%) та офіційній (21,6%) сфері з переважним домінуванням реалізації висловлення-звинувачення в ситуаціях неофіційного, дружньо-фамільярного спілкування між комунікантами з умовно рівним соціальним статусом.

Найменший показник вживання досліджуваного висловлення-звинувачення зафіксовано в офіційній сфері (21,6%) в ситуаціях офіційно-ділового спілкування, в якій адресант надає перевагу „не-прямим” способам вираження іллокутивної сили „звинувачення” (порівн. 9,9% – прямо і 11,7% – „не-прямо”).

Прагматичне варіювання іллокуції висловлення-звинувачення у німецькомовному художньому дискурсі реалізується в таких його видах, як прямі та „не-прямі” (*direkt* / „*nicht-direkt*“) висловлення. Розмежування проводиться за принципом відповідності структурно-семантичних особливостей висловлення його іллокутивній функції. Невідповідність семантики висловлення-звинувачення його іллокутивному значенню вважається ознакою „не-прямого” висловлення-звинувачення.

Мовні засоби об’єктивації висловлення-звинувачення представлені лексичними одиницями, які містять негативну оцінювальну силу в своїй семантиці, а також одиницями, що набувають негативного оцінювального смислу в певному контексті ситуації.

Пряме перформативне висловлення-звинувачення передбачає висловлення з присудком, вираженим дієсловами *beschuldigen* (*j-n + G.*), *anklagen* (*j-n + G.*), що містять у своєму лексичному значенні сему „звинувачення”. У структурі прямого перформативного висловлення-звинувачення встановлено низькі показники функціонування перформативних дієслів та прихованих перформативів (менші або дорівнюють 1%) у німецькомовному художньому дискурсі, де їх вживання характеризується певним обмеженням у порівнянні із судовим дискурсом (кримінальною хронікою, транскриптами судових справ, судовими промовами адвокатів, судовими дебатами тощо).

Характерною рисою прямого експліцитного висловлення-звинувачення є те, що його іллокутивна формула безпосередньо співпадає зі структурно-семантичним типом висловлення, де звинувачення адресата виражене експліцитно за допомогою різнорівневих мовних засобів. Найчастіше у прямих висловленнях-звинуваченнях зустрічаються лексико-граматичні класи дієслова

(24,3%) та займенника (26,0%). Найменш вживаними виявились числівники та вигуки (0,2% та 0,1%).

Непряме експліцитне висловлення-звинувачення виражається за допомогою лексичних індикаторів, що представлені різними частинами мови (частками – 28,3%, дієсловами – 25,5%, займенниками – 18,3%, іменниками – 6,9%, прикметниками – 6,3%, прислівниками – 2,8% , вигуками – 2,7%), вільними та фразеологічними словосполученнями (7,9%), прислів'ями (1,3%) з негативно оцінювальним змістом, експлікація яких відбувається за рахунок ситуативного контексту.

Залежність між вживанням частин мови та формами прояву висловлення-звинувачення (прямими та „не-прямими”) встановлена за допомогою квантитативних методів (критерію „хі-квадрат”, коефіцієнтів Чупрова, Бернуллі та коефіцієнта кореляції). Найбільші відхилення від теоретично очікуваних частот зафіксовано для таких частин мови, як прикметник, частка, прийменник. Причому залежність розподілу частки та прийменника від прямої чи „не-прямої” форми висловлення-звинувачення є зворотною.

Імпліцитне висловлення-звинувачення характеризується вищим ступенем кодування смислу, диференціація істинного прагматичного змісту якого здійснюється не лише за допомогою контексту, а й тих екстралінгвальних умов, в яких протікає акт комунікації, тобто конситуацією. Оскільки виведення непрямих і прихованих смислів із прямого значення висловлення вимагає від адресата володіння комунікативною компетенцією, продуцент висловлення-звинувачення частіше намагається виразити своє негативне ставлення чи дати негативну оцінку співрозмовнику (його якостей/звичок/вчинків) як найдоступніше для адресата (проте не буквально) з метою вплинути на нього („перлокутивний ефект” за Дж.Остіном). Особливі механізми та тактики функціонування імпліцитного висловлення-звинувачення роблять його найскладнішим об'єктом дослідження серед усіх видів висловлень-звинувачень.

Структурно висловлення-звинувачення представлені 28-ма синтаксичними моделями прямого та „не-прямого” звинувачення. Пряме звинувачення виражається в основному синтаксичною структурою простого розповідного речення в теперішньому часі активного стану $S + P (V \text{ Präs}) + /\text{nicht}/$ та в минулому часі $S + P (V \text{ Perf} / \text{Prät})$, а також синтаксичними структурами $S + P (\text{zsg nominales } P)$ та $S + P (\text{sein Präs} + \text{Adj})$. Для „не-прямого” вираження звинувачення вживаються переважно синтаксичні моделі, що мають структуру питального речення (з/без питального слова) – $P (V \text{ Präs}) + S?$ та $FW + P (V \text{ Präs} / \text{Perf}) + S?$ За характером комунікативно значимої інформації дані питальні конструкції є власне не запитанням, а емоційно-експресивними висловленнями-звинуваченнями, що є важливим тактичним прийомом у стратегії спілкування з метою успішної комунікації. Іншою частотною синтаксичною структурою є модель простого розповідного речення $S + P (V \text{ Präs}) + /\text{nicht}/$.

Відмінною ознакою висловлення-звинувачення в мовленнєвій поведінці представників німецького соціуму є його стабільне закріплення за конфліктними комунікативними ситуаціями. На вибір мовних форм висловлення-звинувачення суттєво впливають такі прагматичні фактори комунікативної ситуації: симетричні / асиметричні соціальні статусні відносини між комунікантами (статус адресанта вищий / нижчий / рівні статуси); офіційно-ділова / дружньо-фамільярна соціальна дистанція та гендерний фактор. З метою встановлення сили зв'язку між відносною дистанцією, відносним статусом, гендерною належністю комунікантів, синтаксичною моделлю здійснена парна кореляція як у прямому, так і „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях. Для прямого висловлення-звинувачення сильний зв'язок виявлений між рівним статусом комунікантів та їх відносною дистанцією, причому, для дружньо-фамільярної цей зв'язок є прямим, а для офіційно-ділової – зворотним. Для „не-прямого” висловлення-звинувачення сильний зв'язок не встановлено між жодними кореляційними парами засобів об'єктивації даного висловлення.

Особливості структури висловлення-звинувачення, компоненти, властиві їм зв'язки та відношення знайшли своє відображення в типологічному описі досліджуваного висловлення. Висловлення-звинувачення виявляють себе як: – симетричні та асиметричні (залежно від соціального статусу комунікантів, описуваного в термінах офіційності, інтимності, спорідненості, ділових стосунків, віку тощо); – контактні та неконтактні / дистантні (з погляду контактності партнерів); – моно- та поліадресатні (враховуючи кількість адресатів); – ініціативні та реактивні висловлення (з точки зору комбінації одиничних мовленнєвих дій). Найбільш характерним для висловлення-звинувачення (як прямого – 27,1%, так і „не-прямого” – 34,2%) виявився варіант поєднання таких типологічних ознак висловлення як симетричність (рівний соціальний статус комунікантів), контактність (з погляду безпосереднього контакту з партнером), моноадресатність (враховуючи кількість адресатів) та ініціативність. Висловлення-звинувачення як контрастне виділення вчинку адресата, який вступає в протиріччя із загальними нормативними очікуваннями й суспільними інтересами, призводячи до заниження його ціннісної позиції, домінує в ситуаціях неофіційного спілкування з рівним статусом (порівн. симетричні відношення між комунікантами – 61,3% та асиметричні – 32,8%).

Залежно від типу висловлення, що складає його ядро та задає основне / первинне прагматичне значення, висловлення-звинувачення виступають як: 1) звинувачення-асертиви (висловлення з первинною асертивною іллокутивною метою); 2) звинувачення-директиви (висловлення з первинною директивною іллокутивною метою); 3) звинувачення-експресиви (висловлення з первинною експресивною іллокутивною метою); 4) звинувачення-квеситиви (висловлення з первинною квеситивною іллокутивною метою). Іллокуція „звинувачення” набуває в даному випадку вторинного прагматичного значення висловлення, яке накладається на основне, супроводжує його та за певних умов може набувати домінуючого статусу.

Особливістю висловлення-звинувачення у межах німецькомовного художнього дискурсу є широта його перлокутивного потенціалу: реактивні висловлення-відповіді адресата на звинувачення-стимул мовця варіюють в діапазоні від визнання провини та вибачення до заперечення провини, зустрічного звинувачення, ігнорування, здивування, мовчання й погрози. Найчастіше адресат висловлення-звинувачення застосовує тактику виправдання власного вчинку, який мовець розглядає як негативний/ненормативний – (23,4%); на другому місці – зустрічні звинувачення адресанта (21,7%), які ми відносимо до категорії висловлень, що посилюють конфліктну ситуацію між комунікантами. В однаковому співвідношенні знаходяться тактичні варіанти заперечення провини (13,1%) та мовчання (13,0%), а також ігнорування висловлення-звинувачення (10,2%) та здивування (10,0%). Визнання власної провини / вибачення складають лише 6,5% від проаналізованої вибірки. Найменшу частку серед вищезгаданих типів реактивних висловлень-відповідей займають висловлення-погрози (2,1%). Вони розглядаються нами як „агресивні” мовленнєві акти, що можуть привести до розвитку конфліктної ситуації звинувачення.

Проведений у дисертації аналіз структурно-семантичних та когнітивно-прагматичних особливостей висловлення-звинувачення не вичерпує досліджуваної проблематики. Він відкриває перспективи подальших досліджень, які можуть бути пов'язані із системним описом граматичних та стилістичних засобів об'єктивації висловлення-звинувачення; невербальних засобів вираження звинувачення (ролі інтонації погляду, жестів, мовчання); виявленням контрастивних особливостей категоризації звинувачень у німецькій та українській мовних картинах світу. Доцільним вважаємо також детальний опис висловлення-звинувачення у сфері юриспруденції (на матеріалі судового дискурсу), головним об'єктом якого є мовлення прокурора та адвоката.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Розподіл частин мови у прямому висловленні-звинуваченні

Кількість слів	Дієслово	Іменник	Займенник	Прикметник	Прислівник	Частка	Числівник	Вигук	Прийменник	Сполучник
1	567	492	501	438	306	294	21	15	327	315
2	342	216	390	102	135	108	0	0	120	87
3	180	105	198	12	45	21	0	0	18	27
4	60	51	78	9	9	0	0	0	9	3
5	33	6	48	0	6	3	0	0	0	0
6	12	12	15	0	0	0	0	0	0	6
7	9	0	0	0	0	0	0	0	0	3
8	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	0	0	6	0	0	0	0	0	0	0

Таблиця А.2

Розподіл частин мови у „не-прямому” висловленні-звинуваченні

Кількість слів	Дієслово	Іменник	Займенник	Прикметник	Прислівник	Частка	Числівник	Вигук	Прийменник	Сполучник
1	558	621	459	444	537	564	54	42	636	519
2	612	420	615	93	234	237	3	0	198	171
3	369	174	369	39	57	57	0	0	60	27
4	120	90	183	12	12	18	0	0	21	9
5	66	30	45	0	9	0	0	0	3	6
6	12	18	9	0	0	0	0	0	0	0
7	9	3	6	0	0	0	0	0	0	0
8	0	0	6	0	0	0	0	0	0	0
9	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0
10	3	3	3	0	0	0	0	0	0	0

Таблиця А.3

**Показники розподілу частин мови
у прямому висловленні-звинуваченні**

	Дієслово	Іменник	Займенник	Прикметник	Прислівник	Частка	Числівник	Вигук	Прийменник	Сполучник	Всього слів у реченні
Середнє значення	1,98	1,75	2,08	1,27	1,55	1,38	1	1	1,39	1,45	7,73
Максимальне значення	8	6	9	4	5	5	1	1	4	7	34
Питома вага (%)	24,3	15,5	26,0	7,2	7,8	5,9	0,2	0,1	6,6	6,4	100
Всього	2403	1545	2571	714	777	588	21	15	657	639	9930

Таблиця А.4

**Показники розподілу частин мови
у „не-прямому” висловленні-звинуваченні**

	Дієслово	Іменник	Займенник	Прикметник	Прислівник	Частка	Числівник	Вигук	Прийменник	Сполучник	Всього слів у реченні
Середнє значення	2,21	1,97	2,32	1,35	1,49	1,46	1,05	1	1,43	1,38	9,11
Максимальне значення	10	10	10	4	5	4	2	1	5	5	39
Питома вага (%)	23,8	16,5	24,2	4,9	7,8	7,9	0,4	0,3	8,0	6,2	100
Всього	3864	2679	3927	795	1269	1281	60	42	1311	1008	16236

Таблиця А.5

**Емпіричний розподіл частин мови
у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях**

№	ЧАСТИНИ МОВИ	ПРЯМЕ	НЕ-ПРЯМЕ	ВСЬОГО
1	Дієслово	2403	3864	6267
2	Іменник	1545	2679	4224
3	Займенник	2571	3927	6498
4	Прикметник	714	795	1509
5	Прислівник	777	1269	2046
6	Частка	588	1281	1869
7	Числівник	21	60	81
8	Вигук	15	42	57
9	Прийменник	657	1311	1968
10	Сполучник	639	1008	1647
ВСЬОГО		9930	16236	26166

Таблиця А.6

**Теоретично очікуваний розподіл частин мови
у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях**

№	Частина мови	Пряме висловлення- звинувачення	„Не-пряме” висловлення- звинувачення	Всього
1	Дієслово	2378,34	3888,66	6267
2	Іменник	1603,02	2620,98	4224
3	Займенник	2466	4032	6498
4	Прикметник	572,64	936,36	1509
5	Прислівник	776,43	1269,57	2046
6	Частка	709,29	1159,71	1869
7	Числівник	30,75	50,25	81
8	Вигук	21,63	35,37	57
9	Прийменник	746,85	1221,15	1968
10	Сполучник	625,05	1021,95	1647
ВСЬОГО		9930	16236	26166

Таблиця А.7

**Величини χ^2 частин мови у прямому та „не-прямому”
висловленнях-звинуваченнях**

№	ЧАСТИНИ МОВИ	ПРЯМЕ	НЕ-ПРЯМЕ	ВСЬОГО
1	Дієслово	0,256	0,157	0,412
2	Іменник	2,099	1,284	3,383
3	Займенник	4,472	2,735	7,206
4	Прикметник	34,881	21,334	56,215
5	Прислівник	0,000	0,000	0,001
6	Частка	20,739	12,684	33,424
7	Числівник	3,086	1,887	4,973
8	Вигук	2,033	1,243	3,276
9	Прийменник	10,811	6,612	17,423
10	Сполучник	0,312	0,191	0,503
ВСЬОГО				126,816

Таблиця А.8

**Розподіл прикметника та інших частин мови
у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях**

ЧАСТИНИ МОВИ	ПРЯМЕ	НЕ-ПРЯМЕ	ВСЬОГО
Прикметник	714	795	1509
Інші	9216	15441	24657
ВСЬОГО	9930	16236	26166

Таблиця А.9

**Розподіл частки та інших частин мови
у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях**

ЧАСТИНИ МОВИ	ПРЯМЕ	НЕ-ПРЯМЕ	ВСЬОГО
Частка	588	1281	1869
Інші	9342	14955	24297
ВСЬОГО	9930	16236	26166

Таблиця А.10

**Розподіл прийменника та інших частин мови
у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях**

ЧАСТИНИ МОВИ	ПРЯМЕ	НЕ-ПРЯМЕ	ВСЬОГО
Прийменник	657	1311	1968
Інші	9273	14925	24198
ВСЬОГО	9930	16236	26166

Таблиця А.13

**Частота вживання синтаксичних моделей
у прямому висловленні-звинуваченні**

№	Синтаксична модель висловлення-звинувачення	Питома вага (%)	Всього
1	S + P (beschuldigen Präs) + Obj.	0,2	3
2	S + P (sein Präs + schuld).	1,4	18
3	S + P (sein Präs + schuld) + NS.	0,2	3
4	S + P (tragen Präs) + Schuld.	0,7	9
5	S + P (V Präs / Perf) + durch + (Poss. Pron) Schuld.	1,6	21
6	S + P (V Präs) + /nicht/.	34,0	435
7	S + P (V Perf / Prät).	17,6	225
8	S + P (MV Präs + V Inf).	3,7	48
9	S + P (sein Präs + Adj).	12,4	159
10	S + P (zsg nominales P).	13,3	171
11	Wie / Was für + S + P!	0,9	12
12	S / P!	4,0	51
13	P (Imp) + /nicht/!	0	0
14	FW + P (V Präs / Perf) + S?	0	0
15	P (V Präs) + S ?	0	0
16	S + P (V Konj II).	0,7	9
17	S + P (MV Konj II + VV).	0,7	9
18	/Wenn/ + S + P (V Konj II) + NS (P Konj II).	0	0
19	S (man) + P (MV Präs + V Inf) + /nicht/.	0	0
20	S + P...	0,5	6
21	Wenn..., P + S	0,2	3
22	S + P, dass	7,0	90
23	Da ..., P + S	0	0
24	Weil..., P + S	0,2	3
25	S + P, ob	0	0
26	S + P, der /die/ das...	0	0
27	S + P, wie ...	0	0
28	Was... S, P.	0,7	9
ВСЬОГО		100	1284

Таблиця А.14

**Частота вживання синтаксичних моделей
у „не-прямому” висловленні-звинуваченні**

№	Синтаксична модель висловлення-звинувачення	Питома вага (%)	Всього
1	S + P (beschuldigen Präs) + Obj.	0	0
2	S + P (sein Präs + schuld).	0	0
3	S + P (sein Präs + schuld) + NS.	0	0
4	S + P (tragen Präs) + Schuld.	0	0
5	S + P (V Präs / Perf) + durch + (Poss. Pron) Schuld.	0	0
6	S + P (V Präs) + /nicht/.	18,1	321
7	S + P (V Perf / Prät).	7,4	132
8	S + P (MV Präs + V Inf).	2,5	45
9	S + P (sein Präs + Adj).	2,2	39
10	S + P (zsg nominales P).	2,4	42
11	Wie / Was für + S + P!	1,7	30
12	S / P!	0,5	9
13	P (Imp) + /nicht/!	6,1	108
14	FW + P (V Präs / Perf)+S?	17,4	309
15	P (V Präs) + S ?	24,8	441
16	S + P (V Konj II).	2,2	39
17	S + P (MV Konj II + VV).	2,5	45
18	/Wenn/ + S + P (V Konj II) + NS (P Konj II).	1,0	18
19	S (man) + P (MV Präs + V Inf) + /nicht/.	1,3	24
20	S + P...	2,5	45
21	Wenn..., P + S	1,3	24
22	S + P, dass	3,0	54
23	Da ..., P + S	0,2	3
24	Weil..., P + S	0,8	15
25	S + P, ob	0,3	6
26	S + P, der /die/ das...	0,7	12
27	S + P, wie ...	0,3	6
28	Was... S, P.	0,8	15
ВСЬОГО		100	1782

Таблиця А.15

**Емпіричний розподіл синтаксичних моделей
у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях**

№	Синтаксична модель висловлення-звинувачення	Форма висловлення	Пряме	Не-пряме	Всього
1	S + P (beschuldigen Präs) + Obj.		3	0	3
2	S + P (sein Präs + schuld).		18	0	18
3	S + P (sein Präs + schuld) + NS.		3	0	3
4	S + P (tragen Präs) + Schuld.		9	0	9
5	S + P (V Präs / Perf) + durch + (Poss. Pron) Schuld.		21	0	21
6	S + P (V Präs) + /nicht/.		435	321	756
7	S + P (V Perf / Prät).		225	132	357
8	S + P (MV Präs + V Inf).		48	45	93
9	S + P (sein Präs + Adj).		159	39	198
10	S + P (zsg nominales P).		171	42	213
11	Wie / Was für + S + P!		12	30	42
12	S / P!		51	9	60
13	P (Imp) + /nicht/!		0	108	108
14	FW + P (V Präs / Perf)+S?		0	309	309
15	P (V Präs) + S ?		0	441	441
16	S + P (V Konj II).		9	39	48
17	S + P (MV Konj II + VV).		9	45	54
18	/Wenn/ + S + P (V Konj II) + NS (P Konj II).		0	18	18
19	S (man) + P (MV Präs + V Inf) + /nicht/.		0	24	24
20	S + P...		6	45	51
21	Wenn..., P + S		3	24	27
22	S + P, dass		90	54	144
23	Da ..., P + S		0	3	3
24	Weil..., P + S		3	15	18
25	S + P, ob		0	6	6
26	S + P, der /die/ das...		0	12	12
27	S + P, wie ...		0	6	6
28	Was... S, P.		9	15	24
ВСЬОГО			1284	1782	3066

Таблиця А.16

**Теоретично очікуваний розподіл синтаксичних моделей
у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях**

№	Синтаксична модель висловлення-звинувачення	Форма висловлення		Всього
		Пряме	Не-пряме	
1	S + P (beschuldigen Präs) + Obj.	1,26	1,74	3
2	S + P (sein Präs + schuld).	7,54	10,46	18
3	S + P (sein Präs + schuld) + NS.	1,26	1,74	3
4	S + P (tragen Präs) + Schuld.	3,77	5,23	9
5	S + P (V Präs / Perf) + durch + (Poss. Pron) Schuld .	8,79	12,21	21
6	S + P (V Präs) + /nicht/.	316,60	439,40	756
7	S + P (V Perf / Prät).	149,51	207,49	357
8	S + P (MV Präs + V Inf).	38,95	54,05	93
9	S + P (sein Präs + Adj).	82,92	115,08	198
10	S + P (zsg nominales P).	89,20	123,80	213
11	Wie / Was für + S + P!	17,59	24,41	42
12	S / P!	25,13	34,87	60
13	P (Imp) + /nicht/!	45,23	62,77	108
14	FW + P (V Präs / Perf)+S?	129,41	179,59	309
15	P (V Präs) + S ?	184,68	256,32	441
16	S + P (V Konj II).	20,10	27,90	48
17	S + P (MV Konj II + VV).	22,61	31,39	54
18	/Wenn/ + S + P (V Konj II) + NS (P Konj II).	7,54	10,46	18
19	S (man) + P (MV Präs + V Inf) + /nicht/.	10,05	13,95	24
20	S + P...	21,36	29,64	51
21	Wenn..., P + S	11,31	15,69	27
22	S + P, dass	60,31	83,69	144
23	Da ..., P + S	1,26	1,74	3
24	Weil..., P + S	7,54	10,46	18
25	S + P, ob	2,51	3,49	6
26	S + P, der /die/ das...	5,03	6,97	12
27	S + P, wie ...	2,51	3,49	6
28	Was... S, P.	10,05	13,95	24
ВСЬОГО		1284	1782	3066

Таблиця А.17

**Величини χ^2 синтаксичних моделей
у прямому та „не-прямому” висловленнях-звинуваченнях**

№	Синтаксична модель висловлення-звинувачення	Форма висловлення		
		Пряме	Не-пряме	Всього
1	S + P (beschuldigen Präs) + Obj.	2,420	1,744	4,164
2	S + P (sein Präs + schuld).	14,519	10,462	24,981
3	S + P (sein Präs + schuld) + NS.	2,420	1,744	4,164
4	S + P (tragen Präs) + Schuld.	7,260	5,231	12,491
5	S + P (V Präs / Perf) + durch + (Poss. Pron) Schuld .	16,939	12,205	29,145
6	S + P (V Präs) + /nicht/.	44,276	31,903	76,179
7	S + P (V Perf / Prät).	38,120	27,467	65,587
8	S + P (MV Präs + V Inf).	2,104	1,516	3,620
9	S + P (sein Präs + Adj).	69,805	50,297	120,102
10	S + P (zsg nominales P).	75,010	54,047	129,057
11	Wie / Was für + S + P!	1,776	1,280	3,056
12	S / P!	26,641	19,196	45,836
13	P (Imp) + /nicht/!	45,229	32,589	77,818
14	FW + P (V Präs / Perf)+S?	129,405	93,241	222,646
15	P (V Präs) + S ?	184,685	133,073	317,758
16	S + P (V Konj II).	6,131	4,418	10,549
17	S + P (MV Konj II + VV).	8,196	5,906	14,102
18	/Wenn/ + S + P (V Konj II) + NS (P Konj II).	7,538	5,432	12,970
19	S (man) + P (MV Präs + V Inf) + /nicht/.	10,051	7,242	17,293
20	S + P...	11,044	7,957	19,001
21	Wenn..., P + S	6,103	4,398	10,501
22	S + P, dass	14,622	10,536	25,157
23	Da ..., P + S	1,256	0,905	2,162
24	Weil..., P + S	2,732	1,969	4,701
25	S + P, ob	2,513	1,811	4,323
26	S + P, der /die/ das...	5,025	3,621	8,646
27	S + P, wie ...	2,513	1,811	4,323
28	Was... S, P.	0,110	0,079	0,189
ВСЬОГО				1270,52

Звинувачення		„Sie haben eine versuchte Republikflucht begangen.“ [Dahlmanns, 91]																						
№ 617																								
Частини мови											Відносний статус			Відносна дистанція		Гендерна належність				Форма висловлення				
Дієслово	Іменник	Займенник	Прикметник	Прислівник	Частка	Числівник	Вигук	Прийменник	Сполучник	Всього слів	Нижч. статус	Вищ. статус	Рівні статуси	Офіц-ділова	Друж-фаміл	Ж→Ж	Ч→Ч	Ж←Ч	Ч→Ж	Перформатив	Пряме експл.	Непряме експл.	Імпліцитне	
2	1	1	1	0	0	0	0	0	0	5	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0
Синтаксичні моделі																								
1	S + P (beschuldigen Präs) + Obj.										0	15	P (V Präs) + S ?					0						
2	S + P (sein Präs + schuld).										0	16	S + P (V Konj II).					0						
3	S + P (sein Präs + schuld) + NS.										0	17	S + P (MV Konj II + VV).					0						
4	S + P (tragen Präs) + Schuld.										0	18	/Wenn/ + S + P (V Konj II) + NS (P Konj II).					0						
5	S + P (V Präs / Perf) + durch + (Poss. Pron) Schuld.										0	19	S (man) + P (MV Präs + V Inf) + /nicht/.					0						
6	S + P (V Präs) + /nicht/.										0	20	S + P...					0						
7	S + P (V Perf / Prät).										1	21	Wenn..., P + S					0						
8	S + P (MV Präs + V Inf).										0	22	S + P, dass					0						
9	S + P (sein Präs + Adj).										0	23	Da ..., P + S					0						
10	S + P (zsg nominales P).										0	24	Weil..., P + S					0						
11	Wie / Was für + S + P!										0	25	S + P, ob					0						
12	S / P!										0	26	S + P, der /die/ das...					0						
13	P (Imp) + /nicht/!										0	27	S + P, wie ...					0						
14	FW + P (V Präs / Perf) + S?										0	28	Was... S, P					0						

Частота вживання варіантів взаємодії засобів об'єктивації висловлення-звинувачення

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
Перформативне висловлення-звинувачення	Перформативне дієслово	S + P (beschuldigen Präs) + Obj.	Статус адресанта вищій	Неофіційна	Ч→Ч	0,13
	Прихований перформатив	S + P (sein Präs + schuld).	Статус адресанта вищій	Неофіційна	Ч→Ч	0,13
	Прихований перформатив	S + P (sein Präs + schuld).	Рівні статуси	Неофіційна	Ж→Ч	0,13
	Прихований перформатив	S + P (sein Präs + schuld).	Статус адресанта вищій	Офіційно-ділова	Ч→Ч	0,13
	Прихований перформатив	S + P (sein Präs + schuld).	Статус адресанта вищій	Офіційно-ділова	Ж→Ч	0,13
	Прихований перформатив	S + P (sein Präs + schuld).	Рівні статуси	Неофіційна	Ж→Ж	0,13
	Прихований перформатив	S + P (sein Präs + schuld) + NS.	Рівні статуси	Неофіційна	Ч→Ч	0,13
	Прихований перформатив	S + P (tragen Präs) + Schuld.	Статус адресанта вищій	Офіційно-ділова	Ч→Ч	0,13
	Прихований перформатив	S + P (V Präs / Perf) + durch + (Poss Pron) Schuld .	Статус адресанта вищій	Офіційно-ділова	Ч→Ч	0,25

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
	Прихований перформатив	-----	Рівні статуси	Неофіційна	Ж→Ж	0,13
	Прихований перформатив	-----	Рівні статуси	Неофіційна	Ж→Ч	0,25
Пряме експліцитне висловлення-звинування	Дієслово Уст. лекс. констр. Прикметник	S + P (V Präs) + /nicht/.	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч→Ч	3,20
	Словосполучення, дієслово	S + P (V Präs) + /nicht/.	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч→Ж	2,91
	Уст. лекс. констр. Дієслово, іменник Словосполучення	S + P (V Präs) + /nicht/.	Рівні статуси	Неофіційна	Ч→Ч	1,77
	Дієслово Іменник Словосполучення	S + P (V Präs) + /nicht/.	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ч→Ч	1,27
	Дієслово Уст. лекс. констр.	S + P (V Präs) + /nicht/.	Рівні статуси	Неофіційна	Ж→Ч	0,38
	Дієслово словосполучення	S + P (V Präs) + /nicht/.	Статус адресанта нижчий	Офіційно-ділова	Ч→Ч	0,38
	Іменник, дієслово Прикметник Словосполучення	S + P (V Präs) + /nicht/.	Рівні статуси	Неофіційна	Ж→Ж	0,89
	Дієслово, словосполучення Іменник, прикмет.	S + P (V Präs) + /nicht/.	Рівні статуси	Неофіційна	Ч→Ж	2,03

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
Пряме експліцитне висловлення-звинування	Дієслово Частка	S + P (V Präs) /nicht/.	Статус дресанта нижчий	Неофіційна	Ч→Ч	0,38
	Дієслово	S + P (V Präs) + /nicht/.	Рівні статуси	Офіційно-ділова	Ч→Ч	0,38
	Дієслово	S + P (V Präs) + /nicht/.	Рівні статуси	Офіційно-ділова	Ч→Ж	0,13
	Дієслово	S + P (V Präs) + /nicht/.	Рівні статуси	Офіційно-ділова	Ж→Ч	0,13
	Усталена лекс. конструкція	S + P (V Präs) + /nicht/.	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ч→Ж	0,13
	Дієслово	S + P (V Perf / Prät).	Рівні статуси	Офіційно-ділова	Ж→Ч	0,13
	Словосполучення	S + P (V Perf / Prät).	Рівні статуси	Неофіційна	Ч→Ж	0,38
	Словосполучення Дієслово	S + P (V Perf / Prät).	Рівні статуси	Неофіційна	Ж→Ч	0,89
	Дієслово	S + P (V Perf / Prät).	Статус дресанта нижчий	Офіційно-ділова	Ч→Ч	0,25
	Словосполучення Дієслово Іменник	S + P (V Perf / Prät).	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч→Ч	3,13
	Словосполучення Дієслово Прислівник	S + P (V Perf / Prät).	Рівні статуси	Неофіційна	Ч→Ч	0,89

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
Пряме експліцитне висловлення-звинувачення	Іменник	S + P (V Perf / Prät).	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ж → Ч	0,13
	Дієслово Прислівник	S + P (V Perf / Prät).	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	1,52
	Дієслово	S + P (V Perf / Prät).	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ж	0,13
	Дієслово	S + P (V Perf / Prät).	Рівні статуси	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,13
	Словосполучення	S + P (V Perf / Prät).	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ч → Ж	0,51
	Модальне дієслово	S + P (MV Präs + V Inf).	Рівні статуси	Офіційно-ділова	Ж → Ж	0,13
	Модальне дієслово	S + P (MV Präs + V Inf).	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ч	0,38
	Модальне дієслово	S + P (MV Präs + V Inf).	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,38
	Модальне дієслово	S + P (MV Präs + V Inf).	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ж	0,25
	Модальне дієслово	S + P (MV Präs + V Inf).	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	0,51
	Прислівник Прикметник	S + P (sein Präs + Adj / Adv).	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,63

Продовж. табл. А.18

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
Пряме експліцитне Висловлення-звинувачення	Прикметник Прислівник	S + P (sein Präs + Adj / Adv).	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	2,28
	Прикметник	S + P (sein Präs + Adj / Adv).	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ч	1,02
	Прикметник	S + P (sein Präs + Adj / Adv).	Рівні статуси	Офіційно-ділова	Ж → Ч	0,13
	Прикметник	S + P (sein Präs + Adj / Adv).	Рівні статуси	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,13
	Прикметник	S + P (sein Präs + Adj / Adv).	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ж	0,76
	Прикметник	S + P (sein Präs + Adj / Adv).	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ж	0,25
	Іменник	S + P (zsg nominales P).	Статус адресанта вищій	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,89
	Іменник	S + P (zsg nominales P).	Статус адресанта вищій	Неофіційна	Ч → Ч	0,51
	Іменник	S + P (zsg nominales P).	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	1,52
	Іменник	S + P (zsg nominales P).	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ч	1,77
	Іменник	S + P (zsg nominales P).	Статус адресанта нижчий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,51

Продовж. табл. А.18

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
Пряме експліцитне висловлення-звинувачення	Іменник	S + P (zsg nominales P).	Статус дресанта нижчий	Неофіційна	Ч → Ч	0,13
	Іменник	S + P (zsg nominales P).	Рівні статуси	Офіційно-ділова	Ч → Ж	0,13
	Іменник	S + P (zsg nominales P).	Рівні статуси	Офіційно-ділова	Ж → Ч	0,25
	Іменник	S + P (zsg nominales P).	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ж	0,76
	Іменник	S + P (zsg nominales P).	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ж → Ж	0,13
	Іменник	S + P (zsg nominales P).	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ж	0,38
	Іменник	S + P (zsg nominales P).	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ч → Ж	0,13
	Іменник	Wie / Was für + S + P!	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	0,25
	Іменник	S / P!	Статус дресанта нижчий	Неофіційна	Ч → Ч	0,25
	Іменник	S / P!	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ч	0,51
	Іменник	S / P!	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,51
	Іменник	S / P!	Статус дресанта нижчий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,13

Продовж. табл. А.18

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
	Іменник	S / P!	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	0,13
Непряме експліцитне висловлення-звинувачення	Іменник Прикметник	S + P (V Präs) /nicht/.	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ж → Ж	0,38
	Присл., прикметн. Іменник, частка Запер. займенник	S + P (V Präs) /nicht/.	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ж	1,39
	Вигук	S + P (V Präs) /nicht/.	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ж → Ч	0,13
	Усталена лекс. конструкція	S + P (V Präs) + /nicht/.	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ч → Ч	0,13
	Усталена лекс. Конструкція Іменник, частка Прикметник	S + P (V Präs) + /nicht/.	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ч	2,91
	Дієслово Заперечний займенник Присліник	S + P (V Präs) + /nicht/.	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ж	0,38
	Іменник, частка Дієслово Запер. займенник Присл., прикметн. Уст. лекс. констр. Словосполучення	S + P (V Präs) + /nicht/.	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	3,80

Продовж. табл. А.18

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
Непряме експліцитне висловлення-звинувачення	Дієслово	S + P (V Präs) + /nicht/.	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ч → Ж	0,13
	Дієслово Іменник Заперечний займенник	S + P (V Präs) /nicht/.	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,89
	Заперечний займенник	S + P (V Präs) /nicht/.	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ж	0,13
	Присвійний займенник	S + P (V Präs) /nicht/.	Статус адресанта нижчий	Неофіційна	Ч → Ч	0,13
	Дієслово Усталена лекс. конструкція Прися., прикметн.	S + P (V Perf / Prät).	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ж	1,14
	Дієслово Запер. займенник.	S + P (V Perf // Prät).	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	1,27
	Дієслово	S + P (V Perf // Prät).	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ч → Ч	0,13

Продовж. табл. А.18 19

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
Непряме експліцитне висловлення-звинувачення	Усталена лекс. конструкція Дієслово	S + P (V Perf // Prät).	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,25
	Дієслово	S + P (V Perf // Prät).	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ж	0,25
	Дієслово Іменник, прикм. Уст. лекс. констр.	S + P (V Perf // Prät).	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ч	0,76
	Модальне дієслово	S + P (MV Präs + V Inf).	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ж → Ж	0,13
	Модальне дієслово	S + P (MV Präs + V Inf).	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	0,38
	Модальне дієслово	S + P (MV Präs + V Inf).	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ч	0,76
	Модальне дієслово	S + P (MV Präs + V Inf).	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ж	0,51
	Модальне дієслово	S + P (MV Präs + V Inf).	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,13
	Модальне дієслово	S + P (MV Präs + V Inf).	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ж	0,13

Продовж. табл. А.18 61

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
Непряме експліцитне висловлення-звинувачення	Модальне дієслово	S + P (MV Präs + V Inf).	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ж → Ч	0,13
	Модальне дієслово	S + P (MV Präs + V Inf).	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ж → Ж	0,13
	Іменник Прислівник	Wie / Was für + S + P!	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	0,25
	Модальне дієслово	Wie / Was für + S + P!	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ж	0,25
	Іменник Прислівник Дієслово	Wie / Was für + S + P!	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ч	0,38
	Прикметник Іменник Прислівник	P (Imp) + /nicht/!	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	1,02
	Прикметник	P (Imp) + /nicht/!	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ж → Ж	0,25
	Прикметник Словосполучення	P (Imp) + /nicht/!	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ж	0,25
	Дієслово Іменник Прикметник	P (Imp) + /nicht/!	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ч	2,41

Продовж. табл. А.18

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
Непряме експліцитне висловлення-звинувачення	Дієслово Словосполучення Прикметник	P (Imp) + /nicht/!	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,76
	Прикметник	P (Imp) + /nicht/!	Статус адресанта нижчий	Офіційно-ділова	Ж → Ч	0,13
	Дієслово	P (Imp) + /nicht/!	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ж	0,25
	Прикметник	P (Imp) + /nicht/!	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ж → Ч	0,13
	Іменник	P (Imp) + /nicht/!	Статус адресанта нижчий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,13
	Дієслово	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Статус адресанта нижчий	Неофіційна	Ч → Ч	0,51
	Прикметник Дієслово, присл. Модальне дієслово Іменник	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ч	1,77
	Дієслово Іменник Запер. займенник	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	1,14
	Дієслово Заперечний займенник Іменник	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ч → Ч	1,02
	Дієслово	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Статус адресанта нижчий	Офіційно-ділова	Ж → Ч	0,13

Продовж. табл. А.18

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
Непряме експліцитне висловлення-звинувачення	Дієслово	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Статус дресанта нижчий	Неофіційна	Ч → Ч	0,51
	Прикметник Дієслово, присл. Модальне дієслово Іменник	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ч	1,77
	Дієслово Іменник Запер. займенник	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	1,14
	Дієслово Запер. займенник Іменник	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ч → Ч	1,02
	Дієслово	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Статус дресанта нижчий	Офіційно-ділова	Ж → Ч	0,13
	Прислівник	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Рівні статуси	Офіційно-ділова	Ж → Ж	0,13
	Іменник	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Рівні статуси	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,13
	Дієслово Уст. лекс. конст.	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ж	0,63

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
Непряме експліцитне висловлення-звинування	Запер. займенник Іменник, прикм. Модал. дієслово Частка, дієслово Прислівник	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	2,41
	Іменник Прикметник Модальне дієслово Дієслово	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ж	0,89
	Прислівник Дієслово	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Рівні статуси	Офіційно-ділова	Ч → Ж	0,25
	Дієслово	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ж	0,25
	Частка прислівник	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ж	0,25
	Усталена лекс. конструкція	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Рівні статуси	Офіційно-ділова	Ж → Ч	0,13
	Усталена лекс. конструкція	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Статус дресанта нижчий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,13
	Дієслово	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Статус дресанта вищий	Неофіційна	Ч → Ж	0,13

Продовж. табл. А.18

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
Непряме експліцитне висловлення-звинувачення	Дієслово	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ж → Ж	0,13
	Заперечний займенник	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ж → Ч	0,13
	Словосполучення	FW + P (V Präs / Perf) + S ?	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ж → Ж	0,13
	Дієслово, іменник Прикметник Модальне дієслово Запер. займенник	P (V Präs) + S ?	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	1,52
	Дієслово, іменник Прикметник Модальне дієслово Запер. займенник	P (V Präs) + S ?	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	1,52
	Прикметник Модальне дієслово Частка, дієслово Запер. займенник Іменник Уст. лекс. констр.	P (V Präs) + S ?	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	2,03

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
Непряме експліцитне висловлення-звинування	Прикметник Модальне дієслово Частка, дієслово Запер. займенник Іменник Уст. лекс. констр.	P (V Präs) + S ?	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	2,03
	Усталена лекс. конструкція Дієслово	P (V Präs) + S ?	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ж	0,51
	Дієслово, іменник Запер. займенник Уст. лекс. констр. Модальне дієслово Прикметник	P (V Präs) + S ?	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ч	0,63
	Іменник	P (V Präs) + S ?	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ж → Ж	0,13
	Модальне дієслово Прислівник Дієслово	P (V Präs) + S ?	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ч → Ч	1,27
	Дієслово Модальне Дієслово, частка Прикметник	P (V Präs) + S ?	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ж	1,65

Продовж. табл. А.18

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
Непряме експліцитне висловлення-звинувачення	Усталена лекс. конструкція	P (V Präs) + S ?	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ж → Ч	0,13
	Дієслово Іменник	P (V Präs) + S ?	Рівні статуси	Офіційно-ділова	Ч → Ж	0,25
	Прислівник Іменник	P (V Präs) + S ?	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ж	0,25
	Дієслово	P (V Präs) + S ?	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ч → Ж	0,13
	Іменник	P (V Präs) + S ?	Статус адресанта нижчий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,13
	Заперечний займенник	P (V Präs) + S ?	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ж	0,13
	Іменник	P (V Präs) + S ?	Статус адресанта нижчий	Неофіційна	Ч → Ч	0,13
	Дієслово прислівник	S + P (V Konj II).	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ч	0,76
	Дієслово	S + P (V Konj II).	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ж	0,13
	Дієслово Іменник	S + P (V Konj II).	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	0,25

Продовж. табл. А.18

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
Непряме експліцитне висловлення-звинувачення	Заперечний займенник	S + P (V Konj II).	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ч → Ч	0,13
	Дієслово	S + P (V Konj II).	Статус адресанта нижчий	Неофіційна	Ч → Ч	0,13
	Модальне дієслово	S + P (MV Konj II + VV).	Статус адресанта нижчий	Неофіційна	Ч → Ч	0,13
	Модальне дієслово	S + P (MV Konj II + VV).	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	0,38
	Модальне дієслово	S + P (MV Konj II + VV).	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ж	0,51
	Модальне дієслово	S + P (MV Konj II + VV).	Рівні статуси	Офіційно-ділова	Ж → Ч	0,13
	Модальне дієслово	S + P (MV Konj II + VV).	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ч	0,51
	Модальне дієслово	S + P (MV Konj II + VV).	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ж	0,13
	Модальне дієслово	S + P (MV Konj II + VV).	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ж → Ж	0,13

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
Непряме експліцитне висловлення-звинувачення	Прислівник Дієслово	/Wenn/ + S + P (V Konj II) + NS (P Konj II).	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ж	0,25
	Дієслово	/Wenn/ + S + P (V Konj II) + NS (P Konj II).	Статус адресанта вищій	Неофіційна	Ж → Ж	0,13
	Усталена лекс. конструкція	/Wenn/ + S + P (V Konj II) + NS (P Konj II).	Статус адресанта вищій	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,13
	Усталена лекс. конструкція	/Wenn/ + S + P (V Konj II) + NS (P Konj II).	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	0,13
	Словосполучення Прислівник	S (man) + P (MV Präs + V Inf) + /nicht/.	Статус адресанта нижчий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,38
	Прислівник Уст. лекс. констр.	S (man) + P (MV Präs + V Inf) + /nicht/.	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	0,25
	Іменник Прислів'я Запер. займенник	S (man) + P (MV Präs + V Inf) + /nicht/.	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ч	0,51

Продовж. табл. А.18

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
Непряме експліцитне висловлення-звинувачення	Дієслово Модальне дієслово	S (man) + P (MV Präs + V Inf) + /nicht/.	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ж → Ж	0,25
	Прислівник	S (man) + P (MV Präs + V Inf) + /nicht/.	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ж	0,13
	Прикметник	S (man) + P (MV Präs + V Inf) + /nicht/.	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ж → Ч	0,13
	Заперечний займенник Іменник	S + P ...	Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	0,51
	Модальне дієслово	S + P ...	Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ч → Ч	0,13
	Іменник Присвійний займенник	S + P ...	Статус адресанта нижчий	Неофіційна	Ч → Ч	0,38
	Модальне дієслово	S + P ...	Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ж	0,13

Продовж. табл. А.18

Форма висловлення	Лексико-граматичні засоби	Синтаксична модель	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%
	Іменник	S + P ...	Статус дресанта нижчий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,13
	Заперечний займенник	S + P ...	Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,13
Імпліцитне висловлення-звинувачення	Тактичний варіант					
	Висловлення, в яких імплікується об'єкт звинувачення шляхом вказівки на клас об'єктів вцілому, до якого він належить		Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	0,13
			Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ч	0,63
	Висловлення, в яких імплікується об'єкт звинувачення шляхом вказівки на третього (пасивного) учасника інтеракції		Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	0,38
	Висловлення, в яких імплікується факт звинувачення		Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ж → Ч	0,13
			Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,76

Форма висловлення	Тактичний варіант	Відносний статус комунікантів	Відносна дистанція між комунікантами	Стать комунікантів	%	
Імпліцитне висловлення-звинувачення		Статус дресанта нижчий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,13	
		Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	0,13	
	Висловлення, в яких імплікується логічний зв'язок між висловленням-звинуваченням та попередньо повідомленим фактом		Статус адресанта вищий	Офіційно-ділова	Ч → Ч	0,25
			Рівні статуси	Неофіційна	Ж → Ч	0,38
			Рівні статуси	Неофіційна	Ч → Ч	0,38
			Статус дресанта нижчий	Неофіційна	Ж → Ж	0,13
			Статус адресанта вищий	Неофіційна	Ж → Ж	0,13

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксенова И.Н. Типы связей в констативных блоках высказываний // Языковое общение: Единицы и регулятивы. – Калинин: Калининск. гос. ун-т, 1987. – С. 115 – 120.
2. Андрієнко Т.П. Мовленнєвий акт іронії в англійській мові (на матеріалі художньої літератури XVI та XX століть): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харків. нац. ун-т. – Харків, 2002. – 16 с.
3. Анисимова Е.Е. Коммуникативно-прагматические нормы немецких аппелятивных текстов: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Горького. – М., 1981. – 32 с.
4. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. – М.: Наука, 1974. – 376 с.
5. Апресян Ю.Д. Перформативы в грамматике и словаре // Изв. АН СССР. Сер. Лит. и Яз. – 1986. – Т.45, №3. – С. 208 – 223.
6. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл (логико-семантические проблемы). Изд. 3-е, стереотипное. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 384 с.
7. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 337 с.
8. Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16: Лингвистическая прагматика. – С. 3 – 43.
9. Багдасарян В.Х. Проблема имплицитного (логико-методологический анализ) / Отв. ред. Г.А. Геворкян. – Ер.: Изд.-во АН Арм ССР, 1983. – 138 с.
10. Баранов А.Н. Иллокутивное вынуждение в структуре диалога // Вопросы языкознания. – 1992. – №2. – С. 84 – 100.
11. Бацевич Ф.С. Когнітивне і лінгвальне в процесах вербалізації // Мовознавство. – 1997. – № 6. – С. 30 – 36.
12. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики. – К.: Академія, 2004. – 342 с.

13. Бацевич Ф.С. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу // Вісник нац. ун-ту "Львів.політ." – 2002. – № 453. – С.30 – 34.

14. Безуглая Л.Р. К проблеме косвенных способов реализации речевого акта // Вісник Харківського державного університету. Серія Романо-германська філологія. – Харків: Константа, 1999. – № 424. – С. 3 – 7.

15. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации: Лингвистика. Теория коммуникации. Английский язык / Киевский национальный ун-т им. Тараса Шевченко / А.И. Чередниченко (отв. ред.). – 2. изд., перераб. и доп. – К., 2003. – 304 с.

16. Беляева Е.И. Модальность и прагматические аспекты директивных речевых актов в английском языке: Автореф. дис... д-ра. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Горького. – М., 1988. – 33 с.

17. Березенко В.М. Вірогідність як параметр конотативного висловлення та засоби її вираження в сучасній англійській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04/ Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2003. – 17 с.

18. Богданов В.В. Иллокутивная функция высказывания и перформативный глагол // Содержательные аспекты предложения и текста. – Калинин: Калининск. гос. ун-т. – 1983. – С. 27 – 38.

19. Богданов В.В. Компоненты перформативного высказывания в коммуникативном фокусе // Тезисы Всесоюзной научной конференции «Коммуникативные единицы языка». – М. – 1984. – С. 27 – 30.

20. Богданов В.В. Речевое общение. Прагматические и семантические аспекты: Учеб. пособие. – Л.: Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1990. – 88 с.

21. Богуславская Ю.О. И нет греха в его вине...// Логический анализ языка. Языки этики. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 79 – 89.

22. Бондарева Н.О. Структурно-семантичні і комунікативно-прагматичні особливості висловлювань із концептом "ПОРАДА": Автореф. дис....канд. філол. наук: 10.02.01/ Київ. нац. ун-т. – К., 2005. – 14 с.

23. Бондарко А.В. К проблеме соотношения универсальных и идиоэтнических аспектов семантики: интерпретационный компонент грамматических значений // *Вопр. языкознания*, 1992. – №3. – С. 5 – 20.

24. Борисенко П.А. Структура, семантика та прагматика франкомовних текстів-поправок (на матеріалі робочих документів Парламентської Асамблеї Ради Європи): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05/ Київ. нац. ун-т. – К., 2006. – 17 с.

25. Булыгина Т.В. Оценочные речевые акты извне и изнутри / Т.В.Булыгина, А.Д. Шмелев // *Логический анализ языка. Язык речевых действий*. – М.: Наука, 1994. – С. 49 – 58.

26. Вайсгербер Л. Язык и философия // *Вопросы языкознания*. – 1993. – № 2. – С. 114 – 124.

27. Вежбицкая А. Речевые акты: Пер. с англ.// *Новое в зарубежной лингвистике*. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16: Лингвистическая прагматика. – С. 251–275.

28. Вежбицкая А. Семантика: примитивы и универсалии // *Семантические универсалии и описание языков*. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 3 – 90.

29. Вендлер З. Факты в языке // *Философия, логика, язык*. – М.: Прогресс, 1987. – С. 293 – 318.

30. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке // *Избранные труды: Исследования по русской грамматике*. – М.: Наука, 1975. – 560 с.

31. Виноградов В.И. Нормативный аспект культуры речи // *Культура речи и эффективность общения*. – М: Наука, 1996. – С. 121 – 176.

32. Вишнинецька М.О. Альтернативні питальні речення у французькій мові: структура, семантика, прагматика: Автореф. дис....канд. філол. наук: 10.02.05/ Київ. нац. ун-т. – К., 2005. – 22 с.

33. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – 2-е изд., доп. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 261 с.

34. Врабель Т.Т. Словотворча прагматика у сучасній англійській мові: Автореф. дис....канд. філол. наук: 10.02.04/ Донецьк. нац. ун-т. – Донецьк, 2005. – 22 с.
35. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 768 с.
36. Гедз С.Ф. Комуникативно-прагматичні особливості запитальних речень, які вживаються у функції прохання (на матеріалі англійської мови) // Методологічні проблеми психології мисленнєвої діяльності / *Studia Methodologica*. – Тернопіль, 1997. – Вип. 3. – С. 161 – 163.
37. Герасимова О.И. Косвенные высказывания и проблема конвенционализации // Психолінгвістическіе проблеми семантики и понимания текста: Сб. научн. трудов. – Калинин: Калининск. гос. ун-т. – 1986. – С. 141 – 145.
38. Гладуш Н.Ф. Повествовательные директивы в современном английском языке: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Киевск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – К., 1985. – 205 с.
39. Гловинская М.Я. Семантика глаголов с точки зрения теории речевых актов / М.Я. Гловинская // Русский язык в его функционировании (коммуникативно-прагматический аспект). – М.: Наука, 1993. – С. 158 – 218.
40. Голод О.Є. Особливості семантики та функціонування пейоративної лексики в сучасній німецькій мові: Автореф. дис....канд. філол. наук: 10.02.04/ Львів. нац. ун-т. – Львів, 2001. – 20 с.
41. Горкавий В.К., Ярова В.В. Математична статистика: Навчальний посібник. – К.: Професіонал, 2004. – 384 с.
42. Готлиб Н.В. Семантико-прагматические особенности высказываний, не допускающих экспликацию перформативов: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. / Н.А.Готлиб; ЛГПИ им. А.И.Герцена. – Л., 1989. – 16 с.
43. Графова Т.А. Смысловая структура эмотивных предикатов / Т. А. Графова // Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности – М.: Наука, 1994. – С. 67 – 99.

44. Грачева Л.И. Средства выражения разрешения и запрещения во французском языке: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.05 / Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Горького. – М., 1982. – 16 с.

45. Гуслиста Л.О. Негативна етична оцінка в контекстах осуду (на матеріалі сучасної публіцистики): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02/ Харків. нац. ун-т. – Харків, 2002. – 15 с.

46. Давыдова Т.А. Речевой акт упрека в английском языке. Дис...канд. филол. наук: 10. 02. 04 / Иркутск. гос. ун-т. – Иркутск, 2003. – 161 с.

47. Даниленко Л.В. Когнитивные аспекты языковой картины мира в сравнении с научной // Когнитивные аспекты языкового значения. – Иркутск: ИГЛУ. – 1997. – С. 28 – 38.

48. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ./ Сост. В. В. Петрова; Под ред. В. И. Герасимова. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.

49. Демьянков В.З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века / В.З.Демьянков // Язык и наука конца XX века. – М.: Институт языкознания РАН, 1995. – С. 286 – 288.

50. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – М.: ИМГУ, – С.17 – 33.

51. Демьянков В.З. Теория речевых актов в контексте современной лингвистической литературы // Новое в зарубежной лингвистике: Вып.17. Теория речевых актов. М.: Прогресс, 1986. – С.223 – 235.

52. Долинин К.А. ИмPLICITное содержание высказывания // Вопросы языкознания. – 1983. – № 6. – С. 37 – 47.

53. Дорда С.В. Комунікативно-прагматичні особливості висловлювань, що передають каяття (на матеріалі англійської мови): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 1996. – 167 с.

54. Ейгер Г.В., Тарасова Е.В. Интенсификаторы высказывания // Вестник Международного Славянского ун-та. Сер. Филология. – 2001. – №4. – С. 3 – 6.

55. Ермакова О.Н., Земская Е.А. К построению типологии коммуникативных неудач: (на материале естественного рус. диалога) // Русский язык в его функционировании: Коммуникативно-прагматический аспект. – М.: Наука, 1993. – С. 30 – 64.

56. Ермоленко С.С., Харитоновна Т.А., Ткаченко О.Б., Яворська Г.М., Ткаченко В.А., Шамота А.М. Мова в культурі народу (план-проспект) // Мовознавство. – 1998. – № 4–5. – С. 3 – 17.

57. Жигадло О.Ю. Парадоксальні висловлення в англomовному художньому дискурсі: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04/ Київ. держ. ун-т. – К., 2006. – 22 с.

58. Звегинцев В.А. Предложение и его отношение к языку и речи. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 245 с.

59. Земская Е.А. Категория вежливости в контексте речевых действий / Е. А. Земская // Логический анализ языка. Язык речевых действий. – М.: Наука, 1994 – С. 131 – 136.

60. Золотова Г.А. Синтаксические основания коммуникативной лингвистики // Вопросы языкознания. – 1988.– № 4 – С. 52 – 58.

61. Изард К.С. Эмоции человека. – М.: Изд. Моск. гос. ун-та, 1980. – 195 с.

62. Ішмуратов А.Т. Конфлікт і згода. Основи когнітивної теорії конфліктів. – К.: Наукова думка, 1996. – 324 с.

63. Іщенко Н.Г. Синонімія спільнокореневих похідних іменників сучасної німецької мови: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.04 / Київський державний лінгвістичний університет. – К., 2001. – 24 с.

64. Карабан В.И. Сложные речевые единицы. Прагматика английских асиндетических полипредикативных образований. – Вища школа, 1989. – 130 с.

65. Караулов Ю.Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения // Язык и личность. – М.: Наука, 1989. – С. 4 – 22.

66. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. – Л.: Наука, 1972. – 216 с.

67. Кибрик А.Е., Богданова Е.А. Дискурсивные слова как маркеры нетривиальных операций над знаниями // Труды международного семинара. Диалог 95: компьютерная лингвистика и ее приложения. – Казань: КГУ, 1995. – С. 133 – 139.

68. Кларк Г.Г., Карлсон Т.Б. Слушающие и речевой акт // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17: Теория речевых актов. – С. 270 – 322.

69. Клочко Л.И. Высказывания похвалы в коммуникативно-деятельностной парадигме общения (на материале английского языка): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Сумск. гос. ун-т. – Сумы, 2003. – 194 с.

70. Кнурова О.А. Реактивные высказывания в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. ун-т. – М., 1998. – 24 с.

71. Кобозева И.М. Две ипостаси содержания речи: значение и смысл // Язык о языке / Под ред. Н.Д. Арутюновой. – М.: Языки рус. культуры, 2000. – С. 303 – 359.

72. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.

73. Кобозева И.М., Ким Гон Сук. Сложное предложение как форма сложного речевого акта // Сложное предложение: традиционные вопросы теории описания и новые аспекты его изучения. – М: Русский учебн. центр, 2000. – С. 95 – 105.

74. Козловский В.В. Предложения с конъюнктивом (структура, семантика, прагматика): Монография. – Черновцы: Рута, 1997. – 281 с.

75. Козловська Т.П., Нікончук М.Г. Структурний ракурс комунікативної ситуації // Мовні і концептуальні картини світу: Збірка наук. праць. – Київ. – 2001. – С. 164 – 169.

76. Козловський В.В. Введення непрямого висловлення та оцінне ставлення мовця // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. – Чернівці: Рута, 1999. – Вип. 68. – С. 79 – 84.

77. Козловський В.В. Концепт у лінгвістичному аспекті // Соціокультурні аспекти навчання іноземних мов: Тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. – Тернопіль: Вид.-во Тернопільського державного педагогічного ун-ту. – 2004. – С. 32 – 33.

78. Козловський В.В. Модель лінгвокультурної реальності // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. Наук. пр. – Київ: – 2005 – Вип. 18. Част. 1. – С. 218 – 221.

79. Козловський В.В. Слово і концепт: семантичний і концептуальний аспекти (порівняльна характеристика) // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. Наук. пр. – К.: ВПЦ „Київський університет”. – 2004. – Вип. 12. Част. 1. – С. 231 – 235.

80. Козловський В.В. Структура лінгвокультурного концепту (на матеріалі сучасної німецької мови) // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. Наук. пр. – Київ – 2005. – Вип. 16. Част. 1. – С. 196 – 200.

81. Конфліктологія: За ред. професорів Я. М. Герасіної та М. І. Панова. – Харків: Право, 2002. – 256 с.

82. Корнійко І.В. Звертання як динамічний засіб вираження зверненості мовлення (на матеріалі сучасної німецької мови): Автореф. дис. ... канд.. філол. наук: 10.02.04 / Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2000. – 18 с.

83. Король А. А. Типологія висловлювання „звинувачення” у сучасній німецькій мові // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: Зб. праць та доповідей Всеукраїнської наук. конференції (12-13 травня 2005 р.). – Хмельницький: ХНУ, 2005. – С. 93 – 94.

84. Король А.А. Акт звинувачення сучасної німецької мови (на матеріалі правового дискурсу) // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – Вип. 14. – Кн. 1. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. – С. 202 –205.

85. Король А.А. Висловлювання звинувачення в структурі конфліктної ситуації на рівні макроконтексту // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – Вип. 18. Кн. 1. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – С. 236 – 240.

86. Король А.А. Дискурс у сучасній лінгвістиці: визначення та загальна характеристика // Наука і освіта `2004`: Тези доповідей VII Міжнар. наук.-практ. конф. (10-25 лютого 2004 р.). – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С. 46 – 47.

87. Король А.А. Ефективність мовленнєвої дії з іллокутивним значенням звинувачення // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – Вип. 21. Част. 2. – К.: ВПЦ “Київський у-т”, 2007. – С. 71–78.

88. Король А.А. Засоби об’єктивації прямого експліцитного звинувачення // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – Вип. 16. Кн. 1. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – С. 207 – 212.

89. Король А.А. Іллокутивний акт “звинувачення”: визначення та форми прояву (на матеріалі сучасної німецької мови) // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. пр. – Вип. 213: Германська філологія. – Чернівці: Рута, 2004.– С. 125 – 134.

90. Король А.А. Мовленнєвий акт “звинувачення”: визначення та форми прояву // Соціокультурні аспекти навчання іноземних мов: Тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. – Тернопіль: ТДПУ, 2004. – С. 37 – 38.

91. Король А.А. Мовленнєвий акт «звинувачення» імпліцитного типу (на матеріалі сучасної німецької мови) // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – Вип. 12. Част. 1. – К.: ВПЦ “Київський у-т”, 2004. – С. 260 – 264.

92. Король А.А. Мовленнєвий акт звинувачення в структурі фреймів взаємодії // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. пр. – Вип. 267: Германська філологія. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 134 – 143.

93. Король А.А. Прагматичні види іллокутивного акту звинувачення // Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень і методика викладання іноземних мов професійного спілкування у вищій школі: Зб. наук. пр. – Част.1: Лінгвостилістика. Лексична семантика. Фразеологія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – С. 319 – 321.

94. Король А.А. Пряме перформативне висловлювання “звинувачення” в сучасній німецькій мові // Наука і освіта `2005`: Тези доповідей VIII Міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – С. 24 – 25.
95. Король А.А. Розподіл частин мови у прямому та не-прямому звинуваченнях // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. пр. – Вип. 290: Германська філологія. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 117 – 126.
96. Короткова Л.В. Семантико-когнітивний та функціональний аспекти текстових аномалій у сучасній англомовній художній прозі: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2001. – 31 с.
97. Красных В.В. Анализ дискурса // Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 242 – 250.
98. Крестинский С.В. Молчание в системе невербальных средств коммуникации // Тверской лингвистический меридиан: Теорет. сб. – Тверь: ТГУ, 1998. – Вып. – 1. – С. 74 – 79.
99. Крысин Л.П. Социальная маркированность языковых единиц // Вопросы языкознания. – 2000. – № 4. – С. 26 – 42.
100. Кубрякова Е.С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике // Дискурс. Речь. Речевая деятельность: функциональные структурные аспекты: Сб. обзоров. – М.: РАН ИНИОН Центр гуманитарных научно-информационных исследований отделения языкознания, 2000. – С. 7 – 25.
101. Кудрявцев В.Н. Проблемы конфликтологии // Социологические исследования. – 1993. – № 9. – С. 52 – 53.
102. Кукушкина Е.И. Познание, язык, культура. – М.: МГУ, 1984. – 264 с.
103. Кулікова В.Г. Структура спонукальних мовленнєвих актів сучасної французької мови (комунікативно-прагматичний аспект): Автореф. дис....канд. філол. наук: 10.02.05 / Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2001. – 22 с.

104. Кусько К.Я. Дискурс іноземномовної комунікації – концептуальні питання теорії і практики // Наукові записки Академії наук вищої школи України. – К.: Хрещатик, 2002. – С. 97 – 114.

105. Кусько К.Я. Філологічна наука ХХ – початку ХХІ століття: дискурсивний огляд// Дискурс іноземномовної комунікації. – Львів: ЛНУ, 2002. – С. 13 – 23.

106. Кучма О.І. Німецькі емоційно-експресивні частки та їх відтворення українською мовою (на матеріалі українських перекладів сучасної німецької мови): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16/ Київ. нац. ун-т. – К., 2004. – 16 с.

107. Левицкий В.В. Квантитативные методы в лингвистике. – Черновцы: Рута, 2004. – 190 с.

108. Лисенко М.В. Место стратегий извинения в гармонизации межличностных отношений: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. РГПУ им. А.И.Герцена. – СПб, 1999. – 16 с.

109. Ляпон М.В. Оценочная ситуация и словесное само моделирование // Язык и личность. – М.: Наука, 1989. С. 24 – 34.

110. Макаров М.Л. Анализ дискурса в малой группе. – Тверь: ТГУ, 1995. – 82 с.

111. Маковский М.М. Теория лексической аттракции. (Опыт функц. типологии лексико-семант. систем.) М.: «Наука», 1971. – 252 с.

112. Маслова В.А. Лингвокультурология. Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.

113. Медведева Л.М. До типології мовленнєвих актів // Мовознавство. – 1989. №3. – С. 8 – 19.

114. Мельникова Е.А. Семантический признак „характер передаваемой информации” и типы синтаксических конструкций с глаголами речи // Межкатегориальные связи в грамматике. – СПб.: Изд-во „Дмитрий Буланин”, 1996. – С. 168 – 217.

115. Мерзликіна О.В. Статус комунікативної діяльності в лінгвістичній прагматиці // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Зб. наук. статей. – К.: КДЛУ, 2001. – Вип. 5. – С. 127 – 131.

116. Мецлер А.А. Прагматика коммуникативных единиц. – Кишнев: Штиинца, 1990. – 103 с.

117. Мирончук Т.А. Семантичні та прагматичні особливості висловлень виправдання в сучасній англійській мові: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 1998. – 200 с.

118. Михайлова Л.В. Еволюція директивних мовленнєвих актів в англійській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04/ Харк. нац. ун-т. – Харків, 2002. – 24 с.

119. Міщенко В.Я. Комплімент у мовленнєвій поведінці представників англомовних (британської та американської) культур: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10. 02. 04/ Харк. нац. ун-т. – Харків, 2000. – 18 с.

120. Морозова І.Б., Александрова В.Г. Комунікативна активність особистості в процесі мовного діалогічного спілкування // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Зб. наук. статей. – К.: КДЛУ, 2001. – Вип. 5. – С. 131 – 134.

121. Нефёдова Л.А. Когнитивно-деятельностный аспект имплицативной коммуникации. – Челябинск: Челябинский гос. ун-т, 2001. – 151 с.

122. Никитина Н.Н. Вокативные и императивные высказывания во французском языке: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.05 / Калининск. гос. ун-т. – Калинин, 1987. – 18 с.

123. Новиков А.И., Ярославцева Е.И. Семантические расстояния в языке и тексте / Отв. ред. Телия В.Н. – М.: Наука, 1990. – 136 с.

124. Одарчук Н.А. Семантика та прагматика висловлень відмови в англомовному художньому дискурсі: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04/ Луцьк. нац. ун-т. – Луцьк, 2003. – 249 с.

125. Осовська І.М. Види відмови та їх мовне вираження// Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. – Чернівці: Рута, 1996. – Вип. 1. – С. 135 – 139.

126. Осовська І.М. Види ситуативних моделей з “ввічливою відмовою” // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія. – Чернівці: Рута, 1998. – Вип. 41. – С. 136 – 140.

127. Осовська І.М. Висловлення-відмова: структурно-семантичний та комунікативно-прагматичний аспекти (на матеріалі сучасної німецької мови): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Чернівецьк. нац. ун-т. – Чернівці, 2002. – 187 с.

128. Остин Дж. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. – Вип. 17. – М.: Прогресс, 1986. – С. 7 – 92.

129. Павлюк О.О. Категоризація негативних моральних якостей людини у французькій мовній картині світу: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05/ Запоріжськ. держ. ун-т. – Запоріжжя, 2003. – 229 с.

130. Падучева Е.В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью: Референциальные аспекты семантики местоимений. – М.: Наука, 1985. – 271 с.

131. Падучева Е.В. Отрицательные слова // Русский язык. – М.: Энциклопедия, 1979. – С. 51 – 74.

132. Падучева Е.В. Проблема коммуникативной неудачи в сказках Льюиса Керролла // Т. Dobrzyńska, E. Janus eds. Tekst i zdanie: Zbiór studiów. – Wrocław, etc.: Ossolineum, 1983. – p. 139 – 160.

133. Падучева Е.В. Семантика вины и смещение акцентов в толковании лексем / Е. В. Падучева // Логический анализ языка. Языки этики. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 148 – 166.

134. Панченко Н.Н. Средства объективации концепта „обман” (на материале англ. и рус. языков): Дис... канд. филол. наук: 10.02.20 / Волгоградск. гос. ун-т. – Волгоград, 1999. – 236 с.

135. Панчишина Т.А. Репрезентація ірреального бажання в синтаксичних конструкціях з кон'юнктивом у сучасній німецькій мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. нац. ун-т. – К, 2001. – 17 с.

136. Паславська А.Й. Заперечення та сфери його дії: семантика, синтактика, прагматика, просодика: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15/ Київ. нац. ун-т. – К, 2006. – 24 с.

137. Пастушенко Т.В. Цветовая номинация как элемент вторичной языковой картины мира (на материале современного английского языка): Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04/ Київ. нац. ун-т. – К, 1998. – 198 с.

138. Петелина Е.С. Речевые акты, принципиально невыразимые перформативными глаголами // Речевые акты в лингвистике и методике: Межвуз. сб. науч. тр. – Пятигорск: ПГПИИЯ, 1986. – С. 182 – 187.

139. Пещак М. М. Коммуникативный синтаксис.– К.: Довіра, 2000. – 151 с.

140. Плотникова С.Н. Неискренний дискурс (в когнитивном и структурно-функциональном аспектах). – Иркутск: ИГЛУ, 2000. – 244 с.

141. Плотникова С.Н. Сотрудничество и конфликт в беседе: анализ интерактивных стратегий: Учеб. Пособие. – Иркутск: ИГЛУ, 1998. – 48 с.

142. Полюжин М.М. Когніція як спеціальний тип набування знань та переробки інформації // Проблеми романо-германської філології: Зб. наук. праць. – Ужгород: УНУ, 2001. – С. 3 – 8.

143. Попова З.Д., Стернин И.А. Семантико-когнитивный подход как направление когнитивной лингвистики // *Vita in lingua*: К юбилею профессора С. Г. Воркачева. Сборник статей / отв. ред. В. И. Карасик. – Краснодар: Атриум, 2007. – С. 191 – 203.

144. Поспелова А.Г. Манифестация и механизмы речевых приоритетов в английской диалогической речи. – СПб.: СПб. ун-т, 2000. – 20 с.

145. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. - М.: Просвещение, 1941. – 551 с.

146. Потебня А.А. Собрание трудов; Мысль и язык / Ю.С.Рассказов, О.А.Сычев. – М: Лабиринт, 1999. – 300 с.

147. Почепцов Г.Г. Коммуникативная стратегия и тактика // Диалог глазами лингвиста. – Краснодар: Изд-во Кубан. гос. ун-та, 1994. – С. 36 – 39.
148. Почепцов Г.Г. Конструктивный анализ структуры предложения. – К.: Вища школа, 1971. – 179 с.
149. Почепцов Г.Г. Прагматика предложения // И.П.Иванова, В.В.Бурлакова, Г.Г.Почепцов. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Прогресс, 1981. – С. 257 – 281.
150. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. – К.: КДУ, 1999. – 307 с.
151. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения. – К.: Вища школа, 1986. – 116 с.
152. Приходько А.М. Пропозиція як одиниця семантичного синтаксису // Наукова спадщина Ю.О. Жлуктенка та сучасне мовознавство. Зб. наук. праць. – К.: КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 2000. – С. 205 – 209.
153. Приходько А.М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 291 с.
154. Пудровская Т.Н. Речевые акты «оффератив» и «деклинатив» в системе речи (на материале современного английского языка) Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04/ Харків. нац. ун-т. – Харків, 2000. – 203 с.
155. Рахилина Е.В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость. – М.: Русские словари, 2000. – 416 с.
156. Романов А.А. Иллокутивные индикаторы прямых и косвенных речевых актов // Речевые акты в лингвистике и методике. – Межвуз. сб. научн. трудов. – Пятигорск: ПГПИИЯ, 1986. – С. 195 – 203.
157. Романов А.А. Коммуникативно-прагматические и семантические свойства немецких высказываний-просьб: Автореф. дис. ... канд. филол. наук 10.02.04 / Калининск. гос. ун-т. – Калинин, 1982. – 18 с.
158. Романов А.А. Системный анализ регулятивных средств диалогического общения. Пособие по теоретическим курсам. – М.: АН СССР Ин-т Языкознания, 1988. – 183 с.

159. Рудик І.М. Комунікативно-прагматичні типи висловлювань зі значенням згоди / незгоди в сучасній англійській мові. Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04/ Харків. нац. ун-т. – Харків, 2000. – 19 с.

160. Рябцева Н.К. “Вопрос”: прототипическое значение концепта // Логический анализ языка. Культурные концепты / Отв. ред. Н.Д.Арутюнова. – М.: Наука. – 1991. – С. 72 – 77.

161. Салатова А.Г.-А. Речевые стратегии и средства из реализации в современных христианских немецкоязычных проповедях: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Челябинск. гос. ун-т. – Уфа, 2006. – 23 с.

162. Сафаров Ш. Система речевого общения: универсальное и этноспецифическое. – Самарканд, 1991. – 172 с.

163. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: Брама, Изд-во Вовчок О.Ю., 2004. – 336 с.

164. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170 – 194.

165. Серль Дж. Косвенные речевые акты // НЗЛ. – 1986. – №17. – С. 195 – 222.

166. Серль Дж., Вандервекен Д. Основные понятия исчисления речевых актов // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 18. – С. 242 – 262.

167. Снежик О.П. Висловлення звинувачення та виправдання у вербальних інтеракціях (на матеріалі сучасної французької мови): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Київський нац. у-т. ім. Т. Шевченка – Київ, 2007. – 20 с.

168. Старикова Е.Н. Проблемы семантического синтаксиса. – К.: Вища школа, 1985. – 124 с.

169. Степанов Ю.С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принцип причинности // Язык и наука конца XX века. – М., 1995. – С.40 – 45.

170. Степанов Ю.С. Имена, предикаты, предложения: Семиологическая грамматика. – М., 1981. – 360 с.

171. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М., 1997 – 350 с.

172. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики. – М.: Наука, 1975. – 311 с.

173. Стросон П.Ф. Намерение и конвенция в речевых актах // Новое в зарубежной лингвистике. – М: Прогресс, 1986. – Вып. 17: Теория речевых актов. – С. 130 – 151.

174. Сусов И.П. Прагматическая структура высказывания // Языковое общение и его единицы: Межвуз. сб. науч. тр. – Калинин: КГУ, 1986. – С. 7– 11.

175. Сусов И.П. Семантика и прагматика предложения: Учеб. пособие. – Калинин: КГУ, 1980. – 51 с.

176. Сысенко В.А. Супружеские конфликты. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Мысль. 1989. – 173 с.

177. Тайсумов М.У. Противоречие как процесс: Автореф. дис... д-ра филос. наук: 09.00.02 / Ростовск. гос. ун-т. – Ростов н/Д., 1994. – 33 с.

178. Тарасова Е.В. Речевая системность и контекст // Мовна компетенція, креативність та актуальні проблеми викладання іноземних мов. – Харків: Константа, 1998. – С. 168 – 175.

179. Тарасова Е.В. Речевая системность в терминах лингвопрагматики// Іноземна філологія на межі тисячоліть // Вісник Харківського нац. ун-ту. – Харків: Константа, 2000. – С. 273 – 278.

180. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – Москва: Наука, 1986. – 52 с.

181. Терещенко Т.В. Мовленнєві акти з перформативними виразами в сучасній німецькій мові: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04/ Вінницьк. держ. ун-т. – Вінниця, 2001. – 201 с.

182. Тришківна-Аудія Т.В. Структура, семантика і прагматика окличних речень у сучасній французькій мові: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.05 / Київськ. нац. ун-т. – К., 2001. – 16 с.

183. Туровский В.В. Память в наивной картине мира: забыть, вспомнить, помнить. // Логический анализ языка. Культурные концепты / Отв. ред. Н.Д.Арутюнова. – М.: Наука, 1991. – С. 91 – 95.

184. Уділова Т.М. Концепт ввічливості в мовленні // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наукових праць. – К.: Логос, 2001. – С. 472 – 476.

185. Фадеева Е.В. Стратегии и тактики конфликтного дискурса (на материале современного английского языка): Дис....канд. филол. наук: 10.02.04 / Киевск. гос. лингв. ун-т. – К., 2000. – 194 с.

186. Флакман А.А. Немецкий язык как отражение ментальности его носителей: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Новгородск. гос. ун-т. – Нижний Новгород, 2005. – 175 с.

187. Хвощевський Р.В. Натяк як мовленнєва стратегія (на матеріалі сучасної французької мови): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05/ Київ. нац. ун-т. – К., 2002. – 19 с.

188. Храковский В.С., Володин А.П. Семантика и типология императива: Русский императив. – Л., 1986. – 270 с.

189. Цурикова Л.В. Анализ межкультурной коммуникации: когнитивно-прагматический подход // Вестник ВГУ. Сер. Гуманитарные науки. – №2. – В.: ИВГУ, 2003. – С. 162 – 182.

190. Чередниченко О.І. Зарубіжне мовознавство на зламі століть // Вісник Київського національного університету. Іноземна філологія. – Київ: КНУ, 2000. – Вип. 30. – С. 4 – 9.

191. Чрділелі Т.В. Структура, семантика і прагматика ділового діалогічного дискурсу (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04/ Харків. нац. ун-т. – Харків, 2004. – 26 с.

192. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1987. – 192 с.

193. Шведова Н.Ю. Синтаксическое желательное наклонение (к 70-летию со дня рождения М.Б.Храпченко) // Современные проблемы литературоведения и языкознания. – М.: Наука, 1974. – С. 455 – 468.

194. Шендельс Е.И. Имплицитность в грамматике // Вопросы романо-германской филологии: Сборник статей. – Вып. 112. Синтаксическая семантика. – М.: Московский пед. ин-т иностр. яз. им. М.Тореза. – 1977. – С. 109 – 118.

195. Шишкина Т.А. Косвенное высказывание как тактический прием речевого поведения // Проблемы лингвистического анализа текста и коммуникации: Сб. науч. тр. – Иркутск: ИГПИИЯ, 1987. – С. 156 – 159.

196. Шишкова Л. В., Смирнова Т. Ю. Синтаксис современного немецкого языка: Учеб. Пособие для студ. филол. фак. и фак. ин. яз. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр „Академия”, 2003. – 128 с.

197. Шмелев А.Д. Русская языковая модель мира: Материалы к словарю. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 224 с.

198. Шрамм А.Н. Очерки по семантике качественных прилагательных (на материале современного русского языка). – Л.: Изд-во ЛГУ, 1979. – 134 с.

199. Щербина С.С. Засоби вираження директивних мовленнєвих актів та їх класифікація // Мовні і концептуальні картини світу: Збірка наук. праць. – Київ. – 2001. – С. 511 – 516.

200. Юрьева О.В. Эффективность речевого общения (на материале совр. англ. яз.): Дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ун-т. – М., 1999. – 212 с.

201. Яворська Г.М. Про деонтичну модальність мовних норм // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія. – К.: КДЛУ, 2000. – Т. 3, № 1. – С. 58 – 65.

202. Янко Т.Е. Описание мира и речевые действия // Логический анализ языка: Язык речевых действий. – М.: Наука, 1994. – С. 99 – 106.

203. Admoni W. Der deutsche Sprachbau. – М., 1986. – 321 S.

204. Ajduckiewicz K. Pragmatic Logic // Polish Scientific Publishers. – Dordrecht; USA, 1974. – Vol. 62. – P. 1– 45.

205. Angewandte Linguistik: Ein Lehrbuch / hrsg. von Karlfried Knapp. – Tübingen und Basel: A. Francke Verlag, 2004. – 617 S.
206. Apeltauer E. Elemente und Verlaufsformen von Steritgesprächen: eine Analyse von Texten und Tonbandprotokollen unter sprachhandlungstheoretischen Gesichtspunkten. – Münster (Westf.), Univ., Diss. – 1978. – 353 S.
207. Austin J.L. How to do things with words. – Oxword: Clarendon Press, 1962. – 168 p.
208. Auwera J. On the Meaning of Basic Speech Acts // Journal of Pragmatics. – 1980. – Vol. 3, № 4. – P. 254 – 264.
209. Bach K., Harnish R. M. Linguistic Communication and Speech Acts. – Cambridge: Mass., 1980. – 327 p.
210. Ballmer T., Brunnenstuhl W. Speech Act Classification: A Study in the Lexical Analysis in English Speech Activity Verbs. – Berlin: Akademie, 1981. – 274 p.
211. Beasley G. “Argumentative“ Interaktion. Zur Grammatik dialogischen Argumentierens // Münstersches Jahrbuch zur Linguistik, 1994. – Bd. 5. – S. 1 – 31.
212. Behagel-Thomsen H., Lundquist-Mog A., Mog P. Typisch deutsch? Arbeitsbuch zu Aspekten deutscher Mentalität. – Radolfzell: Verlag für Gesprächsforschung, 1993. – 144 S.
213. Benoit William L. Accounts, Excuses and Apologies: A Theory of Image Restoration Strategies. – Albany (N.Y.): State University of New York Press, cop. 1995. – 197 p.
214. Brandt P., Dietrich R., Schön G. Sprachwissenschaft: Ein roter Faden für das Studium der deutschen Sprache. – Köln: Böhlau Verlag, 2006. – 329 S.
215. Brinkmann H. Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung. – Düsseldorf, 1971. – 246 S.
216. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge: University Press, 1987. – 345 p.
217. Bryant C. Status, Status Group // International Encyclopedia of Sociology (Ed. by Mann M.). – N.Y.: Routledge, 1984. – P. 376 – 377.

218. Bühler K. Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache. – Stuttgart: Klett-Cotta, 1982. – 357 S.
219. Burger H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2003. – 224 S.
220. Caffi C. On Mitigation // *Journal of Pragmatics*. – 1999. – V. 31, Nr. 7. – P. 881 – 911.
221. Clifford J. Über ethnographische Autorität // *Kultur, soziale Praxis, Text* / Hrsg. von E. Berg und M. Fuchs. – Frankfurt a. M., 1999. – S. 109 – 157.
222. Coulthard M. *An Introduction to Discourse Analysis*. – Burnt Mill, Harlow, Essex, England: Longman, 1985. – 195 p.
223. Diomond J. *Status and Power in Verbal Interaction: A Study of Discourse in a Close-nit Social Network*. – Amsterdam: J. Benjamins Publishing Co., 1996. – 182 p.
224. Dobrovolskij D. *Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik: Studien zum Thesaurus deutscher Idiome*. – Tübingen: Narr, 1995. – 272 S.
225. Duranti A. *Ethnography of Speaking: Toward a Linguistics of the Praxis* // *Linguistics* (Ed. Frederick T. Newsmayer). – The Cambridge Survey: CUP, 1988. – Vol. IV. – P. 210 – 228.
226. Durbin M. *Identifying Semantic Foci in Lexical Items* // *CLS*. – V.7. – 1971, p. 350 – 359.
227. Edmonson W.J. *On Saying You're Sorry* // *Conversational routine*. – Hague, Paris: Mouton, 1981. – P. 273 – 288.
228. Ehlich K., Rehbein J. *Wissen, kommunikatives Handeln und die Schule* // Goeppert (Hg). *Sprachverhalten im Unterricht*. – München: Max Hueber, 1977. – S. 37 – 64.
229. Ehrich V., Saile G. *Über nicht-direkte Sprechakte* // *Linguistische Pragmatik*. – Wiesbaden: Athenäum, 1975. – S. 255 – 287.
230. Elgin C.Z. *With Reference to Reference* /Foreword by Nelson Goodman (p.1-2). – Indianapolis; Cambr.: Hackett, 1983. – P. 108 – 129.

231. Elias N. Die Gesellschaft der Individuen. – Frankfurt a. M: Peter Lang, 1991. – 296 S.
232. Ernst P. Pragmalinguistik: Grundlagen, Anwendungen, Probleme. – Berlin; New York: de Gruyter, 2002. – 210 S.
233. Eschenbach C. et al. Restriktionen für plurale Diskursanaphern / Eschenbach Carola, Habel Christopher, Herweg Michael, Rehkämper Klaus // S.W. Felix, S.R.G. Kanngiesser eds. Sprache und Wissen: Studien zur Kognitiven Linguistik. – Opladen: Westdeutscher Verlag, 1990. – S. 37 – 69.
234. Fauconnier G., Turner M. Blending as a Central Process in Grammar // Conceptual Structure, Discourse and Language / Ed. by A. Goldberg. – Stanford (Cal.): CSLI, 1996. – P. 183 – 203.
235. Felix S.W., Kanngiesser S., Rickheit G. Vorwort // S.W. Felix, S.R.G. Kanngiesser eds. Sprache und Wissen: Studien zur Kognitiven Linguistik. – Opladen: Westdeutscher Verlag, 1990. – S. 1 – 3.
236. Fillmore Ch. Verbs of Judging: an Exercise in Semantic Description. – New York, 1971. – P. 273 – 291.
237. Franck D. Grammatik und Konversation: Stilistische Pragmatik des Dialogs und die Bedeutung deutscher Modalpartikeln. – A.: Kronbergs., 1980. – S. 78 – 89.
238. Frankenberg H. Familienkonflikte und ihre sprachliche Bewältigung: e. Beitr. zur pragmalinguist. Therapieforschung. – Frankfurt / Main: Haag und Herchen, 1979. – 275 S.
239. Grice H. Logic and Conversation // Syntax and Semantics. – New York, 1975. – Vol. 3. – P. 41 – 58.
240. Grice H.P. Logic & Conversation // Pragmatics. – New York & Oxford: OUP, 1991. – P. 305 – 316.
241. Grice H.P. Utterer's Meaning and Intentions / H.P. Grice // Studies in the way of words. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1989. – P. 86 – 116.
242. Gruber H. Streitgespräche: zur Pragmatik einer Diskursform. – Opladen: Westdt. Verl., 1996. – 354 S.

243. Günthner S. Vorwurfsaktivitäten in der Alltagsinteraktion: grammatische, rhetorisch-stilistische und interaktive Verfahren bei der Konstitution kommunikativer Muster und Gattungen. – Tübingen: Niemeyer, 2000. – 404 S.

244. Harris Z. Discourse Analysis // Language. – 1952. – Vol. 28. – №17. – P. 1 – 30.

245. Haß U., Kallmeyer V., Waßner U. Sprachgrenzen überspringen. Sprachliche Hybridität und polykulturelles Selbstverständnis. – Tübingen: Narr, 2005. – 391 S.

246. Hausendorf H. Zugehörigkeit durch Sprache: eine linguistische Studie am Beispiel der deutschen Wiedervereinigung. – Tübingen: Niemeyer, 2000. – 645 S.

247. Henne N., Rehbock H. Einführung in die Gesprächsanalyse. – Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1982. – 268 S.

248. Hoffmann L. Sprachwissenschaft. – München: Hueber, 1996. – 687 S.

249. Hundsnurscher F. Streitspezifische Sprechakte // Intention – Bedeutung – Kommunikation. Kognitive und handlungstheoretische Grundlagen der Sprechakttheorie. – Opladen: Westdeutscher Verlag GmbH, 1997. – S. 364 – 375.

250. Jäger L., Linz E. Medialität und Mentalität. Theoretische und empirische Studien zum Verhältnis von Sprache. Subjektivität und Kognition. – München: Wilhelm Fink Verlag, 2004. – 369 S.

251. Jorgenson J. The Function of Sarcastic Irony in Speech // Journal of Pragmatics. – 1996. – Vol. 26. – P. 613 – 634.

252. Jung C. Psychologische Typen. – Berlin: Walter de Gruyter, 1994. – 228 S.

253. Keller J. Grammatische Strukturen – kognitive Prozesse. – Tübingen: Narr, 1993. – 220 S.

254. Klaus R. Wagner. Pragmatik der deutschen Sprache. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2001. – 495 S.

255. Koch P., Österreicher W. „Sprache der Nähe – Sprache der Distanz“ / Romanistisches Jahrbuch. – 1990. Bd. 36. – S. 15 – 43.

256. Kohlen T. Zurückweisungen in Diskussionen. Die Konzeption einer Sprechhandlungstheorie als Basis einer empirisch orientierten Konversationsanalyse. – Frankfurt/ M.: Lang, 1987. – 229 S.

257. Komter M.L. Accusations and Defences in Courtroom Interaction // Discourse and Society. – 1994. – Vol. 5(2). – P. 165 – 187.

258. Korol A.A. Explizite performative Formeln des Sprechaktes „Beschuldigung“ // Сучасні проблеми лінгвістики та навчання іноземних мов у контексті Болонського процесу: Зб. Наук. пр. – Хмельницький: ХНУ, 2005. – С. 81 – 82.

259. Kotthoff H. Disagreement and Concession in Disputes: On the Context Sensitivity of Preference Structures // Language in Society. – 1993. – №22. – P. 193 – 216.

260. Kühn P. Mehrfachadressierung: Untersuchungen zur adressantenspezifischen Polyvalenz sprachlichen Handels. – Tübingen: Niemeyer, 1995. – 273 S.

261. Kummer W. Grundlagen der Texttheorie: Zur handlungstheoretischen Begründung einer materialistischen Sprachwissenschaft. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1975. – 278 S.

262. Lakoff G. Fuzzy Grammar and the Performance / Competence Terminology Game // Papers from the 9-th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society. – Chicago, 1973. – P. 271 – 291.

263. Lakoff R. The Language War. – Berkley: University of California Press, 2000. – 313 p.

264. Langner M. Zur kommunikativen Funktion von Abschwächungen. – Münster: Nodus, 1994. – 179 S.

265. Leech G. Principles of Pragmatics. – London, New York: Routledge, 1983. – 250 p.

266. Leitner H. Vorschläge zu einer sprechhandlungsanalytischen Fassung des Argumentationsbegriffes. – Köln: U. zu Köln, 1984. – S. 231 – 237.

267. Levinson S. Pragmatics. – London etc.: CUP, 1983. – 420 p.

268. Lexikalische Indikatoren impliziter Diskriminierung in Medientexten / F. Wagner. – Tübingen: Narr, 2001. – 178 S.
269. Liedtke F. Implikaturen. Grammatische und pragmatische Analysen. – Tübingen: Niemeyer, 1995. – 233 S.
270. Liptow J. Regel und Interpretation. Eine Untersuchung zur sozialen Struktur sprachlicher Praxis. – Weilerwist: Velbrück Wissenschaft, 2004. – 258 S.
271. Lüger H. Satzwertige Phraseologismen: eine pragmatische Untersuchung. – Wien: Ed. Praesens, 1999. – 314 S.
272. Meyer-Hermann R. Direkter und indirekter Sprechakt // Deutsche Sprache. – 1976. – Bd. 1. – S. 1 – 19.
273. Myers T., Brown K., McGonigle B. Introduction: Representation and inference in reasoning and discourse // T. Myers, K.M.B. Brown eds. Reasoning and discourse processes. – L. etc.: Acad. Press, 1986. – p. 1 – 11.
274. Montuori A.A. Evolutionary Competens: Creating the Future. – Amsterdam, 1989 – 213 p.
275. Motsch W., Pasch R. Illokutive Handlungen // Studia Grammatica. – Bd. 25: Satz, Text, sprachliche Handlungen. – Berlin: Akademie, 1987. – S. 11 – 79.
276. Mühlmann W. – E. Institution // Wörterbuch der Soziologie. Hrsg. von W. Bernsdorf. – Berlin: Akademie, 1996. – S. 466 – 468.
277. Natürliche Sprache und kommunikative Normen. – Tübingen: Narr, 2003. – 350 S.
278. Oppermann K., Weber E. Język kobiet. Język mezczyzn. Jak porozumiec sie w miejscu pracy. – Gdansk, 2000 – 317 p.
279. Owen M. Appologies and Remedial Interchanges: A Study of Language Use in Social Interaction. – Berlin etc.: Mouton Publishers, 1983. – 193 p.
280. Peyer A. Satzverknüpfung – syntaktische und textpragmatische Aspekte. – Tübingen: Max Niemeyer, 1997. – 315 S.
281. Piwiger M. Stimmungen. Skandale. Vorurteile: Formen symbolischer und emotionaler Kommunikation; wie PR-Praktiker sie verstehen und steuern können.

Institution für Medienentwicklung und Kommunikation GmbH. – Frankfurt am Main: IMK, 1997. – 223 S.

282. Pohl I. Prozesse der Bedeutungskonstruktion. – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; Bruxelles; New York; Oxford; Wien; Lang, 2002. – 486 S.

283. Pomerantz A. Agreeing and Disagreeing with Assessments: Some Features of Preferred / Dispreferred Turn Shapes // Structures of Social Action. — Cambridge & New York: CUP, 1984. — P. 57 – 102.

284. Porings R., Schmitz U. Sprache und Sprachwissenschaft: eine kognitiv orientierte Einführung. – Tübingen: Narr, 2003. – 294 S.

285. Preyer G., Ulkan M., Ulfig A. Intention – Bedeutung – Kommunikation. Kognitive und handlungstheoretische Grundlagen der Sprechakttheorie. – Opladen: Westdeutscher Verlag GmbH, 1997. – 408 S.

286. Proost K., Harras H., Glatz D. Domänen der Lexikalisierung kommunikativer Konzepte. – Tübingen: Narr, 2006. – 178 S.

287. Rehbein J. Entschuldigungen und Rechtfertigungen // Wunderlich D. (Hrsg.). Linguistische Pragmatik. – Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1972. – S. 288 – 317.

288. Reinbek K., Sellin V. Mentalitäten in der Sozialgeschichte // Sozialgeschichte in Deutschland. Hrsg. von W. Schieder und V. Sellin. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987. – S. 101 – 121.

289. Richards J.C., Schmidt R.W. Conversational Analysis // J.C. Richards, R.W. Schmidt eds. Languages and Communication. – L.; N.Y.: Longman, 1983. – P. 117 – 154.

290. Rolf E. Illokutionäre Kräfte. – Opladen: Westdeutscher Verlag, 1997. – 257 S.

291. Rosengren I. Begründungen und Folgerungen als kommunikative Handlungen // Studia Grammatica. – Bd. 25: Satz, Text, sprachliche Handlung. – Berlin: Akademie, 1987. – S. 179 – 197.

292. Rosengren I. Konfliktäre Sprechhandlungen und ihre sprachliche Realisierung // Maibauer J. (Hg.) Satzmodus zwischen Grammatik und Pragmatik. – Heidelberg: Groos, 1986. – S. 207 – 233.

293. Rosengren I. Satz und Illokution. – Tübingen: Niemeyer, 1993. – 246 S.
294. Rosengren I. Sprache und Pragmatik. Lunder Symposium 1984. Almquist & Wiksell International Stockholm – Sweden: Lund, 1984. – 438 S.
295. Schlieben Lange Br. Linguistische Pragmatik. – Stuttgart; Berlin: Kohlhammer, 1975. – 148 S.
296. Scollon R., Scollon S. Intercultural Communication. – Blackwell: Oxford, UK and Cambridge, USA, 1995. – 271 p.
297. Searle J.R. Ausdruck und Bedeutung. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1982. – 211 S.
298. Stalnaker R. Assertion // Syntax & Semantics. – New York; San Francisco; London, 1978. – Vol. 9: Pragmatics. – P. 315 – 333.
299. Stiles W. Classification of Intersubjective Illocutionary Acts // Language and Society. – 1981. – Vol.10. – P. 227 – 249.
300. Studienbuch Linguistik / hrsg. von A. Linke, M. Nussbaumer, P. Portmann – Tübingen: Niemeyer, 2004. – 544 S.
301. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation. – N.Y.: William Morrow, 1990. – 330 p.
302. Teubert W. Über den fragwürdigen Nutzen mentaler Konzepte // Von Intentionalität zur Bedeutung konventionalisierter Zeichen / K. Proost, E. Winkler. – Tübingen: Narr, 2006. – S. 289 – 323.
303. Vanderveken D. Meaning Speech acts. – Cambridge: CUP. – 1994. – Vol.1. – 241 p.
304. Verschueren J. The Pragmatic Perspective // Handbook of Pragmatics: Manual. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 1995. – P. 1 – 20.
305. Viehweger D. Semantik und Sprechakttheorie // W. Motsch, D. Viehweger eds. Richtungen der modernen Semantikforschung. – B.: Akademie, 1983. – S. 145 – 245.
306. Vossenkuhl W. Anatomie des Sprachgebrauchs: Über die Regeln, Intentionen und Konventionen menschlicher Verständigung. – Stuttgart: Klett-Cotta, 1982. – S. 112 – 125.

307. Wagner F. Implizite sprachliche Diskriminierung als Sprechakt. Lexikalische Indikatoren impliziter Diskriminierung in Medientexten. – Tübingen: Max Niemeyer, 2001. – 180 S.
308. Wagner R., Lang P. Pragmatik der deutschen Sprache. – Frankfurt am Main: GmbH, 2001. – 495 S.
309. Weigand E. Sprache als Dialog. Sprechakttaxonomie und kommunikative Grammatik, 2., neu bearbeitete Auflage. – Tübingen: Niemeyer, 2003. – 235 S.
310. Wenzel A. Stereotype in gesprochener Sprache. Form, Vorkommen und Funktion in Dialog. – München: Max Hulber Verlag, 1980. – 179 S.
311. Werlen E. Sprache, Kommunikationskultur und Mentalität. Zur sozio- und kontaktlinguistischen Theoriebildung und Methodologie. – Tübingen: Niemeyer, 1998. – 390 S.
312. Wierzbicka A. English Speech Act Verbs: A Semantic Dictionary. – London, N.Y.: Routledge, 1987. – 500 p.
313. Wierzbicka A. Genry mowy // T. Dobrzyńska, E. Janus eds. Tekst i zdanie: Zbiór studiów. – Wrocław, etc.: Ossolineum, 1983. – p. 125 – 137.
314. Wunderlich D., Kaufmann I. Lokale Verben und Präpositionen – semantische und konzeptuelle Aspekte // S.W. Felix, S.R.G. Kanngiesser eds. Sprache und Wissen: Studien zur Kognitiven Linguistik. – Opladen: Westdeutscher Verlag, 1990. – S. 223 – 252.
315. Wunderlich D. Zur Konventionalität von Sprechhandlungen // Linguistische Pragmatik. – Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1975. – S. 11 – 58.
316. Yakovleva E. Deutsche und Russische Gespräche: Ein Beitrag zur interkulturellen Pragmatik. – Tübingen: Niemeyer, 2004. – 431 S.
317. Zillig W. Natürliche Sprache und kommunikative Normen. – Tübingen: Narr, 2003. – 350 S.
318. Zimmermann K., Müller P. Indirekte und implizite Sprechakte // Deutsche Sprache. – 1977. – Bd. 5. – S. 238 – 254.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд., дополненное – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 709 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энцикл., 1990.
3. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70 000 слов / Под. ред. Н.Ю.Шведовой. – 23-е изд., испр. – М.: Рус. яз., 1991. – 917 с.
4. Словарь русского языка. М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. – Т. 2.
5. Словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1985 – 1988. – Т. 2.
6. Словарь современного русского литературного языка. – М.-Л: АН СССР, 1989. – Т. 8.
7. Словник української мови / Під ред. І.К. Білодід – К.: Наукова думка, 1997. – Т. 3. – 744 с.
8. Duden deutsches Universalwörterbuch / hrsg. u. bearb. vom wiss. Rat u. d. Mitarb. d. Dudenred. unter Leitung von Günther Drosdowski. – 2., völlig neu bearb. u. stark. erw. Aufl. Mannheim; Wien; Zürich: Dudenverl., 1989. – S. 1816.
9. Duden Universalwörterbuch der deutschen Sprache. – Mannheim: Dudenverlag, 1996. – 1245 S.
10. Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. – 5. Auflage, Berlin u. München: Langenscheidt KG, 1993. – S. 1183.
11. Wahrig deutsches Wörterbuch, Gütersloh: Bertelsmann lexikon Verlag GMBH, 1994. – S. 1824.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Barthel L. Die schwarze Gumpe. – Segnitz bei Würzburg: Zeno`s Verlag, 2002. – 343 S.
2. Becker P. Die andere Zeit. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1994. – 454 S.
3. Bettauer H. Die Stadt ohne Juden. – Frankfurt am Main: Ullstein, 1988. – 112 S.
4. Blaha P. Schöne freie Welt. – München: Herbig Verlagsbuchhandlung GmbH, 1991. – 296 S.
5. Blobel B. Mörder Herz. – Berlin: Ullstein Buchverlag GmbH, 2005. – 442 S.
6. Borchert W. Draußen vor der Tür. – Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, 1997. – 118 S.
7. Dahlmanns F. Die lange Flucht. – Leipzig und Weimar: Gustav Kiepenheuer Verlag, 1991. – 330 S.
8. Ebert G. Ein Mann ist verschwunden. – Leipzig: Mitteldeutscher Verlag Halle, 1988. – 246 S.
9. Eden M. Jubel Jahre. – Oldenburg: Igel Verlag Literatur, 2003. – 198 S.
10. Ferolli B. Schloßhotel Orth. – München: Herbig Verlag, 1997. – 324 S.
11. Franzos K. Leib Weihnachtskuchen und sein Kind. – Wien: Globus Verlag, 1984. – 232 S.
12. Frischmuth B. Über die Verhältnisse. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1991. – 231 S.
13. Grass G. Im Krebsgang. – Göttingen: Steidl Verlag, 2002. – 216 S.
14. Grube T. Schau mir bloß nicht in die Augen. – München: Blanvalet Verlag, 1999. – 380 S.
15. Härtling P. Hubert oder Die Rückkehr nach Casablanca. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1997. – 317 S.
16. Hefter M. Zurück auf Los. – Göttingen: Wallstein Verlag, 2005. – 132 S.
17. Heinrich H. Kein Stein wird auf dem anderen bleiben. – München und Berlin: Herbig Verlagsbuchhandlung GmbH, 1987. – 576 S.

18. Heller E. Erst die Rache, dann das Vergnügen. – München: Droemeter Knaur, 1997. – 318 S.
19. Jelinek E. Malina. – Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1991. – 157 S.
20. Katz L. Brennende Dörfer. – Wien: Verlag für Gesellschaftskritik, 1993. – 175 S.
21. Kibler M. Ist das richtig Herr Doktor. – Stuttgart: Adolf Bonz & Co Verlagsbuchhandlung, 1985. – 160 S.
22. Kögl G. Mutterseele. – Göttingen: Wallstein Verlag, 2005. – 155 S.
23. Köhlmeier M. Spielplatz der Helden. – München: R. Piper GmbH & Co, 1991. – 348 S.
24. Köhlmeier M. Telemach. – München: R. Piper GmbH & Co, 1995. – 485 S.
25. Kolb A. Das Exemplar. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1982. – 251 S.
26. Lessing D. Das goldene Notizbuch. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1997. – 800 S.
27. Loest E. Pistole mit sechzehn. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1981. – 235 S.
28. Loest E. Sommergewitter. – Göttingen: Steidl Verlag, 2005. – 341 S.
29. Meichsner D. Die Studenten von Berlin. – Frankfurt am Main: Schöffling, 2003. – 488 S.
30. Mickel K. Lachmunds Freunde. – Göttingen: Wallstein Verlag, 2006. – 597 S.
31. Musil R. Die Schwärmer. – Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, 1982. – 138 S.
32. Noth E. Der Einzelgänger. – Frankfurt am Main: Glotzi Verlag, 2005. – 213 S.
33. Overath A. Nahe Tage. – Göttingen: Wallstein Verlag, 2005. – 151 S.
34. Pehnt A. Ich muss los. – München: Piper, 2001. – 123 S.
35. Piwitt H. Jahre unter ihnen. – Göttingen: Wallstein Verlag, 2006. – 126 S.
36. Rank H. Nebelnacht. – Berlin: Verlag das neue Berlin, 1987. – 255 S.
37. Rinecker W. Mord an einem Mädchen. Verbrechen an einem Unschuldigen. – Rudolstadt: Greifenverlag, 1981. – 326 S.

38. Rönckendorff E. Ein Familientreffen. – Stuttgart und München: Deutscher Bücherbund GmbH & Co, 1988. – 288 S.
39. Schlink B. Die gordische Schleife. – Zürich: Diogenes Verlag, 2001. – 220 S.
40. Schneider R. Schlafes Bruder. – Leipzig: Reclam Verlag, 1995. – 205 S.
41. Schneider H. Flucht ins Verbrechen. Nacht ohne Alibi. – Rudolstadt: Greifenverlag, 1982. – 367 S.
42. Schrobsdorff A. Die kurze Stunde zwischen Tag und Nacht. – München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co, 1997. – 509 S.
43. Stamm P. Ungefährte Landschaft. – Zürich: Arche Verl., 2001. – 186 S.
44. Thenior R. Die Fliegen des Beelzebub. – Ravensburger Buchverlag, 1997. – 224 S.
45. Wander F. Die siebente Brunnen. – Göttingen: Wallstein Verlag, 2005. – 166 S.
46. Werfel F. Die Geschichte einer Magd. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1991. – 382 S.
47. Werfel F. Die Geschwister von Neapel. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1991. – 335 S.
48. Werfel F. Geheimnis eines Menschen. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1989. – 112 S.
49. Zeh J. Adler und Engel. – Frankfurt am Main: Schöffling & Co, 2001. – 445 S.
50. Zuckmayer A. Das Scheusal. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 1984. – 160 S.